

II/4474

Szovjet állásfoglalások 1942-1943-ban
a fasiszta Németország elleni európai
második front kérdésében

/bölcészdoktori értekezés/

Szeged, 1964.

Készítette: Vass István

Bevezetés

1945. május 8-án közép-európai időszámítás szerint 23 óra 01 perckor a fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációjával véget ért az európai háború. 1945. szeptember 2-án pedig a legyőzött Japán képviselői irták alá a fegyverletételi okmányt.

Az Egyesült Nemzetek népei teljes győzelmet arattak a fasiszta barbárság felett.

A második világháború, amely kerekén hat esztendeig tartott, az emberiség történetének minden vonatkozásban legpusztítóbb háborúja volt. A frontokon, a háttérországokban és a fasiszták által létesített koncentrációs táborokban mintegy 52 millió ember vesztette el életét.^{1/} A második világháború egyben az emberiség legköltségesebb és minden eddiginél kiterjedtebb rombolásokkal párosult háborúja is volt. A háboruban résztvevő államok közvetlen kiadásait /beleértve a Kínában folytatott harcok költségeit is/ 1,117 milliárd dollárra becsülik, ami egyenlő az említett országok nemzeti jövedelmének kb. 60-70^{2/} -ával. Csupán az európai háboruban keletkezett károk összege^{3/} - az 1938-as árakat véve alapul - 260 milliárd dollárra tehető.

A győzelemért vívott hosszú és nehéz küzdelemben rendkívül nagy áldozatokat hoztak a szocializmus és a demokrácia hívei, a Szovjetunió, Nagybritannia, az Egyesült Államok s a fasiszták által ideiglenesen megszállt országok népei.

Az antifasiszta koalícióhoz tartozó népek közül is a Szovjetunió népeit tette leginkább próbára a háború. A Szovjetunió háborús kiadásainak, valamint a területén elszenvedett károk értékének összege mintegy 485 milliárd dollár.^{4/} A háboru-

ban 7 millió szovjet ember halt hősi halált. A Szovjetunió katonai vesztesége jóval nagyobb mint összes szövetségeseié^{5/} együttvéve.

A Nagy Honvédő Háboru minden tekintetben a legsúlyosabb megpróbáltatás volt a Szovjetunió történetében.

A Szovjetunió részéről hozott aránytalanul nagy anyagi- és embervesztésben jelentős szerepet játszott az a tény, hogy a Szovjetunió angol-amerikai szövetségesei csak 1944 nyarán kapcsolódtak be döntő erőkkel a fasiszta Németország elleni küzdelembe. A szocialista ország kénytelen volt három esztendőn keresztül egyedül lekötni a legnagyobb gazdasági potenciállal és katonai erővel rendelkező ellenség - a fasiszta Németország - szárazföldi haderejének többségét és hosszú időn keresztül légi erejének is nagyobb részét, melynek következtében a háboru több mint három éven át tombolt a szovjet földön. A Nagy Honvédő Háboru majdnem négy esztendeje alatt a szovjet-német fronton harcolt a fasiszta német szárazföldi haderő^{6/} 60-80 %-a.

A szovjet kormány természetesen arra törekedett, hogy a közös ellenség ellen vívott harc terhei arányosan oszoljanak meg közte és szövetségesei között, s hogy a Szovjetunió imperialista partnereivel szemben a számára kialakult nehéz helyzetben is megőrizze teljes függetlenségét, egyenjogúságát. A szovjet kormány azon az állásponton volt, hogy a szövetséges viszony egyenjogúsága és az angol-amerikai részről neki nyújtandó hathatós segítség csak akkor lesz teljes, ha Nagybritannia és az Egyesült Államok nagyszabású katonai akciókat indítanak Nyugat-Európában a fasiszta Németország ellen, ha megnyitják a második frontot.

Nagybritannia és az Egyesült Államok vezető körei viszont

igyekeztek kihasználni a Szovjetunió lekötöttségét. Olyan hadászati feladatokat valósítottak meg éveken keresztül, amelyek segítségével megakadályozhatták Németország, Olaszország és Japán gyarmataikra és érdekszféráikra való további behatolását. A nyugati szövetségesek a második front halogatásával és helyette más hadműveletek indításával ugyanakkor arra is törekedtek, hogy Németország és szövetségesei veresége után is fennmaradjanak nagyjából Európában a háboru előtti erőviszonyok a szocializmus és kapitalizmus között. Ez az időben különböző fázisu, de koncepciójában mégis egységesen imperialista stratégia azt eredményezte, hogy a szövetségesek éveken át elvonták erőiket a fasiszta Németország ellen indítandó nyugat-európai hadműveletektől. Ez pedig nem gyorsította, hanem inkább elodázta az általuk is fő ellenségnek tartott fasiszta Németország összeomlását.

A nagy nyugat-európai invázió megindulása körül éles polémia alakult ki a Szovjetunió és kapitalista partnerei között. A második front megnyitásáért folytatott harc azonban nemcsak kormány szinten folyt. Bekapcsolódott ebbe a küzdelembe a korabeli szovjet társadalomtudomány és publicisztika is. De éles harcot folytatott a fasiszta Németország elleni döntő ütközetek megindítása és a Szovjetuniónak nyújtandó katonai segítség meggyorsítása érdekében a demokratikus angol-amerikai sajtó is.

A továbbiakban szeretnénk - a háboru menetének fő hadászati és politikai eseményeibe ágyazva - elemzés alá vonni és összegezni a második fronttal kapcsolatos szovjet kortársi reflexiókat, hogy ezáltal - ha szerény mértékben is - adalékkal szolgáljunk a második front kérdéséhez.

I.

A második front kérdése 1942—1943-ban

1941. június 22-én hajnalban a fasiszta Németország orvul megtámadta a Szovjetuniót, s ezzel megkezdődött a második világháború kimenetelét döntően befolyásoló, óriási méretű csaták láncolata, életre-halálra szóló küzdelem bontakozott ki a náci Németország és a szocialista Szovjetunió között. A Szovjetunió hadbalépésével a fasiszta támadók ellen vívott háború végérvényesen felszabadító jelleget öltött.

Az 1939 szeptembere és 1941 júniusa között aratott fölényes német katonai sikerek következtében Nagybritannia végveszedelembbe került. Várható volt a japán támadás megindulása a brit birodalom és az Amerikai Egyesült Államok ellen Délkelet-Ázsiában és a Csendes-óceán térségében.

Anglia és az Egyesült Államok józanabb vezető politikusai a Szovjetunió megtámadásakor - okulva az előző két esztendő tragikus tapasztalataiból - felismerték, hogy az országaik létét fenyegető veszély elhárításának egyetlen lehetősége van: szövetség a Szovjetunióval.

A nyugat-európai államok haladó közvéleménye és előrelátó politikusai már a második világháború kitörése előtt sikra-

szálltak olyan kollektív biztonsági rendszer megteremtéséért, amelyben egyenrangú félként vett volna részt a Szovjetunió.^{7/}

A Szovjetunió megtámadása után pedig nagy erővel nyilvánult meg - különösen Angliában - a szovjet nép hősi küzdelme iránt érzett szimpátia. A szigetország népének nagy többsége érezte, hogy amíg a Vörös Hadsereg képes a fasiszta hadakkal szemben helytállni, addig a brit szigeteket nem fenyegethetik a Luft-^{8/}waffe szörnyű támadásai és a náci invázió közvetlen veszélye.

A szovjet-német frontnak a brit birodalom és az Amerikai

Egyesült Államok biztonsága szempontjából rendkívüli stratégiai jelentőségét felismerve nyilatkozott W. Churchill brit miniszterelnök 1941. június 22-én és F.D. Rooseveltnak, az Egyesült Államok elnöke 1941. június 25-én - tehát már a Szovjetunió ellen indított háború első napjaiban - olyan értelemben, hogy az angol, illetve amerikai kormány minden tőle telhető módon és eszközzel támogatni fogja a Szovjetuniót a hitleri Németország elleni háborúban.^{9/}

Az angol és amerikai kormányfőknek a Szovjetunióhoz való gyors közeledését elősegítette a szovjet kormányhoz a határozott kijelentése, hogy a végső győzelemig akarja folytatni a háborút, valamint kinyilvánított szilárd meggyőződése, hogy a Hitler-ellenes háború a Szovjetunió, Nagybritannia és az Amerikai Egyesült Államok koalíciós háborúja lesz.^{10/} A Szovjet kormányhoz ez a nácikkal kapcsolatban minden kompromisszumot kizáró határozottsága - több más fontos ok mellett - azért is volt nagy jelentőségű, mert az antifasiszta koalíció létrejöttét nemcsak az angol reakciók és amerikai izolacionisták^{11/} gátolták, hanem azok a legfelső katonai és politikai körökben ugyancsak elterjedt nézetek is, amelyek rövidlátó módon legfeljebb néhány hónapra becsülték a Szovjetunió ellenállóképességét.^{12/} A szovjet nép bátor helytállásának, a szovjet kormány energikus külpolitikájának, a Moszkva előtti nagy győzelemmel megindult sikeres téli szovjet ellentámadásnak, valamint az angol-amerikai náci ellenes közvélemény nyomásának volt együttesen köszönhető, hogy érvényesülhetett Churchillnek és Rooseveltnak a "Németország eléször" stratégiai elképzelése, amelyből logikusan következett Nagybritanniának és az Egyesült Államoknak a Szovjetunió támogatására irányuló politikája.^{13/} Fokozatosan háttérbe szorultak Angliában és Amerikában

az antifasiszta koalíció-kialakítását akadályozni kívánó nyílt szovjetellenes és a fasiszta Németországgal kompromisszumra törekvő erők. A Szovjetunió megtámadását követően alig egy esztendő leforgása alatt véglegesen kialakult a Szovjetunión, Nagybritannia és az Amerikai Egyesült Államok Hitler-ellenes katonai-politikai szövetsége. A három világhatalom képviselői az említett időszak folyamán megállapodtak a fasiszta Németország és európai szövetségesei elleni háboruban követendő együttműködés politikai és katonai elveiben, a Szovjetunióknak nyújtandó anyagi segítség formáiban, és kidolgozták a háboru utáni béke és kölcsönös együttműködés általános alapelveit.^{14/}

A kollektív biztonság megteremtése végül is az antifasiszta koalícióban öltött testet, most már azonban nem preventív eszközként, hanem mint a pusztító háboru viszonyai között sürgető történelmi szükségszerűség.

Az angol-szovjet-amerikai koalíció létrejötte meggyőztotta Hitlernek azt a törekvését, hogy ellenségeit egyenként semmisítse meg. Csődöt mondott az a hosszú ideig sikerrel alkalmazott taktikája, hogy tervbe vett támadássorozata alatt távol tartsa egymástól a Szovjetuniót és a nyugati demokratikus nagyhatalmakat. Az antifasiszta összefogás biztosítéka lett a fasiszta Németország és szövetségesei vereségének, hiszen a Hitler-ellenes egyesülés ereje potenciálisan minden vonatkozásban felülmulta a fasiszta tömb erejét.^{15/}

A katonai helyzet azonban 1941. június 22-e után úgy alakult, hogy a második világháboru fő szárazföldi frontja a szovjet-német arcvonal lett. A kontinentális háborura^{16/} felkészült Németország hadi gépezetének tulnyomó része a Szovjetunióra^{17/} zúdult. A szovjet kormány a kialakult helyzetben az angol-amerikai segítség fő és leginkább célravezető formáját az euró-

18/
pai második front megnyitására láttak.

Nagybirtannia és az Amerikai Egyesült Államok kormányai azonban annak ellenére, hogy biztató ígéretet tettek 19/
a második front 1942-ben történő megnyitására, helyette kidolgozták az észak-afrikai angol-amerikai partraszállás tervét, melynek végrehajtása és hadműveleti továbbfejlesztése eleve bizonytalanra tette a nyugat-európai partraszállást 1943-ban 20/
is. Az angol-amerikai szövetségesek 1942 őszéig nem kezdeményeztek komolyabb támadó akciókat az általuk is legveszélyesebb ellenségnek nyilvánított fasiszta Németország ellen. Mindez pedig azt eredményezte, hogy a fasiszta hatalmak általános fölénye közepette a Szovjetunió egyoldalúan hozott óriási ember- és anyagi áldozatokat, s a számára legkritikusabb években, 1941-1942-ben, szinte páros viadalt volt kénytelen folytatni a csaknem egész Európa erőforrásaira támaszkodó Németországgal. 21/

Vegyük röviden számba a Nagy Honvédő Háború eme első - 1941. június 22-1942. november 18- szakaszának néhány hadászati és politikai jellemvonását.

A második világháború kimenetelét döntően befolyásoló ütközetek a szovjet-német fronton bontakoztak ki mind 1941-ben mind 1942-ben. A szovjet-német háború első öt és fél hónapja alatt a szovjet hadsereg az Északi Jeges-tengertől a Fekete-tengerig húzódó több ezer kilométeres fronton egyidőben támadó hitlerista és a Németországgal szövetségben álló országok haderői ellen folytatott súlyos védelmi harcok árán kénytelen volt ideiglenesen hatalmas területeket feladni. December elejéig a Wehrmacht erői megszállták Észtországot, Lettországot, Litvániát, Bjelorussziát, Moldvát, Ukrajna nagy részét, az

OSzSzk nyugati területeinek egész sorát; elfoglalták a Donyec medencét, blokádnak alá vették Leningrádot és közvetlenül Moszkva alatt állottak. A fasiszta Németország csapatai 1941 nyarán és őszén észak-keleti irányban 850 km-re, keleti irányban több mint 1000 km-re, délkeleti irányban pedig 900-1250 km-re hatoltak be a Szovjetunió területére.^{22/} Az 1941 novemberéig megszállt területeken élt a háboru előtt a Szovjetunió lakosságának majd 40 %-a, ott volt a vasútvonalak 41 %-a, a szarvasmarha állomány 38- és a sertésállomány 60 %-a. E területeken nyerték és állították elő a háboru előtt az acél 58-, az alumínium 60-, a szén 63-, a nyersvas 68- és a cukor 84 %-át. Itt^{23/} termesztették a gabona 38 %-át. A Szovjetunió gazdaságának a haditermelésre való átállítást megnehezítette az a körülmény, hogy a fasiszták által veszélyeztetett nyugati területekről az ipar nagy részét át kellett telepíteni keletre. A háboru első félévében több mint 1360 honvédelmi szempontból elsőrendűen fontos nagyipari üzem berendezését evakuálták.^{24/}

Annak ellenére azonban, hogy a fasiszta Németország jelentős katonai sikereket ért el 1941 második felében, a Szovjetunió nem omlott össze - mint ahogyan azt Hitler és a Wehrmacht tábornokai remélték, sőt a szovjet hadsereg kemény ellencsapásokat mért a támadókra és ellentámadásba lendült még 1941-ben. A Vörös Hadsereg 1941 november második felében-december elején meginduló első nagy offenzívája eredményeképpen felszabadult Don-Rosztov és Tyihvin. 1941. december 6-án pedig megindult a Moszkva alatti szovjet ellentámadás a Wehrmacht fő erői, a közép hadsereg-csoport ellen. A szovjet hadsereg Moszkva alatti győzelmének - amint erre már utaltunk - rendkívül nagy jelentősége volt a Szovjetunió nemzetközi te-

kintélyének megnövekedése, az antifasiszta koalíció megszilárdulásának és a második világháború további alakulásának szempontjából. A Szovjetunió kommunista pártjának története a következőképpen értékeli a moszkvai csata jelentőségét:

"A Vörös Hadsereg moszkvai győzelmének óriási katonai és politikai jelentősége volt. A második világháború kitörése óta első ízben érte a német fasiszta hadsereget komoly vereség. Az elkeseredett csatákban a Vörös Hadsereg kiragadta az ellenség kezéből a harcászati kezdeményezést, s szétverte a németek legjobb gyalogos és páncélos hadosztályait. Súlyos veszteségeket szenvedett a német fasiszta légierő is. A szovjet-német frontokon dúló fegyveres harcban fordulat bontakozott ki. A Vörös Hadsereg végképp megghusította a hitlerista "villámháborús" tervet, eloszlatta a fasiszta hadsereg leggyőzhetetlenségének mítoszát. Németország kénytelen volt hosszan elhúzódó háborút viselni, ami sehogysem illett bele Hitler terveibe.

A Vörös Hadsereg moszkvai győzelme harcra buzdította Európa leigázott népeit, fokozta ellenálló erejüket. A Vörös Hadsereg sikereinek hatására megszilárdult a Hitler-ellenes koalíció.

A moszkvai győzelemből ~~az~~ a nép és a hadsereg erőt merített, megerősödött bennük az a meggyőződés, hogy a fasiszta Németország veresége elkerülhetetlen." ^{25/}

A fasiszta Németország fő hadseregcsoporthjának Moszkva alatti veresége megteremtette a szovjet haderő általános támadása kibontakozásának feltételeit. 1942 januárjában a Vörös Hadsereg a Ladoga-tótól a Fekete-tengerig terjedő frontszakaszon általános támadásba lendült és súlyos csapást mért a német fasiszta Észak-, Közép- és Dél-hadseregcsoporthokra. Ez az offenzíva áprilisig tartott, s a szovjet csapatok helyenként

több mint 400 km-rel nyomultak előre nyugat felé.^{26/} A német hadvezetés a nagy veszteségek pótlására kénytelen volt 1941 decembere és 1942 áprilisa között 39 friss hadosztályt és 6 dandárt átadni a szovjet-német frontra.^{27/}

A szovjet fegyveres erők 1941-1942 telén aratott győzelmei azonban még egyáltalán nem jelentették azt, hogy már bekövetkezett a fordulat a Szovjetunió javára. A német haderő gerincét ezek a győzelmek még nem törték meg és nem voltak elégségesek ahhoz, hogy az ellenség kitakarodjék a szovjet földről. Németország még ki tudta heverni az 1941-1942 telén elszenvedett vereséget, sőt 1942-ben jelentősen emelte haditermelését^{28/} és 1942 nyarára kb. egy millió fővel növelve 6.2 millióra^{29/} egészítette ki hadra fogott hadseregének létszámát. Németország 1942 tavaszán-nyarán még hatalmas gazdasági és katonai tartalékokkal rendelkezett, ezért még képes volt arra, hogy - ha nem is az egész keleti fronton - nagyméretű offenzívát indítson a szovjet-német front valamelyik stratégiai szempontból fontos szakaszán.

A Szovjetunó elleni második hadjáratot a fasiszta német hadvezetés 1942 nyarára tervezte. A csődöt mondott "Fall Barbarossa" helyett a hitlerista főhadiszállás 1942. április 5-én elfogadta a 41-es számú irányelvet, amely meghatározta az új támadás fő feladatait. A hadműveleti utasítás elrendelte, hogy az erőket először a déli szakaszon végrehajtandó fő hadműveletekhez kell összpontosítani, meg kell semmisíteni a Don-tól nyugatra húzódó szovjet erőket, majd utána el kell foglalni a kaukázusi olajmezőket és a Kaukázuson keresztül vezető utakat. A tervbe vett támadás élei végső soron két irányban: a Volga /Sztálingrád/ és az Észak-Kaukázus felé mutattak. A cél tehát az volt, hogy a Wehrmacht erői foglalják el a Szov-

jetunió legfontosabb déli gabonatermő területeit és iparvidékeit, vágják át a Szovjetunió középponti területeit és a Kaukázust összekötő volgai víziutat /Sztálingrád/, hogy ezáltal lehetővé váljék a Kaukázus /oláj/ elfoglalása is. A náci vezetők arra számítottak, hogy a gazdaságilag és stratégiai-
lag egyaránt fontos déli területeinek elvesztése következtében térdre kényszerül majd a Szovjetunió. 30/

A szovjet-német fronton 1942 májusában lángoltak fel újra a harcok. A németek június végére elfoglalták a kercsi félszigetet, a szovjet csapatok vereséget szenvedtek Harkov térségében, elesett Szevasztopol. Ezzel június végére a stratégiai kezdeményezés ismét a fasiszta hadvezetés kezébe került.

A fasiszta haderők fő offenzívája 1942. június 28-án indult meg Kurszk-Voronyezs irányában és Harkov térségéből. A hitlerista és szövetséges csapatok Voronyezstől nyugatra elérték a Dont és hátbakerüléssel fenyegették a folyótól nyugatra harcoló szovjet alakulatokat. A szovjet hadsereg a június 28- és július 24-e közötti súlyos védelmi harcok után visszavonult egészen a Don mögé, átengedve a megszállóknak a Don jobb partján elterülő gazdag mezőgazdasági területeket és a Donyec medence keleti iparvidékeit. Bár a támadók nem tudták megsemmisíteni a szovjet erőket, sikereik mégis közvetlen veszélyt jelentettek Sztálingrád és az Észak-Kaukázus térségeire.

Sztálingrád és a Kaukázus birtoklásáért a harcok 1942 július második felében bontakoztak ki. A Sztálingrádért folytatott csata első négy hónapjában - július 17-től november 18-ig - a szovjet csapatok kénytelenek voltak stratégiai védelembe vonulni. Ez az idő alatt az ellenség a sztrálin-
grádi fő arcvonalon összesen 55 hadosztályt vetve harcba, 31/

elérte a Volgét, szeptember 13-án pedig megkezdődött a kegyetlen küzdelem a városon belül annak birtoklásáért. A Sztálingrád védelméért folytatott küzdelemmel szoros összefüggésben szívos védelmi harcokat folytattak a szovjet csapatok a Kaukázus előhegységében is. A fasiszta német hadvezetés itt mintegy 25 hadosztályt vetett a harcokba.^{32/}

1942 nyarán-őszén tehát ismét irtózatos nyomás nehezedett a Szovjetunóra. A támadás megindításakor 237 fasiszta hadosztályt /ebből 184 német/, 1942 november végén pedig már 266 /köztük 193 német/ hadosztály harcolt a szovjet-német fronton.^{33/} 1942 őszén olyan hatalmas terület volt a nácik kezén, amelyen a háboru előtt a Szovjetunó lakosságának 45 %-a élt, ahol az ipar össztermelésének 33 %-át állították elő,^{34/} s amely az ország vetésterületének 47 %-át foglalta magában.

A fasiszta Németország még 1942 nyarán és őszén is minden különösebb kockázat nélkül merte haderejének döntő többségét a keleti frontra koncentrálni. Németország és Olaszország ellen 1941-1942-ben számottevő szárazföldi harcok csupán Észak-Afrikában folytak. Ezeknek azonban korlátozott jellegük volt és nem könnyítettek jelentősen a Szovjetunó helyzetén. Az angol-amerikai fegyveres erők észak-afrikai döntő támadása majd csak 1942 őszén vette kezdetét. Erre az időre azonban a Wehrmacht erői már végzetesen belebonyolódtak a Sztálingrádért és a Kaukázusért folytatott harcokba, ami lényegesen megkönnyítette az angol-amerikai haderő észak-afrikai támadásának sikeres kibontakozását.

1941 júniusa és 1942 ősze között a stratégiai kezdeményezés a fasiszta hatalmak kezében maradt a második világháboru frontjain.^{35/} A fő kérdés - ki kit győz le ebben a minden idők legnagyobb küzdelmében? - még egyáltalán nem dőlt el katonailag.

1942. november 19-én a szovjet csapatok megindították^{36/} Sztálingrádnál mindent elsöprő támadásukat. A szovjet fegyveres erők 1942. november 23-án 20 német és 2 román hadosztályt, összesen mintegy 330 ezer nagy mennyiségű fegyverzetrel és hadianyaggal felszerelt haderőt zártak szoros gyűrűbe Sztálingrád alatt. Ennek a hadseregnek a maradványai kapituláltak 1943. február 2-án, a világtörténelem legvéresebb csatájának záró akkordjaként, Sztálingrád romjai között.^{37/} A sztálingrádi győzelem eredményeképpen a szovjet hadsereg magához ragadta a stratégiai kezdeményezést. A Szovjetunió Kommunista Pártjának története a következőképpen értékeli a sztálingrádi csatát és annak általános katonai és politikai jelentőségét: "A sztálingrádi győzelemmel megkezdődött a gyökeres fordulat a Nagy Honvédő Háború és az egész második világháború menetében.

A hitlerista csapatok sztálingrádi veresége aláásta Németország katonai erejét, megingatta európai hátországát, gyengítette hadseregének ütőerejét és harci szellemét. Németország a mélyreható válság szakaszába jutott.

A sztálingrádi győzelem hatására megnőtt a Szovjetunió nemzetközi tekintélye, megszilárdult a Hitler-ellenes koalíció. A román, az olasz és a magyar hadsereg a szovjet-német fronton megsemmisítő vereséget szenvedett, ami az illető országokban kiélezte a belső politikai helyzetet. Végül Japán és Törökország kénytelen volt véglegesen lemondani arról a^{38/} szándékáról, hogy Németország oldalán belépjen a háborúba."

Nagy elismeréssel nyilatkozott annak idején a szovjet hadsereg sztálingrádi hőstettéről a szövetséges Egyesült Államok elnöke, Rooseveltné.^{39/} Bradley amerikai tábornok visszaemlékezéseiben jellemezve az Észak-Afrikában 1943 januárjában kialakult helyzetet, utal arra, mennyire megkönnyebbedett a szövetségesek helyzete a tartalék-gyűjtés szempontjából az

által, hogy a szovjetunióbeli veszteségek megfosztották a németeket attól a lehetőségtől, hogy Afrikába jelentős utánpótlásokat küldjenek.^{40/} A sztálingrádi csata rendkívül nagy történelmi és a háboru menetében fordulatot előidéző jelentőségére mutat rá néhány volt hitlerista tábornok és nyugatnémet hadtörténész is.^{41/}

A sztálingrádi ellentámadás 1942-1943 telén csaknem az egész szovjet hadsereg általános támadásává fejlődött a Leningrádtól a kaukázusi hegygerincig húzódó óriási frontszakaszon. Ez alatt az idő alatt a szovjet hadsereg száznál több hadosztályt zuzott szét, vagyis a fasiszta blokk 1942. november 19-ig a szovjet-német fronton harcoló hadosztályainak körülbelül 40 %-át.^{42/} Az ellenség halottakban és sebesültekben mintegy 1,200,000 embert vesztett.^{43/} A fasiszta hadseregek e mellett pótolhatatlan anyagi kárt szenvedtek. A 140 napos téli hadjárat folyamán mintegy 480,000 km²-nyi szovjet terület szabadult fel, s ezzel megkezdődött a megszállók tömeges kiűzése a Szovjetunió földjéről.

A fasiszta kormány már közvetlenül a sztálingrádi összeomlás után kénytelen volt "totális mozgositást" elrendelni. A fasiszta propagandában a "villámháboru" jelszava helyébe az elhuzódó háborut emlegető magyarázkodás lépett s az a tézis, hogy Németország végső győzelmét az álló háboru is elősegíti.

A szovjet hadsereg 1942-1943 telén aratott nagy hadi sikereivel szoros összefüggésben döntő fordulat következett be a fasiszta haderők ellen vívott észak-afrikai harcokban is az angol-amerikai szövetségesek javára. A döntő fordulat ezen a hadszíntéren a 8. angol hadsereg 1942. október 23-án El Alamein körzetében meginduló támadásával kezdődött. 1942. november 8-án pedig megindult a "Fáklya" hadművelet: A Nagy-Britanniá-

ból és az Egyesült Államokból utnak indított nagy hadi és szállító^{44/} egységből álló hajóhad sikeresen partra szállította Casablancánál, Oránnál és Algirnál az amerikai-angol expedíciós hadsereget. Az angol-amerikai csapatok november végére elfoglalták Marokkót, Algirt, és benyomulva Tunisz területére, közeledtek Bizerta és Tunisz városokhoz. A Libiában előrenyomuló és a Tuniszban harcoló^{45/} szövetséges csapatok harapófogójában az "Afrikakorps" valamint a Tuniszba átdobott német-olasz erősítések sorsa megpecsételődött annál is inkább, mert a szövetségesek tengeri és légi fölénye megakadályozott minden számottevő ellenséges utánpótlást. 1943 májusában^{46/} véget ért a csaknem három évig tartó sivatagi háború. A szövetségesek megragadva a stratégiai kezdeményezést, teljes mértékben megtisztították az afrikai földrészt a tengely-hatalmak csapataitól.

Az észak-afrikai angol-amerikai győzelem következtében végérvényesen elmúlt az a veszély, hogy a fasiszta Németország és Olaszország elfoglalja Gibraltárt, a Szuezi-csatornát és ezáltal átvágja az Anglia és gyarmatai közötti fő közlekedési vonalakat. A Földközi-tenger medencéjében kialakult az angol-amerikai tengeri és légi fölény, szabaddá vált az út egy, a fasiszta Németország és Olaszország elleni nagy szabású dél-európai partraszállási hadművelet megindításához, Olaszországnak a háborúból való gyors kikapcsolásához. Az észak-afrikai hadjárat sikeres befejezése volt az angol-amerikai haderők első olyan jelentős fegyverténye a második világháború folyamán, amely győzelemmel végződött. E hadjárat tanulságai - főleg pedig a partraszállás terén szerzett tapasztalatok - rendkívül hasznosak voltak a későbbi inváziós hadműveletek előkészítése során.

Az észak-afrikai angol-amerikai hadműveleteknek meg-

volt a jelentőségük az általános koalíciós stratégia szempontjából is. A szovjet hadseregnek az európai fasiszta államok ellen vívott döntő jelentőségű hadműveleteit először egészítették ki a háború folyamán a szövetséges angol-amerikai seregek csaknem egyidőben folytatott nagyobb méretű szárazföldi katonai akciói. Így az antifasiszta koalícióban egyesült Szovjetunió, Nagy-Britannia és Egyesült Államok hadseregei első ízben mértek együttes döntő csapást az európai fasiszta tömb fegyveres erőinek jelentős részére. A sztálingrádi és észak-afrikai győzelmek következtében a náciak előtt véglegesen bezárultak a Kaukázus és Közép-Kelet olajához vezető kapuk, foszlánnyá vált a német és japán haderők Közép-keleti egyesülésének félelmetes lehetősége.

Az észak-afrikai hadszíntér a szovjet-német fronthoz viszonyítva azonban másodrangú szerepet töltött be. A világháború fő szárazföldi frontja a szovjet-német arcvonal volt. Nemcsak azért, mert az 1942-43-as téli szovjet ellentámadás során összehasonlíthatatlanul nagyobb katonai, anyagi, erkölcsi és politikai vereséget szenvedett a fasiszta koalíció mint Észak-Afrikában. A keleti front prioritását az adja meg elsősorban, hogy az ellenség is döntő jelentőséget tulajdonított hódító háborúja során ennek a hadszíntérnek már az 1941 nyarára számára kialakult katonai, gazdasági és politikai helyzetben. Az Anglia térdrekényszerítésére irányuló hitlerista kísérlet kudarca után a fasiszta Németország számára végcélja eléréséhez - a világhatalom megszerzéséhez - a Szovjetunió megdöntése maradt fő lehetőségnek. A Szovjetunó mérhetetlen gazdagságának /élelem és nyersanyag/ birtokba vétele nyújthatott csupán garanciát gazdasági szempontból Hitler további hódító háborúihoz. Katonai szempontból csak a hatalmas hadipotenciállal rendelkező konti-

nentális ellenfél legyőzése után lehetett gondolni a világ fölötti hegemonia megszerzésére. A Szovjetunió elleni háboru a fasiszta Németország terveiben azt a célt szolgálta továbbá, hogy a Harmadik Birodalom legkövetkezetesebb politikai ellenfelét is eltávolítsa világuralmi törekvéseinek útjából.

A szovjet hadsereg 1942-43 telén aratott győzelmei pedig azért idézhettek elő fordulatot az egész világháboru menetében, mert a szovjet katonai erők a stratégiai kezdeményezést akkor ragadták magukhoz, amikor az ellenség az általa hadszatilag legfontosabbnak vélt frontszakaszon /Sztálingrád, Kaukázus/ minden erejét lekötő döntőnek szánt támadásban volt. Ilyen körülmények között a leghatalmasabb fasiszta ellenség vereségének törvénytörően ki kellett hatnia az egész háboru menetére.

Az észak-afrikai hadszíntér tehát - fontossága ellenére is- a háboru egész stratégiai menete szempontjából már csak azért is csupán a mellékhadszíntér szerepét tölthette be, mert a fasiszta Németország fő csapása 1941. június 22-e után állandóan a Szovjetunió ellen irányult. A hitleri hadvezetés ide vonultatta fel fő haderőit és legjobb tartalékait, mind a sztálingrádi csata idején, mind pedig az utána következő szovjet ellentámadás lefékezésére. Egyébként az észak-afrikai hadszíntér földrajzi, éghajlati és közlekedési viszonyai is eleve megnehezítették itt a nagyszabású hadműveletek kibontakozását.^{47/}

A fasiszta Németország azonban az elszenvedett súlyos vereségek ellenére is 1943 nyarán még mindig nagy katonai erőt képviselt és még jelentős mértékben tudta művelni hadiipari termelését. A "totális mozgósítás" eredményeképpen a fegyveres erők létszámát számszerűen még majdnem a megelőző évi

szintre emelték. Németország változatlanul a szovjet-német hadszíntéren igyekezett kiterőszakolni a döntést. A hitleri hadvezetés új, nagy nyári támadásra készülődött a szovjet-német fronton a kurszki kiszögélés térségében, hogy revansot vegyen a télen elszenvedett vereségért. Németország 1943 nyarán már nem volt képes olyan méretű támadásra, mint az előző években, a szűk támadási helyen azonban mégis hatalmas haderőt összpontosított.^{48/}

Az 1943 július elején meginduló, nagy gonddal előkészített támadás azonban csakhamar elakadt és a szovjet csapatok azonnal stratégiai ellentámadásba mentek át. A kurszki csata eredményeképpen végképp kudarcot vallott a hitleri hadvezetésnek az a szándéka, hogy újra a saját javára fordítsa az események menetét, hogy újra magához ragadja a hadászati kezdeményezést. A kurszki támadás volt Németország utolsó próbálkozása, hogy helyreállítsa a keleti fronton a katonai egyensúlyt és ezáltal megszilárdítsa Európában megingott tekintélyét. A fasiszta hadvezetés kénytelen volt véglegesen elállni a támadó stratégiától és valamennyi frontszakaszon védelembe vonult. A kurszki győzelem - állapítja meg a Szovjetunió Kommunista Pártjának története - "betetőzte a gyökeres fordulatot a Nagy Honvédő Háború és az egész második világháború menetében. A Vörös Hadsereg szilárdan kezében tartotta a hadműveletek kezdeményezését".^{49/}

A szovjet hadsereg 1943 nyarán és őszén végrehajtott offenzívája alatt befejezte a Dnyeperen túli Ukrajna és az Észak-Kaukázus felszabadítását és a középső frontszakaszon is jelentős sikereket ért el. Az év végére a szovjet csapatok felszabadították Kievet és megkezdődött a nácik kiűzése Bjelorusz-sziából is. A Vörös Hadsereg az év végére megtisztította a

megszállott szovjet területek majdnem kétharmadát. Ebben az offenzívában szétzúzta a hódítók 118 hadosztályát, azaz a kurszki csata megindulásakor a keleti fronton tartózkodó fasiszta erők körülbelül felét.^{50/}

A szovjet haderők 1943.évi győzelmei megteremtették a további nagyarányú támadások lehetőségét, amelynek eredményeképpen azután felszabadult az egész szovjet föld, széthullott az európai fasiszta tömb és megindult a délkelet-európai országok felszabadítása.

1943 nyarán, miközben a német fasiszta csapatok súlyos vereségeket szenvedtek a keleti fronton, s a hitleri hadvezetés tartalékai nagy részét felhasználta, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok is folytatták hadműveleteiket. Az észak-afrikai siker következtében az angol-amerikai haderők számára lehetőség nyílt, hogy Dél-Európa valamely pontján átfogó hadműveletekbe kezdjenek a meggyengült Tengely ellen s ezzel magukra vonva a hitleri haderő jelentős részét a keleti frontról is, hathatósan elősegítsék Németország gyors összeomlását. Lényegében azonban szakad kezet kaptak arra is, hogy fenntartva a katonai és politikai nyomást a Földközi-tengeri hadszíntéren, a meggyengült Olaszországot kapitulációra kényszerítsék, ugyanakkor fő erők gyors átcsoportosításával még az 1943-as esztendőben megvalósítsák a nyugat-európai inváziót és ezzel a nagyarányú hadművelettel segítsenek összeroppantani a még mindig erős német hadigépezetet.^{51/}

A Nagy-Britannia és az Egyesült Államok politikai és katonai vezetőinek casablancái értekezletén^{52/} /1943. január 14-23./ elfogadott stratégiai döntések között az egyik közvetlen feladatként /Észak-Afrika felszabadítása után/ a szicíliai

partraszállás szerepelt.

A szicíliai hadjárat mindössze 38 napig tartott /1943. július 10-augusztus 18./. Az angol-amerikai győzelmet nagymértékben elősegítette az a mély válság, amelyet az olasz vereségek mellett a hitleri Németország katonai megrendülése is siettetett. Természetesen Szicília elvesztése és a kurszki német vereség, a végsőkéig megérlelte ezt a folyamatot. A kibontakozó tömegmozgalom és a fasiszta Olaszország vezetésében kiéleződő belső ellentétek 1943. július 25-én a Mussolini-diktatura összeomlásához vezettek.^{53/} Az olasz vezető körök bizonyos ingadozás után szeptember 3-án elfogadták a fegyverszüneti egyezményt, és a Badoglio-kormány a feltétel nélküli kapituláció^{54/} után hadat üzent Németországnak.^{55/} A kialakult katonai és politikai helyzet minden bizonnyal lehetővé tette volna, hogy a tulerőben levő nyugati szövetségesek merész és nagyvonalu hadművelettel gyorsan felszabadítsák Olaszország nagy részét. Az olasz népet meg lehetett volna kímélni az elhúzódó háboru szenvedéseitől és pusztításaitól, de egyben Németország létfontosságú területeit is rövid idő alatt meg lehetett volna közelíteni. Az angol-amerikai csapatok azonban jelentős létszámbeli és nagy technikai fölényük ellenére sem kezdeményeztek bátor és hatékony szárazföldi hadműveleteket Olaszországban. E helyett megindult a "centiméter" vagy "csigahadjárat". Az angolszász csapatok támadása 1943 november közepén a Sangro és Garigliáno folyóknál^{56/} elakadt.

A kedvező katonai és politikai körülmények ellenére sem vált tehát Olaszország 1943-ban - de később sem - a világháboru elhúzódását megrövidítő döntő ütközetek színterévé. Az olaszországi hadszíntér - az itt harcoló német erők viszonylag korlátozott számát, erejét tekintve - nem jelenthetett valóságos második frontot.^{57/} De nem szándékoztak a nyugati szövet-

ségesek 1943-ban az észak-franciaországi inváziót sem megindítani.^{58/}

A Szovjetunió lényegében magára hagyatva harcolt 1943-ban is Hitler seregeivel, holott a nyugati szövetségesek számára kedvező feltételek alakultak ki az elsőrendű európai hadműveletek haladéktalan, vagy közeli megindítására. Időközben ugyancsak a keleti front óriási csatáival /Sztálingrád, Kurszk/ összefüggésben megszerezték az Európa feletti légi fölényt, sikereket értek el az Atlanti-csatában. Fokozatosan kezükbe ragadták a stratégiai kezdeményezést a csendes-óceáni hadszíntéren is. Az észak-afrikai, olaszországi hadműveletek és az angol-amerikai haderőknek a légi és tengeri fölényért folytatott küzdelmei jelentős mértékben elősegítették a fasiszta Németország, főleg pedig Olaszország katonai erejének felmorzsolódását. A szövetségesek 1943-ban foganatosított stratégiája azonban ennek ellenére a második világháború elhúzódásához vezetett, a Szovjetuniótól pedig aránytalanul nagy áldozatokat követelt. A szovjet hadsereg a második front halogatása miatt is volt kénytelen még a fordulat évében is saját földjén vívni a fasiszta Németország és európai szövetségesei elleni nehéz harcokat. Ennek a ténynek nagy jelentősége volt viszont abból a szempontból is, hogy Finnország, Románia, Magyarország és Bulgária fasiszta vezető körei német szövetségésük győzelmébe vetett hitük megingása ellenére is kitarthattak még 1943-ban is a fasiszta Németország oldalán. A szövetségesek észak-afrikai és olaszországi hadműveletei nemcsak méreteiket, hanem céljukat tekintve sem értékelhetők valóságos második frontként. Az európai második front mint katonai feladat nemcsak a szovjet, hanem a legfelső angol és amerikai politikai és katonai vezetés értelmezése szerint is a fasiszta Németország ellen indítandó nagyarányú nyu-

gat-európai támadást jelentette már 1941-1942-ben is. A Japán elleni hadműveletek nem jöhetnek számításba második frontként. A szövetségesek általános stratégiája a náci ellenség mellett kezdettől fogva másodrangú - 1941-1942-ben csupán védelmi - szerepet szánt a távol-keleti és a csendes-óceáni harcoknak azáltal, hogy a fasiszta Németország leverését tekintette elsődleges feladatnak. Ennek megfelelően az angol-amerikai hadvezetés még 1943-ban sem indított döntő támadó akciókat az óriási területeket megszállva tartó Japán haderők ellen.

A második front megnyitásának elodázása az antifasiszta koalícióban egyesült Szovjetunió, Anglia és Amerikai Egyesült Államok közötti éles viták forrása lett, különösen 1943-^{59/}ban. A sztálingrádi szovjet győzelemmel megkezdődött fordulat még inkább napirendre tűzte a második front kérdését, most már nemcsak a Szovjetunióra nehezedő német nyomás miatt, hanem az egész második világháború megrövidítése, valamint a háború utáni békés viszonyok közös kialakítása érdekében is.

A mult koalíciós háborúban a részt vevő felek - az általános politikai és katonai együttműködés keretei között - a saját céljaikat követték. Ennek a körülménynek különös jelentősége lett a különböző társadalmi rendszerű államokat egyesítő antifasiszta koalíció történetében. Éppen ezért az antifasiszta koalíció története egyik legfontosabb kérdésének - a második front problematikájának - megértéséhez mindenkor figyelembe kell venni a koalícióban részt vevő egyes országok sajátos politikai célkitűzései és stratégiája közötti összefüggést, a háborús terhekben való osztozkodását, továbbá a koalíción belüli erőviszonyok átalakulását.

A háború végső kimenetele szempontjából döntő jelentősége volt a koalíciós partnerek együttes erőfeszítéseinek. Az

általános elvi egyetértés mellett /hogya ti. a fasiszta Németországot és szövetségeseit térdre kell kényszeríteni/ azonban ellentmondások kerültek napvilágra. Ellentétek keletkeztek számos olyan katonai és politikai feladat gyakorlati megoldásával kapcsolatban, amely így vagy úgy összefüggött a győzelem után kialakítandó Európa kérdésével. Az ellentétek elsősorban abból a tényből adódtak, hogy a koalícióban különböző társadalmi rendszerű államok egyesültek.

A nyugat-európai második front megnyitása - e látszólag csupán hadászati jellegű kérdés - az antifasiszta koalícióban részt vevő szocialista és kapitalista nagyhatalmak közötti egyik legfontosabb ellentmondást tükröző politikai problémává alakult a háború folyamán. A Szovjetuniónak, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok népeinek, sőt vezető köreinek is érdekében állott a hitleri Németországnak és szövetségeseinek a legyőzése. Ebben az objektív érdekközösségben gyökerezett az antifasiszta koalíció gerincét képező három nagyhatalom államférfiainak az a közös elhatározása, hogy a fasiszta Németországot és szövetségeseit feltétel nélküli kapitulációra kényszerítik. Ez az érdekközösség annyira erős volt, hogy a Hitler-ellenes három nagyhatalom mindvégig együtt tudott működni. A körülmények alakulása azonban hamarosan választ követelt arra a kérdésre, miként, milyen konkrét katonai akciók révén akarják elérni a koalíció tagjai a közös célt: a fasizmus leverését, az agresszív hatalmak feltétel nélküli kapitulációját. Hol, mikor és milyen irányban kell felvonultatni a döntő erőket annak érdekében, hogy az egyik szövetséges katonai erőfeszítéseit hadműveletei maximális segítségét nyújthassanak a másik szövetséges hez, hogy a háborús terhek arányosan oszoljanak meg, s hogy minél hamarabb véget érjen a háború? A Hitler-ellenes nagyhatalmak e problémákkal kapcsolatos magatartása azonban már

távolról sem volt egyértelmű. A közös elvi egyetértés ellenére is a gyakorlati megoldás különböző célokat és érdekeket tükrözött.

A Szovjetunió a fő stratégiai támadás irányának megválasztása tekintetében lényegesen egyszerűbb helyzetben volt, mint koalíciós partnerei, hiszen azt - kedvező körülmények között - magától értetődővé tette az agresszió forrásához vezető közvetlen hadműveleti irány figyelembevétele. A szovjet hadsereg a főként kontinentális háborúra felkészült fő ellenség döntő katonai erőivel került hadműveleti érintkezésbe, s ez a körülmény állandósult egészen a fasiszta Németország kapitulációjáig. A szovjet-német háború eszmei-politikai tartalma következtében is életre-halálra szóló küzdelemként indult, éppen ezért a Szovjetunió részéről nem végződhetett kompromisszummal. A keleti front tehát nem válhatott sem védekező, sem támadó stratégia hatására mellék-hadszintérré. A keleti fronton kivívott fordulat után a szovjet fegyveres erők támadó stratégiai célja csakis az lehetett, hogy minél gyorsabban felszabadítsák a szovjet földet és a további hadműveleteik körébe eső országok elnyomott népeit, és minél nagyobb erővel üldözzék az ellenséget a feltétel nélküli megadásig. E stratégia földrajzi irányát eleve megszabta a Németországhoz, a legerősebb fasiszta centrumhoz Kelet- és Délkelet-Európa klasszikus csataterein keresztül vezető út. Az ilyen stratégia tökéletesen megfelelt mind a Szovjetunió katonai célkitűzéseinek /legyőzni a fasiszta haderőket/, mind a kitűzött politikai feladatnak /megsemmisíteni a fasizmust és felszabadítani a közbeeső országok népeit/. A Szovjetunió csakis így teljesíthette maradék nélkül szövetségi kötelezettségeit is. A Szovjetuniónak a kelet- és délkelet-európai országok területén folytatott felszabadító harca azon-

ban törvényszerűen magában rejtette azt a lehetőséget, hogy az említett országokban kibontakozó antifasiszta és népi demokratikus forradalmi mozgalmak jelentős szerephez jutnak, és előbb vagy utóbb veszélyeztetik majd a kapitalizmus létét Európa térségében.

Az angol-amerikai szövetségesek a fő csapás irányának megválasztása tekintetében bonyolultabb helyzetben voltak, mint a Szovjetunió. Komoly gondot okozott nekik 1941-1942-ben az, hogy a fasiszta tömb általános rohamai idején eléggé felkészületlenül és földrajzilag rendkívül széttagolt hadszíntereken kellett megszervezniök a védelmet. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok vezetői azonban - helyesen - mindvégig a fasiszta Németországban látták a fő veszélyt. Elismerték, hogy a nyugat-európai partraszállás katonai szempontból is előbb-^{60/}utóbb elkerülhetetlen lesz. A Szovjetunió szövetségesei azonban nem törekedtek arra, hogy ezt a hadműveletet minél előbb megvalósíthassák. Az 1941 december végén-1942 január elején Washingtonban megtartott "Arcadia"-konferencián elfogadott, összeegyeztetett angol-amerikai stratégia nem a Csatornán keresztül Németország ellen irányuló frontális támadást tekintette az 1942-ben megvalósítandó fő feladatnak, hanem a Németország által ellenőrzött területek körüli szilárd gyűrű kialakítását, majd fokozatos szűkítését. Az angol-amerikai szövetségesek a keleti front szerepét is ebben az összefüggésben, a védelmi stratégia szempontjából értékelték 1942-ben.^{61/} Az angol-amerikai hadvezetés az európai kontinensre való behatolást /vagy a Földközi-tengeren keresztül, továbbá Törökországból a Balkánra, vagy /!/ nyugat-európai partraszállási hadműveletek útján/ 1943-ban tartotta lehetségesnek. A kontinensre való "visszatérés" bázisául szolgálhatott Anglia és Északnyugat-

^{62/}
Afrika.. Az "Arcadia"- találkozáson ennek megfelelően tervbe vet-
ték 1942-re az észak-afrikai partraszállást, ^{63/} Az angol-amerikai
politikai és katonai vezető körök 1942-re Nyugat-Európában csu-
pán elterelő hadműveletek megindítását tervezték Pas-de-Calais
társágében, azt is csak abban a két esetben, ha "az orosz fron-
ton reménytelen helyzet alakul ki...", vagy "a németek helyze-
te Nyugat-Európában válságossá válik".^{64/}

Az 1942 júniusában Washingtonban, majd júliusban Lon-
donban megtartott angol-amerikai tanácskozásokon azonban a szö-
vetségesek, hivatkozva az 1942 nyarán a Közel-Keleten kialakult
válságos helyzetre, valamint a Keleten kibontakozó újabb nagy
német offenzíva sikereire, véglegesen elvetették ezt az utóbbi
alternatívát és kizárólag az észak-afrikai hadműveletekre való
készülődés került előtérbe. Ezzel a döntéssel és következmé-
nyeivel hosszú időre /1944. június 6-ig/ eltolódott a Német-
ország elleni nyugat-európai frontális támadás megindítása.^{65/}

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok periférikus stra-
tégiája elsősorban a két imperialista nagyhatalom érdekeit tar-
totta szem előtt. Ez azonban a Szovjetuniótól rendkívül súlyos,
sokoldalú áldozathozatalt követelt.

Az angol-amerikai politikai és katonai körök, bár a
Szovjetunió ellenállóképességét 1942 nyarán igen borulátón
ítélték meg és harcát bizonytalan kimenetelűnek tartották, az
észak-afrikai partraszállás elhatározásakor mégis abban remény-
kedtek, hogy szovjet szövetségesük egyedül is képes lesz fel-
tartóztatni még egy német offenzívát.^{66/} A Szovjetunió emberfe-
letti erőfeszítésekkel és óriási áldozatokkal járó harcát te-
hát időnyerésre használva arra törekedtek, hogy fő erőiket
megkíméljék a partraszállással járó kocszkázatoktól és Európán
kívüli birtokaikat, érdekszféráikat megvédelmezzék a további

elleneséges behatolástól.^{67/} Szovjet szövetségesüknek nyújtott közvetlen segítségük lényegében a szállításokra korlátozódott. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok vezető körei még 1942-ben is alábecsülték a Szovjetunió védelmi képességét és csupán a passzív partner szerepét szánták neki a második világháborúban.^{68/}

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok Németország ellen folytatott szárazföldi hadművelései valójában periferikus, másodrendű jellegűek voltak 1943-ban is. A második front halogatását ekkor már semmiképpen sem lehet védelmi okokkal magyarázni, hiszen a stratégiai kezdeményezés ebben az esztendőben véglegesen az antifasiszta koalíció kezébe került. A hadászati kezdeményezés birtoklása pedig lehetővé, sőt indokolttá tette a fasiszta Németország elleni nyugat-európai támadás mielőbbi megindítását. 1943 nyarán Nagy-Britannia és az Egyesült Államok már sokmilliós haderővel rendelkeztek, s e haderőt az akkori követelményeknek megfelelő legmodernebb fegyverzetrel szerelték fel.^{69/} A sztálingrádi és kurszki győzelmek következtében azonban 1943 folyamán döntő módon megnövekedett a Szovjetunió súlya a koalíción belül. De gyökeresen megváltozott az angol-amerikai vezető köröknek a Szovjetunió erejével kapcsolatos véleménye is. Most már zavaró elemeket is megvillantott számukra a várható jövő: milyen is lesz ez a Szovjetunóval közösen aratott győzelem.^{70/} A brit és amerikai vezető körök - különösen a Churchill képviselte irányzat - olyan győzelmet óhajtottak, amelyet ugyan szovjet szövetségesükkel közösen aratnak, de amelynek eredményeképpen a Szovjetunió mégsem erősödik meg túlságosan, s nagyjából helyreállnak a szocializmus és kapitalizmus között a háború előtti nemzetközi viszonyok. Abban is egyetértettek, hogy a nyugati befolyást minél nagyobb mértékben növelni kell Európában. A második front megnyitásának 1943-

ról 1944-re történt elodázása - minden egyéb megfontolás mellett - a Szovjetunió megerősödése következtében főleg ennek a törekvésnek lett végső soron a következménye. Szeretnénk azonban megjegyezni: az efféle győzelem eleve elérhetetlen volt számukra, mert 1941-42-ben Anglia és az Egyesült Államok létérdeke függött a Szovjetunió ellenállásától, az 1943-as fordulat után pedig a szovjet hadsereg a második front hiányában is feltartóztathatatlanul üzte a hitleri hadakat Nyugat felé, 1941-42-ben még nem lehetett, 1943-ban pedig már nem lehetett a Szovjetuniót kihagyni a számításból.

A Szovjetunió szövetségesei valójában 1943-ban sem készültek fel a nyugat-európai invázióra. A második front megnyitásával kapcsolatos ígéreteik - csakugy mint 1942-ben - legfeljebb a Szovjetunió és hazai közvéleményük megnyugtatósa érdekében, illetve a német hadvezetés megtévesztésére hangzottak el. Az Olaszországban folytatott hadműveletnek pedig az lett volna az egyik fő rendeltetése, hogy az angol-amerikai csapatok kijussanak a Po völgyébe, majd Észak-Olaszországból Isztrián, Trieszten és a Ljubljánai hágón keresztül Bécs irányában támadjanak. ^{71/} Nagy-Britannia és az Egyesült Államok vezetői azt tervezték továbbá, hogy Törökország is hadba lép ^{72/} Németország ellen, és részt vesz a Balkán félsziget elfoglalásában. A szövetségesek ezeket a hadműveleteket még a normandiai partraszállás megindítása előtt be akarták fejezni. A tervezett balkáni hadjárat megvalósulása esetén az angol-amerikai csapatok Európa délkeleti részén csatlakoztak volna a szovjet hadsereg déli szárnyához. Ez a terv abból a törekvésből származott, hogy a Balkánon harcba vetett angolszász haderők torlaszolják el Délkelet-Európát a határain túllépő szovjet hadseregtől, és ezáltal akadályozzák meg, hogy a Szovjetunió egyedül szabadítsa

fel Európa délkeleti térségét. Csakis így remélhették, hogy a Duna-völgyi államok Nagy-Britannia és az Egyesült Államok politikai-gazdasági befolyása alá kerülnek. Az olaszországi és a balkáni ^{73/} hadászati irány egyébként igen távol esett Németország legfontosabb gazdasági és politikai központjaitól, de a terepviszonyok is igen kedvezőtlenek voltak, s ezért az angol-amerikai haderők itteni tevékenysége a háboru megrövidítése szempontjából nem lett volna olyan hatékony, mint a csatornán keresztüli ^{74/} invázió.

A második front halogatása nem minden ok nélkül kelthette a szovjet kormányban azt a gyanút, hogy a kapitalista partnerek nemcsak Németországot, hanem a Szovjetuniót is el akarják véreztetni - vagy legalábbis legyengíteni - a keleten folyó gigászi párviadalban. Moszkvában nagyon jól emlékeztek még Harry Truman szenátor, az Egyesült Államok későbbi elnöke 1941. június 24-én tett megjegyzéseire: "Ha úgy látjuk, hogy Németország nyer, akkor Oroszországot kell segítenünk, ha pedig Oroszország fog nyerni, akkor Németországot kell segíteni. ^{75/} Hadd pusztítsák el minél jobban egymást."

Az angol-amerikai szövetségesek hadászataát tehát az jellemezte /ezt bizonyítják a hadműveletek irányai és méretei is/ 1942-43-ban, hogy amíg a Szovjetunió védelmi harcokat folytatott a fasiszta Németország és európai szövetségesei ellen, addig az angol-amerikai vezetők a második front megnyitása helyett igyekeztek "önállóan" cselekedni. Ugy választották meg katonai akcióik helyét és időpontját, ahogy az legjobban megfelelt imperialista nagyhatalmi érdekeiknek is. Arra törekedtek, hogy az ellenségre mért csapások egybeessenek birtokaik és érdekszférájuk biztosításával is /Afrika/. 1943 nyarán pedig, amikor már bekövetkezett a szovjet-német fronton a fordú-

lat, és a szovjet hadsereg nagy erővel tört nyugat felé, a szövetségeseknek az ellenség ellen foganatosított hadműveletei /Szicília, Dél-Olaszország/ kiegészültek a Szovjetunió előretörését akadályozni igyekvő törekvésekkel is /pl. a balkáni stratégia említett terve/.

Nem tartozik feladatunk körébe, hogy részletesen elemezzük a második front diplomáciai-politikai történetét, vagy az angol-amerikai szövetségesek Németország elleni hadászati elgondolásainak indítékait.^{76/} A második front halogatásának csupán igen vázlatos összegezését igyekeztünk nyújtani. Mégis szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a Németország elleni fő hadműveletek irányának megválasztásáról igen jelentős vita folyt 1942-ben és 1943-ban az angol-amerikai politikai és katonai vezetés között. Ez a vita, lényegét tekintve, természetesen a két imperialista nagyhatalomnak a közös fő célkitűzésen belüli ellentétes érdekeit tükrözte.

A második front megnyitásának fő halogatói Churchill és a befolyása alatt álló brit politikai és katonai körök voltak. Churchillnek a második fronttal kapcsolatos ígéretei sem 1942-ben, sem 1943-ban nem voltak megalapozottak.^{77/} A szovjet és a hazai közvélemény megnyugtató volt csupán céljuk. Churchill tisztában volt azzal, hogy amíg a Szovjetunió a náci szárazföldi haderő és légierő többségét leköti, addig a brit szigeteket aligha fenyegeti náci partraszállási kísérlet: ezért arra törekedett, hogy a szerteágazó brit birodalom legfontosabb és egyben legveszélyeztetettebb stratégiai kulcsállásait egy időben védelmezzék Nagy-Britannia és az Egyesült Államok haderői a német-japán további behatolásoktól. 1942 nyarán a német-japán egyesüléstől tartva, Churchill és az angol hadvezetés kategorikusan elutasító magatartása következtében halasztják el

a nyugati inváziót, és határozzák el a "Fáklya"-hadműveletet.^{78/}

A casablancai döntések^{79/} sejtetik, Churchill Törökországgal folytatott megbeszélései, de főleg a "Trident"-tanácskozás^{80/} pedig bizonyítja, hogy a szövetségesek "Émetország elleni szárazföldi hadműveleteik fő hadszínterének 1943-ban Dél-Európát tekintették.^{81/} Churchill és az angol hadvezetés 1943

második felében céltudatosan igyekezett minél nagyobb haderőket összpontosítani a földközi-tengeri hadszíntéren, abban reménykedve, hogy az angol-amerikai fegyveres erők képesek lesznek döntő sikereket elérni Észak-Olaszországban, a Földközi-tenger keleti részén, Görögországban s a Balkánon. Churchill- amellett, hogy szerette volna a Duna-völgyi államokat, vagy legalábbis egy részüket az angol-amerikai befolyási övezetbe kapcsolni,^{82/} fontosnak tartotta a Dél- és Délkelet-Európában való behatolást azért is, hogy Nagy-Britannia szilárdabban kezében tarthassa a Közel-Keletet, a Földközi-tengeren és Közel-Keleten keresztül gyarmataihoz, dominiumaihoz vezető utvonalakat.^{83/}

A brit imperializmus törekvéseit tükrözték többek között a következő tények is: 1944 elejére már igen jelentős angolszász haderőt vonultattak fel a földközi-tengeri hadszíntérre; az itt harcoló szárazföldi csapatok és a flotta többsége angol^{84/} volt, s a hadműveleteket is angol tábornok irányította.

Roosevelt és az amerikai hadvezetés már 1942-ben is akart hadműveleteket indítani a Csatornán keresztül. Ők minden szempontból az Angliából kiinduló támadást tekintették a legcélravezetőbbnek.^{85/} Ezért láthatott napvilágot az 1942. június 12-i kommuniké. Roosevelt még az 1942. júliusi londoni értekezleten részt vevő amerikai delegáció számára készített memorandumában is támogatja a La Manche-on keresztüli hadműve-

letek megindítását 1942-ben /ha csupán elterelő jellegű hadműveletek lettek volna is ezek/. Ugyanakkor azonban Rooseveltnak beleegyezését adta az európai második front elhalasztásába, amennyiben a londoni értekezlet résztvevői levonnák a napirendről és állást foglalt ő is a Közép-Kelet megvédésére irányuló angol-^{86/}amerikai hadműveletek mellett. De beleegyezését adta Rooseveltnak 1943 folyamán is olyan döntésekbe, amelyek realizálása messze elterelte a szövetségesek hadműveleteit a fasiszta Németország legfontosabb katonai-gazdasági-politikai központjaitól.

Az angol-amerikai szövetségesek Németország ellen 1942-43-ban Afrikában és a Földközi-tenger térségében végrehajtott akciói végső soron nagymértékben növelték az amerikai imperializmus befolyási övezetét. Az angol-amerikai összeegyeztetett stratégia kialakításában azonban elsősorban a brit hadászati és politikai elképzelések érvényesültek 1942-43-ban; a Németország elleni csapások segítségével Nagy-Britannia igyekezett visszaállítani Afrikában megtépzott hatalmát, növelni befolyását a Földköz-tenger térségében.

A Szovjetunió és szövetségesei között a második front kérdésében kialakult ellentétek azonban nem bontották meg az antifasiszta koalíció egységét. Ellenkezőleg: a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült államok háborús szövetsége 1943 utolján véglegesen megszilárdult. Több fontos fényező segített ezt elő. A szovjet kormány szilárd elhatározása volt, hogy a Vörös Hadsereg a legrövidebb időn belül teljesen kiűzze a fasiszta hadakat a szovjet földről, teljes~~en~~ megsemmisülésükig üldözze őket, és részt vegyen Európa népeinek felszabadításában.^{87/} Látható volt tehát, hogy a háború fő terhéét viselő Szovjetunió az európai kontinens legnagyobb hatalma lesz, s a vele való együttműködés szükségszerű.^{88/} Ez a felismerés

ugyanakkor arra ösztönözte elsősorban az Egyesült Államokat, hogy amig nem késő,^{89/} az angol-amerikai haderők kezdjék meg a fasiszta Németország elleni fő hadműveleteiket Nyugat-Európában. Amerikát természetesen minden szempontból fontosabb érdekek fűzték Nyugat-Európához, mint Dél-Európához. A legerősebb imperialista világhatalom különben sem elégedett meg azzal, hogy a Nagy-Britannia érdekeit biztosítani hivatott balkáni vállalkozásban statisztáljon.

Az antifasiszta koalíció összetartását ösztönző hatalmas tényező volt az Egyesült Államok, Anglia és a megszállt európai országok közvéleménye is. Mind Anglia és Amerika népei, mind pedig a leigázott európaiak szemében rendkívül megnőtt a Szovjetunió tekintélye, s e népek várták, hogy Anglia és az Egyesült Államok kormánya is bekapcsolódjék a fasiszta Németország elleni döntő küzdelembe. A második világháborút többek között a fasizmus ellen harcoló népek közvéleménye miatt sem lehetett az ellenséggel kötött kompromisszum alapján befejezni: a fasizmust csupán közös erővel lehetett és kellett megdönteni.

1943 végére Európa egységes, koalíciós stratégiával történő felszabadítása a közeli jövő feladatává érlelődött. A szövetséges hatalmaknak ezért össze kellett egyeztetniük hadműveleti terveiket, ki kellett dolgozniuk a felszabadított Európával és a legyőzött Németországgal kapcsolatos politikájukat, meg kellett vetniük a háború utáni esztendőkre vonatkozó nemzetközi együttműködés alapjait. Ezért ült össze 1943 őszén a moszkvai konferencia és a teheráni értekezlet. Először találkoztak a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kormányfői: Sztálin, Churchill, Roosevelt. A teheráni értekezleten a szovjet kormány érvei és nagy jelentőségű nyilatkozatai nyomán Roosevelt határozottan támogatta a szovjet állásfoglalást a

második front kérdésében: véglegesen megszületett az a nagy fontosságú döntés, hogy a nyugati szövetségesek 1944 májusá-
90/
ban megnyitják az európai második frontot.

Az 1943-as esztendő tehát döntőnek bizonyult nemcsak a háboru végső kimenetele, hanem ezzel szoros összefüggésben a Hitler-ellenes koalíció végleges megszilárdulása szempontjából is. A második front megnyitása körül azonban egészen a teheráni értekezlet végéig heves vita folyt a Szovjetunió és kapitalista szövetségesei között. A vita lényege a szovjet kormány részéről 1942-1943-ban a valóságos második front megteremtésére irányuló jogos követelés, Anglia és az Egyesült Államok kormányai részéről pedig e döntő katonai akció halogatása volt. A kialakult polémiaiban a Szovjetunió számos érvet sorakoztatott fel - különösen 1943-ban - annak bizonyítására, hogy a második front megnyitása nemcsak szükséges és lehetséges, hanem a közös érdek legjobb szolgálatát is jelenti egyben. A Szovjetunió és kapitalista szövetségesei között a vita 1943-ban érte el tetőfokát, amikor - mint erre rámutattunk - a nyugat-európai invázió feltételei teljes mértékben megértek. A nyugati szövetségesek ezzel szemben - formálisan elismerve a Szovjetunió követelésének jogosságát - valóságos nehézségeiken túl /amelyek a tervezett katonai vállalkozás természetes velejárói voltak/ a látszat-indokok és ürügyek egész sorát hozták fel két éven át halogató politikájuk igazolására. Ilyen látszatindok volt például az az állítás, hogy az észak-afrikai és olaszországi hadműveletek betöltötték a második front szerepét. Akadtak olyan angol-amerikai vélemények is, melyek szerint a csendes-óceáni háboru jelenti a "második frontot." Hivatkoztak arra is, hogy az atlanti csata és különösen az európai légi hadműveletek elegendők a koalíciós stratégia gyors győzelemre juttatásához. Érvül használták fel felnagyított termelési,

szállítási^{91/} nehézségeiket is. Mindezt nemcsak a szovjet kormányal folytatott vitáikban, hanem a hálogató taktika miatt nyugtalankodó hazai közvéleményük befolyásolására is latba vetették. Ugyanakkor Nagy-Britannia, de főleg az Egyesült Államok reakciós sajtója nem csekély befolyást gyakorolt az említett országok kormányaira és népeire. Igyekezett a nehézségek felnagyításával, az említett és más ügyek hangoztatásával rossz hangulatot kelteni a Szovjetunió iránt s megbontani az angol-szovjet-amerikai antifasiszta szövetséget.

A második front körüli vita nemcsak kormány szinten folyt. Bekapcsolódott ebbe a polémiaiba a korabeli szovjet társadalomtudomány és publicisztika is. De állandó harcot folytatott a reakciós angol- és amerikai sajtó ellen a demokratikus angol-amerikai publicisztika is és egyre élesebb hangnemben sürgette a második front megnyitását. A szüntelenül folyó eszmecserék, az időnkénti kiélesedő viták szükségszerűen érintették szinte minden olyan rész kérdést, amely a második front kérdésébe vágott. Igen tanulságos a szovjet álláspont megismerése és értékelése szempontjából elemző vizsgálat alá vonni olyan jellemző, a Szovjetunióban 1942-1943. folyamán megjelent társadalomtudományi vonatkozású és elméleti-politikai jellegű cikkeket, tanulmányokat és egyéb kiadványokat, amelyek tükrözik nemcsak a szovjet kormány álláspontját, hanem az egész szovjet közvélemény akkori hangulatát, nézeteit és felfogását a második front kérdéséről. Ezek az írások ugyanakkor állandóan formáltak is ezt a közvéleményt. Annál is inkább fontos ez, mert dinamikus, időről-időre fejlődő, az események változása következtében belső problematikájában gazdagodó, újabb elemekkel is színeződő témáról volt szó, melynek politikai és gyakorlati jelentőségét a szovjet emberek mind a frontokon,

mind a hátszágban világosan átláttak. Megértették azt is, hogy a második front megnyitásának elődázása folytán a háboru fő terhét nekik kell viselniök. Ennek a tudatformálásnak is köszönhető, hogy a szovjet nép hősiesen kitartott a háboru legválságosabb éveiben is, és vállalta a világtörténelemben egyedülálló áldozatok sorozatát, amelynek eredményeképpen az emberiség nagy lépéssel haladt előre fejlődése útján.

A szovjet társadalomtudományi és elméleti-politikai irodalom nagy figyelmet szentel 1941 második felében és 1942-ben az antifasiszta koalíció létrejöttének és kialakulásának. Ismeretes, hogy az antifasiszta koalíció azokban a hónapokban kovácsölődött, amikor a fasiszta Németország legyőzve minden kontinentális ellenfelét, teljes erejével a Szovjetunó ellen fordult és jelentős sikereket ért el a szovjet-német fronton. Sokan kiemelik, hogy az antifasiszta koalícióban egyesült Nagy-Britannia, Egyesült Államok és Szovjetunó tartalékai jóval nagyobbak, mint a fasiszta tömb tartalékai. Az előbbiek ereje a jövőben egyre inkább növekszik majd, míg az utóbbiaké csökken. E problémán belül is a szovjet szerzők jelentős teret szentelnek Anglia és az Egyesült Államok gigantikus emberi, termelési, nyersanyag és élelmiszer tartalékai számbavételének és kifejezik azt a reményüket, hogy ezek a még csak potenciális erők a legrövidebb időn belül mozgásba lendülnek és párosulnak a fasiszta haderők elleni háboru fő terhét viselő Szovjetunió hatalmas erőfeszítéseivel.

Az antifasiszta koalíció létrejöttének nemcsak az ad jelentőséget, hogy a szövetséges nagyhatalmak tartalékai jóval nagyobbak a fasiszta államok tartalékainál, hanem az is, hogy a koalíció létrejötte következtében a fasiszta Németországnak előbb-utóbb szembe kell néznie a két- vagy többfrontos

háborúval. A szerzők ezzel kapcsolatban a történelmi tapasztalatokra hivatkozva megállapítják, hogy a kétfrontos háború a német hódítók számára mindig végzetes volt. A német militarizmus több vezető képviselője, így Bismarck, az idős Moltke és von Schlieffen is óvott a Németország körül létrejöhethető koalíciótól, a kétfrontos háborútól. De Hitler is mindenáron el akarta kerülni a két fronton való küzdelmet.^{92/}

A koalíció létrejöttének abból a szempontból is óriási jelentősége van - fejtegetik továbbá, hogy nem sikerült a hitleri Németországnak az a terve, hogy elszigetelje a Szovjetuniót a világ többi hatalmától. Anglia és az Egyesült Államok nem csatlakoztak a Szovjetunió elleni háborúhoz. Szövetség helyett kiéleződött a fasiszta Németország küzdelme Nagy-Britanniával és az Egyesült Államok is ellene lépett háborúba. A náci vezetőknek az a terve, hogy a népeket egyenként verjék le, véglegesen csődöt mondott, hiszen éppen ez a hitleri megosztó politika hozta létre Németország ellen a minden vonatkozásban oly hatalmas koalíciót, hogy annak győzelméhez nem férhet kétség. Ezeket a rendkívül fontos momentumokat emeli ki az Istoricseszkijszurnal^{93/} 1942. 6. számának vezércikke is.^{94/} A cikk rámutat továbbá a három nagyhatalom koalícióját véglegesen kialakító 1942. május 26-án Londonban megkötött szovjet-angol szerződés, az 1942. június 11-én létrejött szovjet-amerikai egyezmény, valamint az angol-amerikai szövetségezek ama nyilatkozatának fontosságára, mely szerint azok még az 1942-es esztendő folyamán létrehozzák az európai második frontot.

A szovjet társadalomtudományi és politikai lapokban, folyóiratokban és kiadványokban már a Nagy Honvédő Háború első évében kidomborodik annak vizsgálata, hogy milyen szerepe van a szovjet nép ellenállásának az antifasiszta koalíció

kialakulásában, megszilárdításában; a többi szövetségeshez képest milyen arányban viseli a Szovjetunió a fasiszta Németország és európai szövetségesei elleni háboru terheit, hogyan hat a szovjetország küzdelme az angol-amerikai dolgozó tömegek háborus mozgósítására, Anglia és az Egyesült Államok katonai felkészülésére, a megszállt országokban kibontakozó antifasiszta ellenállás fellendülésére. H. Tolcsonov Az európai háboru három esztendője c. cikkében többek között azt fejtegeti, hogy a náci hadvezetés milyen jelentőséget tulajdonít a Szovjetunió feletti győzelemnek. Az Anglia elleni légicsata és tengeri küzdelem - állapítja meg Tolcsonov - nem vezetett eredményre. A fasiszta Németországnak pedig a háboru további folytatásához kevés a nyersanyag-tartaléka. A kiutat ezért a Szovjetunió elleni háboruban látta a hitleri hadvezetés, abban, hogy villámháboruban szétzúzva a Szovjetunió hadseregét, megszerezze a szovjetország óriási tartalékait /olaj, szén, kenyér, vaj, munkaerő/, és ezután indítsa meg a döntő offenzívát Anglia ellen, elfoglalja annak gyarmatait, majd leigázza Dél-Amerikát, az Egyesült Államokat. Vagyis a Szovjetunió szétzúzása Hitler tervei szerint a világhatalomhoz vezető út legfontosabb láncszeme. ^{95/} E Burdzsalov A Vörös Hadsereg 24. évfordulója c. cikkében arra mutat rá, hogy a Vörös Hadsereg magára vonta a fasiszta hadi gépezet súlyos csapásait. A Szovjetunió ellenállásának azért nagy a jelentősége, mert lehetőséget adott a többi népnek, hogy felkészüljön a döntő küzdelemre. ^{96/}

Több szovjet szerző utal a Vörös Hadsereg harcának nemzetközi felszabadító jellegére, a szovjet nép és az egész antifasiszta koalíció igazságos háborus célkitűzéseire. Így például Jemelján Jaroszlavszkij kifejti, hogy a Szovjetunió győzelme egyben az összes szabadságszerető nép győzelmét is

jelenti. Ezt tudják a fasizmus ellen harcoló népek is, éppen ezért követelik az európai második front mielőbbi megnyitását. A néptömegek éppen a közös győzelem érdekében akarnak a második front megnyitásával reális és a leghatásosabb segítséget nyújtani a szovjet népnek, amely egyelőre egyedül, de az egész koalíció érdekében folytat kegyetlen küzdelmet. A Szovjetunió, Nagy-Britannia és USA között- fejtegeti tovább Jaroszlavszkij - szoros együttműködés alakult ki, Igazságos és felszabadító célok egyesítik őket. És bár a szövetségeseknek a Szovjetunó számára nyújtott segítsége egyelőre kevés is, a szovjet nép hiszi és várja, hogy Anglia és az Egyesült Államok teljesítik vállalt kötelezettségüket és részt vesznek a hitleri Németország elleni küzdelemben, hogy ezzel is meggyorsuljon az ellenség pusztulása. ^{97/} A Vörös Hadsereg moszkvai csatában aratott győzelme és az utána következett szovjet ellentámadás - írja Gopner - új szakaszt jelentett az antihitlerista mozgalomban világszerte: még inkább megnőtt a Szovjetunó vezető szerepe a népek felszabadító harcában. A szovjet nép sikerei fellendítették a nemzeti ellenállási mozgalmakat, és a Szovjetunió háborús erőfeszítéseivel szolidáris mozgalmat szerte a világon. Angliában, az Egyesült Államokban ez a hatás legvilágosabban az angol-amerikai munkáso sztály antifasiszta harcának növekedésében, továbbá a második front megnyitásának napról-napra megújuló követelésében mutatkozik meg. A nemzetközi munkás szolidaritás megnyilvánulásának egyik nagy jelentőségű ténye volt az angol-szovjet szakszervezeti bizottság létrejötte. Tárgyalások folytak továbbá az amerikai szakszervezetekkel is azok csatlakozásra bírása céljából. Gopner a két szövetséges hatalom - Anglia és a Szovjetunió szakszervezeteinek közeledését és az amerikai szakszervezeteknek az említett

bizottsághoz való csatlakozásának előkészítését úgy értékeli, hogy ez hatalmas lépés a nemzetközi munkás-egységfront szervezeti-politikai megszilárdításának útján. Az amerikai lakosság széles tömegei nemcsak a második front minél előbbi megnyitásának követelésével segítettek a szovjet népnek, hanem azzal is, hogy harcot folytattak - mutat rá Gopner - az izolacionisták és az "ötödik hadoszlop" ellen, akik hevesen támadták Roosevelt politikáját,^{98/}

Mint már fentebb említettük, a fasiszta hadvezetés 1942 nyarán újabb hatalmas offenzívát indított a szovjet-német fronton Sztálingrád és a Kaukázus elfoglalása céljából. Az angol-amerikai szövetségesek azonban - mint már erre szintén rámutattunk - sem 1942 nyarán, sem pedig őszén nem nyitották meg a második frontot. A Szovjetunió így 1942-ben is egyedül harcolt az európai kontinensen. Természetes tehát, hogy e súlyos helyzetben - 1942 nyarától kezdődően - egyre szaporodik azoknak az írásoknak a száma, melyek szerzői sürgetik az európai második front megnyitását, rámutatva arra, hogy a szövetségesek rendelkeznek már ehhez megfelelő erővel, mivel a Szovjetunió ellenállása időt adott a felkészüléshez. Egyre inkább kidomborodik az a gondolat, hogy a második világháború fő hadszíntere Európa, éppen ezért az angol-amerikai hadvezetésnek Európában kell összpontosítania döntő erejét, mert csakis így lehet gyorsabban befejezni a háborút. I. Lemin Nagy-Britannia c. cikkében abból a szovjet álláspontból indul ki, hogy a második világháború fő hadszíntere Európa, ezért a fő erőket az európai kontinensen kell koncentrálni a szövetségeseknek. Lemin az európai partraszállás szükségességének kérdését Nagy-Britannia biztonsága szempontjából vizsgálja.

Megállapítja, hogy a brit védelemnek mind a távol-keleti, mind a közel-keleti stratégiai csomópontjai másodrendű fontosságúak, az alapvetően fő és döntő stratégiai csomóponthoz, a brit szigetekhez viszonyítva. Nagy-Britannia és egyben az egész brit birodalom védelme abban rejlik, hogy a fő ellenséget, a hitleri Németországot az európai csatatéren kényszerítsék térdre. Le-
min ezt a megállapítást a német fasisztáknak azzal a gyakori megállapításával támasztja alá, mely szerint Angliára és a brit birodalomra a halálos csapást csak egy helyen, a brit szigetekre lehet mérni. A szerző ezután számba veszi Anglia és az Egyesült Államok felkészültségének fokát és cikke végén azt a következtetést vonja le, hogy a szövetségesek hatalmas hadiflottával és légifőlénnnyel rendelkeznek. Az európai kontinensen végrehajtandó partraszállás céljaira pedig mintegy 2-3 milliós haderőt tudnának kiállítani. A politikai és stratégiai helyzet egyaránt azt követeli, hogy az angol-amerikai haderők ne tétlenkedjenek, hanem kapcsolódjanak be a küzdelembe. 99/

V.Lahn az Egyesült Államok biztonsága szempontjából vizsgálja a második front minél előbbi megnyitásának kérdését. Az Egyesült Államok fegyveres erői c. 1942 augusztusában megjelent cikkében megállapítja, hogy az Egyesült Államok koloszális iparának távolról sem minden lehetőségét használták fel a hitlerizmus szétzúzása meggyorsításának érdekében. Ezzel kapcsolatban a szovjet szerző leszögezi: "Tulságosan sok szabadságot juttattak az USA-ban azoknak a csoportoknak és személyeknek, akik fékeztek a fegyverkezés programjának megvalósítását, akik akadályozták az ország fegyveres erőinek felkészítését." Itt kétségtelenül azokról a profasiszta-izolacionista monopolizációs körökről van szó, amelyek szembeállva a roosevelti kormánnyal azt vallották még 1942-ben is, hogy az USA fő ellensége nem a hitleri Németország, hanem Japán,

a fő csatatér nem az európai, hanem a távol-keleti. Az Egyesült Államok katonai felkészülését akadályozó szűk reakciós csoporttal szemben - mutat rá Lahn - az amerikai nép felismeri, hogy az eddiginél több áldozatot kell hoznia, hogy az amerikai haderő nem maradhat az Atlanti-óceán, mintegy "Maginot-loo/
vonal" mögött, mert Európában dől el Amerika sorsa is.

I. Lemin egy másik cikkében azokat a tényezőket igyekszik meghatározni, amelyek lehetővé teszik a második front megnyitását 1942 nyarán. Szerinte ilyen tényezők például 1./ Angliában és az USA-ban is általában felismerték, hogy a fő front Európa. Ha pedig ez így van, akkor a fő csapást Németországra kell mérni. 2./ A második frontot Anglia, USA és Kanada közös erőfeszítéseivel kell létrehozni. Ehhez pedig azok hatalmas katonai tartalékokkal rendelkeznek. 3./ A megszállt országokban, különösen pedig a partmenti országokban /Belgium, Franciaország, Hollandia stb./ a partraszállás politikai feltételei megértek. 4./ A szovjet hadsereg ellenállása megkönnyíti a második front megnyitását, mert a német hadseregerei keleten vannak lekötve és így csökkennek a partraszállás kudarcának lehetőségei. Lemin megemlíti, hogy eddig az volt a szövetségesek részéről a második front mielőbbi megnyitására ellenő fő érv, hogy kudarc esetén Anglia védtelenné válna a német invázióval szemben. Most azonban már világossá vált, hogy a Szovjetunió "komolyan és hosszú ideig" tartóztatja fel a német hadseregeket. "Annál fontosabb" írja Lemín — a második front létrehozásával támogatni a Szovjetuniót." Ezt követeli a szövetséges országok sok politikus, de ezt követeli "ezeknek az országoknak politikai presztízse is." 5./ A második front minél előbbi megnyitását követelik Anglia, Amerika előrelátó politikusai és a lakosság nagy

tömegei egyaránt, hogy 1942 a győzelem éve lehessen. A feladat most az - fejezi be a szerző ezt a gondolatmenetét -, hogy az angol-amerikai hadipotenciált minél előbb reális katonai erővé változtassák és ezt a katonai erőt idejében működésbe hozzák.^{101/}

A második front 1942-ben való megnyitását igen határozott formában sürgeti M. Tolcsonov is korábban már említett cikkében: "A hitlerizmus elleni szavakban tett kinyilatkoztatások a hitlerizmus szétzuzásának legforróbb kívánalmái az ügyn semmit sem segítenek. A leghatározottabb és azonnali cselekvésre van szükség. Tolcsonov rámutat arra is, hogy a fasizmus feletti minél előbbi győzelem kivívása nemcsak a szovjet nép érdeke, hanem minden szabadságszerező nép közös érdeke is."^{102/}

1942 második felének válságos hónapjaiban, amikor a szovjet nép nap mint nap várta, hogy a szövetségesek az európai fronton nagyobb arányú katonai akciók megindításával enyhítik majd a Szovjetunióra nehezedő nyomást, az Isztoriccesz-kij Zsurnálban találunk néhány cikket, amelyek közvetve, történelmi analógiákon keresztül kapcsolódnak az aktuális helyzethez. E cikkek az Oroszország részvételével alakult porosz illetve németellenes koalíciók harcait idézik. Kiemelik a múlt néhány koalíciós háborujának olyan vonását, mint az orosz frontnak e koalíciókon belül betöltött szerepe. Rámutatnak a koalíciós partnerek multbeli együttműködésének olyan negatív vonásaira, mint például a kölcsönösen megnyilvánuló bizatlanság, az egymás gyöngítésére irányuló törekvések stb., melyeknek eredménye a háború elhúzódása lett. Így említjük N. Rutkevics Az orosz front szerepe az 1914-18-as imperialista háború első szakaszában c. cikkét. A cikk alapgondolata: mit jelentett az orosz front 1914-16-ban a nyugati szövetséges

számára, hogyan segítette elő az orosz haderő védekezése és támadása 1914-ben a Marne-i csata idején a Schliffen-terv kudarcát, továbbá hogyan teljesítette Oroszország rendkívül nehéz körülmények között is szövetségesi kötelezettségét. Rutkevics megállapítja, hogy 1914-ben, amikor Németország oldalán volt a katonai fölény, Oroszország vereséget mért Ausztria-Magyarországra, és a német haderő jelentékeny részét lekötve, lehetővé tette, hogy Franciaország ellen tudjon állni a háboru számára légveszélyesebb kezdeti periódusában a marnei csatában. A marnei csata után Franciaország feje fölül elmúlt a halálos veszedelem, csődöt mondott a Schliffen-terv. 1914-ben ebben rejlett az orosz front jelentősége. 1915-ben az orosz haderő magára vállalta a háboru fő terhét, és ezzel megfelelő időhöz juttatta a nyugati szövetségeseket, hogy azok tartalékaikat mozgósítva fegyveres erejüket az ellenség erejével egyensúlyba hozzák. 1916-ban pedig az orosz hadsereg erejének utolsó megfeszítésével teljesítve szövetségesi kötelezettségét, segítette az antantnak a döntő fordulat kivívásában. Ezzel szemben - írja Rutkevics - a nyugati szövetségesek az első világháboru idején hajlamosak voltak a cári Oroszországot nem mint egyenlő partnert, hanem mint vazallust kezelni.

103/
104/
N. Korobkov cikke is sajátos módon kapcsolódik az antifasiszta koalícióban résztvevő nagyhatalmak együttműködésének 105/
problematikájához: nevezetesen a hétéves háboru példáján keresztül fejtegeti, hogy a Poroszország elleni koalícióban résztvevő hatalmak közötti, elsősorban pedig az Oroszország iránti bizalom hiányának milyen káros szerepe volt a háboru elhúzódásában. Korobkov megállapítja, hogy a hétéves háboruban a Frigyes elleni koalíciót a szövetségesek kölcsönös bizalmatlansága és burkolt ellenségeskedése jellemezte. Fran-

ciaország attól félt, hogy Oroszország megerősödik. Ausztria pedig arra törekedett, hogy köbsönösen legyengítse Oroszországot és Poroszországot, hogy ezáltal diadalmaskodjék az Oroszország ellenében elvérzett Poroszország felett. A szövetségesek háborús célkitűzéseinek teljesen különböző értelmezése, továbbá Franciaország és Ausztria Oroszországgal szemben megnyilvánuló burkolt, őszintétlensége, sőt ellenségeskedése gyengítették a koalíciót és Frigyes, ha nem is reménykedhetett a győzelemben, mégis sokkal tovább volt képes ellenállni, mintha a szövetségesek egységes, összehangolt akciókkal léptek volna fel ellene. Ha Franciaország, Ausztria és Oroszország - írja Karobkov - barátságban és egységben szálltak volna szembe Poroszországgal, az utóbbi hadseregét egyetlen kampányban szétzuzhatták volna.

A két utóbbi cikk analógiáival kétségtelenül a mindenkori háborús koalíció szinte legfontosabb problémáját emeli ki /egymás iránti bizalom, egységes cselekvés, a másik egyenrangú félként való kezelése stb./. Megírásuk időpontja pedig /1942 második fele/ félreérthetetlen asszociációkat ébreszt bennünk az antifasiszta koalíciót is lazítható veszélyeket illetően. Rá szeretnénk mutatni azonban arra is, hogy az idézett cikkek nem eléggé domborítják ki azt a tényt, hogy az említett háborúkban /hétéves háború és első világháború/ a résztvevő felek mindegyikének, így Oroszországnak is hódító céljai voltak. A szerzők ezáltal akarva, akaratlanul nem eléggé emelik ki az említett koalíciók és az antifasiszta koalíció közötti lényeges különbséget, a Szovjetunó igazságos, felszabadító háborúja és a cárizmus hódító háborúi közötti alapvető különbséget.

Amint már említettük, 1942 október végén a 8. angol

hadsereg El Alameinnél megkezdte döntő offenzíváját az afrikai német-olasz haderők ellen. Ugyanezen év november 8-án pedig az angol-amerikai csapatok partra szálltak Észak-Afrikában. E hadműveletekkel kapcsolatban Angliában, főleg a reakciós konzervatív körök, az Egyesült Államokban pedig az izolacionisták stb révén olyan vélemény kezdett terjedni, hogy az észak-afrikai angol-amerikai erők hadműveletei már a második front megvalósítását jelentik. A különböző szovjet társadalomtudományi és politikai folyóiratokban már 1942 novemberében-decemberében több olyan cikket találunk, amelyek az észak-afrikai hadműveleteket értékelik. Ezek az értékelések lényegében Sztálinnak az "Associated Press" amerikai sajtóhirügynökség tudósítójának 1942. november 13-án adott válaszában alapulnak.^{106/} A szovjet szerzők igen magasra értékelik a szövetségesek észak-afrikai fegyvertényét, de egyben rámutatnak arra is, hogy a szovjet hadseregnek a legnehezebb napokban tanúsított ellenállása tette lehetővé a szövetségesek felkészülését, és észak-afrikai hadi sikereit,^{107/} hogy a háború fő terhét még mindig a szovjet nép viseli, mivel a fasiszta Németország döntő erőit az európai második front hiányában a szovjet-német fronton összpontosítja.^{108/} Az angol-amerikai hadsereg észak-afrikai harcait pedig úgy értékelik, mint az európai második front megszervezésének csupán előfeltételét,^{109/} megemlítve, hogy az afrikai harcok második frontként való beállítása csak arra jó, hogy illuziót keltsen a hitleri Németország legyőzésének könnyű voltáról.^{110/}

Számos kiadvány, cikk szerzője mutat rá még 1943 folyamán is, a Szovjetunió 1941-42-ben tanúsított helytállása, valamint a szövetséges Nagy-Britannia és Egyesült Államok biztonságának megszilárdulása közötti összefüggésre. Ezen az

alapon hangsúlyozzák, hogy a második front megnyitása a Szovjetunió nyugati partnerei részéről egyre sürgetőbb feladattá válik, és érinti a kölcsönös szövetségesi hűség kérdését is. A szovjet hadsereg védelmi harca gátat emelt a hitleri Németország világuralmi törekvéseinek, és megteremtette Anglia és Amerika biztonságát is. A második front megnyitása tehát nem könnyöradomány, hanem a közös érdekek felismerésén alapuló, többszörösen vállalt szövetséges kötelezettség teljesítése. E kérdéseket fejtegeti A. Trojanovszkij "Miért harcol az Egyesült Államok a hitleri Németország ellen" c. írásában.^{III/} A szerző megállapítja; "A hitleri Németország Szovjetunió elleni háborúja lényegében azonos a világuralomért Anglia és az Amerikai Egyesült Államok ellen folytatott háborújával, csupán más utonmódon és más területen folytatódik". /1./ Hivatkozik Rooseveltnek arra a kijelentésére, mely szerint a fasiszta agresszió ellen harcoló országoknak nyújtott amerikai segítséget nem jótékonyaságból és együttérzésből adják, hanem mint Amerika védelmének egyik fontos eszközét. Hitlernek - folytatja Trojanovszkij világuralmi tervei megvalósítása érdekében lett volna szüksége a Szovjetunió elleni villámháborus győzelemre. "Magától értetődő - jegyzi meg-, ha Hitlernek sikerült volna szétzuznia Nagy-Britanniát, leszámolt volna az Egyesült Államok és a nyugati félgömb más népeivel is." /1./ Az antifasiszta koalíció gyors megerősödése szempontjából Trojanovszkij nagy jelentőséget tulajdonít a csendes-óceáni japán támadás következtében elszenvedett súlyos amerikai-angol veszteségeknek, valamint az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát ennek következtében fenyegető veszélynek. A hitleri Németország december 11-i hadüzenete pedig "még jobban tömörítette az amerikaiakat, és létrehívta a második front megnyitásáért küzdő tömegmozgalmat Amerikában". Az Egyesült Államokban - mutat rá a szerző - "nap mint nap több

ezer tömeggyűlés zajlik le, melyek résztvevői tiltakoznak a második front halogatása ellen; elítélik a kapitulánsok végzetes agitációját, s a hitleri "németország és szövetségesei ellen határozott katonai akciókat követelnek."

"A brit birodalom védelmének is legjobb módja az európai második front megnyitása" - állapítja meg Trojanovszkij.

Az elmondottak alapján a szerző Nagy-Britannia és az Egyesült Államok legfontosabb és halaszthatatlan feladatát a második front megnyitásában látja, mert enélkül lehetetlen gyorsan szétzuzni a hitleri Németországot.

A szovjet nép a súlyos áldozatok árán aratott, nagy jelentőségű moszkvai, de különösen a sztálingrádi győzelem után joggal várta, hogy szövetségesei is hamarosan magyszabásu támadó hadműveleteket kezdenek a fasiszta Németország ellen, és az európai második front megnyitásával számottevő mértékben csökken a háború reá nehezedő fő terhét. Ezért a szovjet közvélemény feszült figyelemmel kísérte a casablancai konferencia eredményeit s az ott elfogadott határozatok végrehajtását. E várakozás lényege így foglalható össze: lesz-e második front 1943-ban? A casablancai konferencia határozatai nagyméretű angol-amerikai katonai akciók megindításának csalóka reményét keltették, Churchill pedig - mint már említettük - nem kevesebbet, mint a Csatornán való átkelést ígérte 1943-ra.

A Mirovoje hozjajsztvo i mirovaja polityika című folyóirat 112/ számleírója Churchill és Rooseveltt első afrikai találkozója után megállapítja, hogy a nemzetközi helyzet fő tényezője a szovjet hadsereg Sztálingrádnál megindult ellentámadása. Anglia és az Egyesült Államok közvéleménye a Vörös Hadsereg sikereitől fellelkesülve követeli a döntő támadás megindítását. A szerző jelentős eredménynek tartja a casablancai konferenci-

át, és kiemeli a záró kommunikének azt a részét, amely utal Anglia és az Egyesült Államok kormányfőinek elhatározására; azáltal fogják a szovjet hadseregre nehezedő terhet a lehető legnagyobb mértékben csökkenteni, hogy az ellenséget a legmegfelelőbb helyen a lehető legsúlyosabb harcra kényszerítik. A szemleirő a továbbiakban hangsúlyozza a demokratikus angol-amerikai sajtó állásfoglalását a második front megnyitása mellett. Az idézett sajtóhangok ugyanis figyelmeztetnek arra, hogy a német hadigépezet megrendülése a keleti fronton lehetővé tenné immár a hitleri koalíció együttes csapásokkal való szétzuzását és a háború győzedelmes befejezését.^{113/}

Érthető az a csalódás, amely a Casablanca keltette remények meggyúsulása után megnyilvánult a Szovjetunióban. Ezért tapasztaljuk, hogy az elemzett irodalom az 1943 tavaszi-nyári katonai és politikai helyzet alakulását követve rendkívül mozgékonyan reagál a szövetségesek eme nem éppen szándéktalan "időből való kifutására", és sokrétűen és élesen veti fel a második front ügyét.

A különböző témaköröket érintő cikkeknek, kiadványoknak a második fronttal kapcsolatos megállapításai még erőteljesebben mint 1942-ben, szinte koncepcióvá kristályosodnak. Ennek a felfogásnak a lényege: a koalíciót közös érdek hozta létre, ennek ellenére mégsem egyenlően oszlanak meg a terhek; Európában - ellentétben az első világháborúval - csak egy front létezik, a keleti. Ennek tulajdoníthatók a fasiszta Németország keleten elért korábbi sikerei, hiszen két front esetében már bekövetkezett volna a hitleri Németország szétzúzása. A második világháború fő frontja a keleti lett. A szovjet hadsereg itt elért győzelmei billentették az antifasiszta

koalíció javára a háboru mérlegének nyelvét. A Szovjetunió hosszú ideig tartó helytállása tette lehetővé a szövetségesek katonai felkészülését, és jelentősen hozzájáralt Anglia és az Egyesült Államok sikereihez /Észak-Afrika, Szicília/ is. A szövetségesek erőfeszítései azonban még nincsenek arányban katonai felkészültségükkel és óriási anyagi stb. tartalékaikkal. Az aránytalanság kiküszöbölésének egyetlen módja van: szakítani kell a Szovjetunió terhére folytatott halogató taktikával, és meg kell indítani haladéktalanul a nagyarányú támadó hadműveleteket Nyugat-Európában. Bár a Szovjetunióknak nyújtott amerikai-angol anyagi-technikai segítség nem lebecsülendő, a koalíciós munkamegosztásnak elsősorban mégis olyan katonai együttműködésben kell megnyilvánulnia, amelynek eredményeképpen észrevehetően megoszlik a fasiszta Németország hadereje a keleti és nyugati front között. Ezt pedig csakis a valóságos második front megnyitása teszi lehetővé.

Mindezek előrebocsátása után hivatkozunk M. Galaktyionov A Németország elleni második front szerepéről az első világháboruban c., a fenti problémakörhöz kapcsolódó irására. ^{114/} A szerző megállapítja, hogy a németeket ez ideig csak a második front hiánya mentette meg a pusztulástól. Rámutat a szövetségesek kölcsönös együttműködésére az első világháboruban és kifejti, hogy a németek akkor azonnal két fronttal találták szembe magukat. Az első világháború menetét az jellemezte, hogy "amint a németek az egyik fronton fölényre tettek szert, és támadást indítottak, ezt követte ellenfelüknek a második fronton elindított támadása." Ennek következtében Németország sem a keleti, sem a nyugati fronton nem tudott döntő sikert kicsikarni. A második világháboruban - jegyzi meg Galak-

tyionov - a második front hiányában a németek lényegesen nagyobb erőket összpontosítottak keleten, mint 1914-ben, s ezért bontakozhatott ki még 1942 nyarán is sikeres német offenzíva.^{115/} A német erők nyugaton nincsenek lekötve, míg az első világháboruban, ha nem is folytak aktív hadműveletek egyidőben minden fronton, akkor is lekötötte őket a frontok pusztá létezése.

A szerző aláhúzza, hogy a sztálingrádi csata nyújtott lehetőséget a szövetségesek egyiptomi és észak-afrikai támadásának sikeres kibontakozásához. Rámutat arra is, hogy a Sztálingrádnál és Észak-Afrikában bekövetkezett német-olasz vereség következtében a kezdeményezés az antifasiszta koalíció kezébe került.

Ugyanez a szerző A frontok együttműködése az első világháboruban c. cikkében^{116/} a német agresszió ellen a múltban folytatott sikeres harcnak az antifasiszta koalíció számára is egyik legfontosabb történelmi tapasztalatát elemzi. Megállapítja, hogy az elmúlt világháboruban "a több európai front egyidejű létezése kényszerítette végső soron térdre Németországot". Haderejének állandó megosztottsága következtében "németország nem tudott egy helyre döntő erőt koncentrálni, és emiatt akkor nem érte el azt a célját, hogy külön-külön verje le ellenfeleit. A hitleri Németország is éppen azt akarta elérni, hogy körülötte frontok gyűrűje alakuljon ki, ellene szilárd koalíciót hozzanak létre, mert ú csak így számolhatott volna le ellenfeleivel egyenként.

Szövetségesek katonai erőfeszítései c. katonai tájékoztatójában pedig Galaktyionov adatokkal bizonyítja, hogy az első világháboruban a nyugati fronton Anglia és az Egyesült Államok katonai erőfeszítései lényegesen nagyobbak voltak, mint a második világháboruban. A szerző megállapítja, hogy

az első világháború alatt "Anglia és az Egyesült Államok gyorsan állított talpra nagy haderőt, és azt késlekedés nélkül vetette be, elsősorban a fő, a nyugati fronton." Anglia és Amerika most is nagy haderővel rendelkezik, de azt jelenleg nem használták még úgy fel, mint lehetne, "még nem mérkőztek érdem-^{117/}legesen a fő ellenség hadseregével.

A Honvédő Háború két éve és a nemzetközi helyzet c.
cikkében Lemin a Szovjet Hadsereg 1942-43-as téli hadjáratának főntő jelentőségét domborítja ki, és megállapítja: "A Vörös Hadsereg 1942-43 telén vívott harcai szilárdan megalapozták a szövetségesek... győzelmeit" is. Idézi Churchillnek 1943 május 19-én az amerikai kongresszus előtt elhangzott szavait, amikor a brit kormányfő megállapította, hogy "a szárazföldi háború fő terheit az orosz seregek viselik", és összehasonlítva a Szovjet Hadsereg és a szövetséges haderők erőfeszítéseit, elismerte, hogy Anglia és az Egyesült Államok még sokban adósok a Szovjetunióknak.^{118/}

A szovjet-német fronton folyó hadműveleteknek a szövetségesek katonai akcióira gyakorolt döntő hatását fejtegeti Pl. Liszovszkij is.^{119/}

A Szovjetunió nyugati szövetségesei halogató taktikájuk igazolására - többek között - azt az ürügyet is felhőzták 1943-ban, hogy sem Anglia, sem az Egyesült Államok nem készültek fel még eléggé a nyugat-európai partraszállásra. Szovjet részről vitatták ennek az érvelésnek a hitelét. Több szerző rámutat arra, hogy összefüggés van a támadó stratégia és a hadi potenciál gyors mozgósítása között, mert a nagyszabású hadműveletek meggyorsítják a tartalékok mozgósítását is. L. Eventov Anglia hadigazdaságát elemezve úgy találja, hogy Nagy-Britannia haderejének ösztö ereje még nem mutatkozik meg kellő mértékben a hátszíntőren. "Aránytalanság" nyilván-

nul meg "a hadműveletek sulya és a kibocsátott hadifelszerelés mennyisége között", ellentétben az első világháboruban kialakult helyzettel, amikor is Angliának rögtön nagy erőkkkel kellett harcolnia a szárazföldön, és közben kellett kifejlesztenie hadiiparát. A szerző rámutat arra, hogy Anglia felkészültsége még nem fedezi teljesen az összes háborús szükségletet, de az angol hadigazdálkodás lehetőségei kiaknázásának, a tartalékok maradék nélküli mozgósításának is az az igazi fel-^{120/}lendülést, ha megnyitják a második frontot Európában. E. Gur-^{121/}vics az Egyesült Államok hadigazdaságának színvonalát elemzi, és hangsúlyozza: "az Egyesült Államok gazdaságának hadivégányokra való átállítása sok politikai és gazdasági ok következtében különösen nehéznek tűnt." Hitler egyik legnagyobb tévedése volt, amikor arra számított, hogy Amerikának nem sikerül mozgósítania gazdasági potenciálját a háború szükségleteire. "Jelenleg - állapítja meg a szerző - hatalmas hadiipar jött létre, ennek ellenére szakadás tapasztalható az Egyesült Államok grandiózus haditermelése és az amerikai hadsereg katonai akciói között." Ezért az Egyesült Államok hadvezetésének legsürgősebb feladatát abban látja, hogy "az ellenség együttes csapásokkal való szétzúzása érdekében a fegyverzetet teljesen és minél előbb használják fel a csatatereken..."

^{122/}A Vojna i rabocij klassz című folyóirat júliusi számában - közvetlenül a szövetségesek szociális partraszállása előtt - jelenik meg V. Szemjonov Halaszthatatlan feladat c. cikke. A szerző azt hangsúlyozza, hogy nem elég a szövetségesek fölénye, mert az minden jelentőségét elveszíti, ha nem használják ~~fel~~ a megfelelő pillanatban. Szemjonov szerint 1942 nyarán és őszén például kedvező alkalom nyílott az angol-amerikai szövetségesek előtt a második front megnyitására, ők

mégis elmulasztották ezt, így Hitler át tudta csoportosítani nyugati tartalékait keletre, és jelentős sikereket ért el a szovjet-német fronton. 1943 nyarára ismét kialakultak a partraszállás kedvező feltételei, hiszen a hitleri Németország fő erői változatlanul keleten vannak lekötve, azonkívül az antifasiszta koalíció eddigi sikerei /Sztálingrád és Észak-Afrika/, továbbá a fasiszta Németország ellen kibontakozó nagyarányú és eredményes bombázások is az európai invázió mielőbbi megindításának szükségszerűségét támasztják alá. Hitler is átérzi helyzetének válságos voltát. A fasiszta propaganda azért hozta forgalomba az "Atlanti Fal" és az "Európa-erőd" jelszavát, hogy a partraszállás megindításakor állítólagosan bekövetkező kudarc rémével ijesztgesse az angol és amerikai kormányt, valamint Nagy-Britannia és az Egyesült Államok népeit.^{123/}

Sokat hangoztatták a Szovjetunió koalíciós partnerei azt az érvet, hogy bár nem nyitották még meg a második frontot, szövetséges kötelezettségüknek eleget tettek, hiszen hatalmas anyagi segítséget nyújtanak a Szovjetunió^{124/}nak. Varga Jenő A Szovjetunió külpolitikája a második világháborúban c. cikkének témakörünkhöz kapcsolódó részében ezzel az érveléssel száll szembe, és megállapítja, hogy bármilyen jelentős is a szövetségesek anyagi-technikai segítsége, nem helyettesítheti a második frontot, hiszen "az európai második front hiánya elodázza a fasiszta Németország szétzuzásának időpontját".

Az antifasiszta koalíció megbontására irányuló törekvések lényegében két fő forrásból táplálkoztak a második világháború folyamán. Egyrészt a fasiszta Németország próbálta sztálingrádi veresége után a Szovjetunió kapitalista szövetségeseit "a bolsevizmus rémével" ijesztgetve megbontani a koalíció egységét s így megakadályozni a második front megnyitá-

sát is. Másrészt az antifasiszta összefogás angol-amerikai el-
lenségei és ellenzői kísérelték meg különböző módszerekkel la-
zítani a koalíciót, hogy a Szovjetunió és a hitleri Németország
kölcsonös és teljes meggyöngülésükig folytassák párviadalukat.

Ennek érdekében mindenképpen elleneztek a második front meg-
nyitását. Azt hangoztatták, hogy az Egyesült Államoknak elő-
ször Japán ellen kell döntésre vinnie a háborút, s csak azután
szabad bekapcsolódnia az európai küzdelembe. A szovjet szerzők
rámutatnak arra: a koalícióban egyesült hatalmak különböző
társadalmi rendszeréből egyáltalán nem következik, hogy Anglia
és az Egyesült Államok is ne tegyenek meg minden tőlük telhe-
tőt a közös ellenség mielőbbi szétzúzása érdekében. A szövetség
gyengítésére irányuló törekvések objektíve mindig, de sokszor
szubjektíve is egybeesnek a hitleri Németországnak azzal a tö-
rekvésével, hogy az antifasiszta nagyhatalmak egyetértését és
együttműködését aláaknázza. Elhangzanak bizonyos bíráló meg-
jegyzések is egyes vezető angol-amerikai politikusokkal- első-
sorban Churchillel kapcsolatban.

A Vojna i rabocsij klassz Koalíció, amelyet a hábo-
ru hozott létre, és amely arra hivatott, hogy biztosítsa a
győzelmes békét c. vezércikkében. ^{125/}hangsúlyozza, hogy az anti-
fasiszta koalíciót az összes résztvevő fél "legégetőbb állami
és nemzeti érdeke hozta létre". Az összefogás tehát fő célját
tekintve szilárd alapon, a résztvevőknek a közös ellenség el-
len vívott háborús érzékazonosságán nyugszik. A cikkíró ezután
rámutat arra, hogy az antifasiszta szövetségesek közötti kap-
csolatokban vannak bizonyos ellentétek is. Az ellentétek társa-
dalmi gyökere "a koalíció résztvevőinek társadalmi rendszer-
beli és ideológiai különbségében rejlik". " Ezeket az ellentéte-
ket le lehet küzdeni abban az esetben, ha az államférfiak min-
denek fölé helyezik népük érdekeit. A szerző megnevezi azo-

kat az angol és amerikai köröket, amelyek a valóban meglevő nehézségek mellett tudatosan akadályozzák a Hitler-ellenes szövetségben belüli együttműködést.

Ilyenek az Egyesült Államokban az izolacionisták, Angliában a clivedeni klikk. E csoportok képviselői - jegyzi meg a cikk - nem tudván felülemelkedni szűk osztályérdekeiken, osztály-előítéleteiken, bizalmatlanságot hintenek el a Szovjetunió iránt az angolok és amerikaiak között. Azzal ijesztgetik Anglia és az Egyesült Államok népeit, hogy Moszkva fenyegeti őket. Ezek az erők nyíltan óhajtkák, hogy a Szovjetunió gyöngüljön meg a hitleri Németországgal vívott párviadalban. A cikk megnevez néhány reakciós angol és amerikai közületi személyiséget is, akik az állítólagosan fenyegető "vörös imperializmussal" és "Európa bolsevizálódásával" rendszeresen rémitgetik hazájuk népét. ^{126/} A cikkíró megállapítja, hogy ugyanezek a reakciós csoportok annak idején abban a reményben üdvözölték Hitler hatalomra jutását, hogy a fasiszta Németország "védőgát" lesz majd a "bolsevista veszély" ellen, és azzal a meggyőződéssel támogatták Németország felfegyverkezését is, hogy az majd a Szovjetunió ellen fogja fegyvereit felhasználni.

1943. június közepén jelenik meg D. Monyin Men hagyni az ellenségnek lélegzetvételnél időt c. igen tanulságos és ^{127/} érdekes cikke. 1943 május-júniusában - mint erre már rámutattunk - rendkívül fontossá vált az a kérdés, hogy a szövetségesek stratégiai fő csapása merre irányul, és milyen intenzitású lesz majd. A második front stratégiáját fogják-e megvalósítani, vagy a másodrangú szárazföldi hadműveletek stratégiáját és a halogatás taktikáját alkalmazzák-e, aminek következtében elhúzódik a háború. A szovjet kormány és közvélemény azon az állásponton volt, hogy a szövetségeseknek ki kell

használniuk a kedvező lehetőségeket, s Európára kell irányítaniuk fő csapásukat. Monyin azt vizsgálja, hogy az angol és amerikai sajtóban miképpen tükröződik ez a rendkívül fontos stratégiai probléma, milyen erők akarják eltéríteni az angol és amerikai kormányt az európai stratégiától 1943-ban. A cikk bírálja azokat a véleményeket is, amelyek a könnyű győzelem lehetőségének atmoszféráját igyekeznek kelteni. Megállapítja, hogy a világ közvéleménye, elsősorban a Szovjetunióval szövetséges országok népei nagy figyelemmel kísérték az Afrikában május folyamán kibontakozó eseményeket, helyesen feltételezve, hogy azok új szakaszt nyitnak a hitleri Németország elleni harc történetében: a szövetségesek európai kontinensre való közvetlen behatolásának szakaszát. Ennek a várakozásnak adott például hangot a vezető amerikai lap, a New York Times, az angol Daily Telegraph, ^{128/} és Sunday Express ^{129/}, hangsúlyozva, hogy az afrikai hadjárat a nagy katonai akcióknak csupán a kezdeti szakaszát jelenti, és a szövetségesek még a nyár folyamán megnyitják a második frontot. Később azonban - mutat rá a szerző - az angol és amerikai sajtóban a megnyugvás jelei kezdtek mutatkozni. Több sajtóorgánus azt kezdte például hangoztatni, hogy Olaszország kapitulációjához elegendő az is, ha a szövetségesek csupán "politikai" támadást indítanak Itália ellen. Németország csatlósainak a háborúból való kikapcsolásához elegendő, ha korlátozott csapásokat mérnek Dél-Európára, vagy akárcsak a Földközi-tenger nagyobb szigeteire: Sziciliára, Szardiniára, Krétára. Más lapok eltulozzák a légi bombázások jelentőségét, pedig - állapítja meg Monyin - szárazföldi harc nélkül - éppugy, mint 1914-18-ban - lehetetlen szétzúzni az ellenség katonai erejét. A szövetséges sajtóban megnyilvánuló, belenyugvást sugallmazó hangok szerinte azért veszélyesek, mert felhasználják azokat a fasista Németország angol-ameri-

kai támogatói. Az izolacionisták és lapjaik például széles körű kampányt indítottak az európai kontinensre való behatolás ellen. A Hearst sajtókonszern^{130/} egyik lapja, a New York Journal and American arról írt, hogy "Japán a fő ellenség", a New York Daily News^{131/} szerint pedig a közeljövőben felül fogják vizsgálni Ameriká háborús stratégiáját, és az Egyesült Államok a Berlin elleni hadjárat helyett a Csendes-óceánon fogja összpontosítani minden erejét még akkor is, ha ez azzal járna, hogy Észak-Afrikából k kell vonni a már harcban edzett amerikai csapatokat. Ezeket a megnyilatkozásokat - írja Monyin - nyíltan támogatja a Rooseveltt politikájával szemben álló izolacionista szenátorok csoportja. Chandler például május 17-én az amerikai szenátus ülésén követelte, hogy az Egyesült Államok csak Japán legyőzése után koncentrálja erejét az akkorra már legyöngülő Németország ellen. "A Csendes-óceáni front szerepének kérdése - jegyzi meg a szerző - májusban rendkívül nagy helyet foglalt el az amerikai sajtóban." Ugyanakkor Monyin arra is rámutat, hogy az amerikai sajtón belül harc folyik a második front kérdésében. A vezető amerikai lapok az izolacionisták e mozgolódását a második front sabotálására irányuló törekvésként értékelték, és az amerikai sajtó nagy többsége elítélte ezeket a negatív hangokat. Az izolacionista, Rooseveltt-ellenes csoport háborúval kapcsolatos magatartására Monyin jellemző részt idéz Graftonnak, a New York Post^{132/} szemleírójának tollából: "A múlt esztendőben e csoport - idézi Monyin - azt javasolta, hogy a második fronttal kapcsolatos döntést engedjék át a katonai szakértőknek. A jelenlegi időszakban, amikor a jelek szerint a második front valóssá válik, ugyanez a csoport azt bizonygatja, hogy a nép a kongresszuson keresztül köteles ellenőrizni a katonai

stratégiát. A múlt évben ez a csoport kijelentette, hogy Amerikának nincs elegendő mennyiségű hajója ahhoz, hogy a csapatokat a 3000 mérföldnyire fekvő Európába szállítsák. Most viszont azok Európába történő indítása helyett az Amerikától 6000 mérföldnyire levő csendes-óceáni hadicselekmények körzetébe való küldésük mellett szállt sikra. A múlt esztendőben ez a csoport azt bizonygatta, hogy a Hitler elleni támadás idő előtti, mivel Hitler nagyon erős. Jelenleg kijelenti, hogy nincs szükség a második frontra, mert Hitler már jelentősen meggyöngült."

A szovjet szerző a továbbiakban felsorolja a második front megnyitása ellenzőinek érveit. Ezek szerint az európai partraszállással mindaddig várni kell, "amíg nem tisztázódik a helyzet a szovjet-német fronton". Az afrikai harcokban részt vett angol-amerikai csapatoknak egyébként is pihenőre, átcsoportosításra van szükségük. Az azonnali invázió kaland lenne, mert az Egyesült Államok és Anglia még nem készültek fel a támadásra. A második frontot 1944-ben kell megnyitni, addig a szövetséges haderők korlátozzák tevékenységüket Németország és Olaszország légi bombázásaira. Monyin idézi az egyik amerikai katonai folyóirat, az Army and Navy Journal ^{132/} megállapításait, miszerint az 1943-as esztendő hátralevő részében a légi bombázások gyengítik majd a Vörös Hadsereg elleni német támadás erejét, és előkészítik az 1944-es partraszállást. Ez alatt az idő alatt az angol-amerikai haderők felkészülnek az invázióra, amely megkezdődik, "mihelyt mutatkoznak Németország és Olaszország összeomlásának jelei."

Monyin a következő fontos megállapításokkal fejezi be gondolatmenetét: "A lélegzetvételre csupán Hitlernek van szüksége. Egész stratégiai terve jelenleg az időnyerésre épül... A

lélegzetvételt Hitlernek azért van szüksége, hogy még egy kalanddal kísérletezzék a szovjet-német fronton. Azért van rá szüksége a német-olasz hadvezetésnek, hogy felkészülhessen az európai part védelmére, pótolja azokat a roppant nagy veszteségeket, amelyeket a hitleristák az utóbbi hónapokban elszenvedtek a szovjet-német fronton, s hogy megvalósítsák a totális mozgósítást."

V. Lan is bírálja Az Amerikai Egyesült Államok a há-
134/
boruban c.cikkében azokat az amerikai sajtóban tükröződő re-
akciós törekvéseket, amelyek fel akarják cserélni a szövetsé-
gesek európai stratégiáját a távol-keleti stratégiával, de őt
más összefüggésben foglalkoztatja az amerikai szovjetellenes
erők káros tevékenysége. Lan rámutat arra, hogy a monopóliumok
szabadalmi jogai zökkenőket okoznak az Egyesült Államok gazda-
sági életének hadi célokra való átállításában. Ezen belül is a
német és amerikai monopóliumok összefonódásának jelentős a
szerepe a haditermelés gyors fejlesztésének akadályozásában.
A Standard Oil Company amerikai monopol-egyesülés például a
német I.G. Farbenindustrie trösztrel 1929-ben kötött egyezmény
értelmében gátolta a szintetikus kaucsuk előállítási szabadal-
mának felhasználását. "Az Egyesült Államok gazdasági életében
- jegyzi meg a cikkíró - még tevékenykednek a "földalatti"
erők, amelyek egoista, de lehet hogy más, még veszélyesebb meg-
gondolások alapján zavarják a kormány hadigazdasági intézkedé-
seit." "Hitler nagy szerepet szánt az óceánon túli köztársas-
ágban működő trójai falovának." Ezzel kapcsolatban rámutat ar-
ra, hogy a hitleri Németország Amerikában levő "ötödik hadosz-
lopa" minden fontosabb hadiipari-gazdasági centrumban tevékeny-
kedik. Elsősorban Detroitba, az egyik legnagyobb hadiipari

központba fészkelődött be. Képviselői innen uszitanak Roosevelttel kormánya ellen, lázitanak a hadiipari üzemekben, és sztrájkokat szerveznek a megalkuvó munkásvezérek segítségével. Chicagóban szintén erősen tevékenykednek a hitleri Németország propagandáját segítő elemek, de megtalálhatók Washingtonban és az ország számos más központjában, államában is. A hitleristák olyan védelmezői, mint Taft és Wheeler, jelen vannak a legfelsőbb törvényhozói szervben, a szenátusban.

Az "ötödik hadoszlop" - állapítja meg Lan - a nemzeti egység megbontása, az amerikai nép erkölcsi erejének aláásása céljából igyekszik saját céljaira felhasználni "az árak és a létfenntartási költségek rögzítése" körül kialakult vitát.^{135/} A reakciós erők a munkabér stabilizálását arra igyekeznek kihasználni, hogy bizalmatlanság támadjon a munkásokban a kormány iránt, a mezőgazdasági árak stabilizálását pedig arra, hogy elégedetlenség keletkezzék a farmerek között; a nyersanyagok elosztásának szabályozását arra próbálják felhasználni, hogy a tőkések bizonyos rétegeit fordítsák szembe a kormánnyal.

Hitler védelmezői kevés követőre találnak Amerikában, de aktivitásuk aránytalanul nagyobb, mint országos súlyuk, és főleg a hagyományos amerikai izolacionizmust igyekeznek felhasználni céljaik érdekében. Az izolacionisták befolyása az ellenzékben levő köztársasági pártban a legerősebb, de szép számmal megtalálhatók a demokrata pártban is. Lan rámutat arra, hogy miként változott meg az amerikai "békéltetők" politikája a háború előtti időszakhoz viszonyítva. Miután Japán agressziójának következtében az Egyesült Államok bekapcsolódott a háborúba, ezek az "Amerika nincs felkészülve a háborúra!", "Várguk meg az ellenséget itthon!", "Haljunk meg a saját partjainknál!" veszélyes jelszavakat kezdték hirdetni. Céljukat a

szerző a következőkben foglalja össze: eã akarták távolítani az amerikai népet szövetségeseitől /Angliától és a Szovjetuniótól/, csupán védekező háborút kívántak folytatni és kompromisszumos békét kötni; alá próbálták ásni az Egyesült Államok morális és nemzeti egységét, hadi erőfeszítését; nemzeti és faji konfliktusokat óhajtottak előidézni az országban. Látni több helyen is hangsúlyozza, hogy ezek a törekvések teljesen megegyeznek a hitleri politikának az antifasiszta koalíció megbontására irányuló törekvéseivel. Kiemeli azonban azt is, hogy az Egyesült Államok közvéleménye az ellenzék tevékenysége ellenére is támogatja a Rooseveltt-kormányt. Ennek bizonyítékként említi azt a tényt, hogy az Egyesült Államokban 1943-ban lefolytatott közvéleménykutatás eredményeképpen nagy többség szavazott amellett, hogy Roosevelttet 1944 őszén negyedszer is elnökké válasszák, ha a háború még nem fejeződne be akkorra. Az Amerikai közvélemény helyesli az együttműködést a Szovjetunióval mind a háborúban, mind a béke megvalósításában. Az amerikai kongresszus 1943 márciusában 407 szavazattal 6 ellenében elfogadta a lend-lease törvény meghosszabbításáról szóló határozatot.

136/
N. Szergejeva elsősorban azokra a szovjetellenes megnyilatkozásokra hívja fel a figyelmet, amelyek bizalmatlanságot igyekeznek elhinteni az amerikai nép körében a Szovjetunióval szemben és a hitleri Németországgal a megegyezést sürgetik. Rámutat arra, hogy az izolacionista és félfasiszta sajtóban az egész világháború folyamán hol halkabban, hol erősebben szovjetellenes hangok hallatszottak. Mihelyt sikereket ért el a Szovjetunió - például 1943 nyarán Kurszknál - ijesztgetni kezdték az amerikai közvéleményt a Szovjetunió "háború utáni céljaival." Erre azért fontos felfigyelni - jegyzi meg a szerző -, mert az említett sajtó szoros kapcsolatban

van Amerika befolyásos kapitalista köreivel. Az izolacionista ujságok mintegy 10 milliós példányszámban jelennek meg, érvelésük széles körökhöz jut el, bizalmatlanságot kelt a tömegek között. Az izolacionisták néhány eszméjét még a tekintélyesebb amerikai sajtó is sokszor átveszi. Így például a New York Times is elég gyakran bocsátkozik felelőtlen fecsegésekbe a szovjet külpolitika állítólagos "homályosságáról és gyanús jellegéről". A továbbiakban a szerző felvázolja a fasisztabarát erők szovjetellenes tevékenységének fő vonalát. A háboru kitörésétől kezdve ezek számítottak arra, hogy Hitler rátámad a Szovjetunióra. Mikor ez bekövetkezett, fokozták a szovjetellenes kampányt, és a Hitlerrel kötendő kompromisszum mellett agitáltak. Az Egyesült Államok hadbalépése után a Japán elleni háborús feladatokra hivatkozva felléptek a második front megnyitása és általában az európai hadműveletek megindítása ellen, azt hangoztatva, hogy az Egyesült Államok fő háboruja a csendes-óceáni háboru. Azt is követelték, hogy a Szovjetunió nyisson frontot a Távol-Keleten.

1943 augusztusában már közel volt az a terminus, ameddig a szövetségesek ^{nek} ígéretük szerint végre kellett volna hajtaniuk a nyugat-európai inváziót. Minden jel arra mutatott azonban, hogy a második front 1943-ban sem lesz. A szovjet hadsereg folytatta hatalmas küzdelmét a náci Németország fő erői ellen. Ebben a várakozással teli időszakban jelenik meg a Vojna i rabocsij klassz-ban a második frontnak szinte egész problematikáját érintő vezércikk. ^{137/} A cikk megállapítja, hogy a Németország elleni nagyarányú támadás megindítására a helyzet kedvezőbb, mint bármikor volt, ezért "a második front kérdése teljes komolyságában merül fel". "Bármilyen katonai koalíció értelmé-
- írja a szerző - a közös ellenség feletti győzelemért vívott

együttes fegyveres harcban rejlik." Az antifasiszta koalíció ilyen közös, fegyveres harc céljából alakult. A Németország elleni közös harc útjait nem kell különösebben keresni, hiszen ezeket meghatározza "Németország földrajzi és katonai-stratégiai helyzete", a német agresszió elleni harc történelmi tapasztalata. A feladat az, hogy Németországot "két oldalról, Nyugatról és Keletről acél harapófogóba szorítsák", s ennek következtében két fronton harcolva megossza erejét, tartalékait. Az 1943-as esztendő első kilenc hónapja a végéhez közeledik, de a megígért második front még mindig nincs meg. A szerző méltányolja a szövetségesek által végrehajtott katonai akciók, így a Németország ellen fogantatott nagyarányú bombázások, továbbá a Szovjetunióknak nyújtott anyagi-technikai segítség jelentőségét, de egyben azt is aláhúzza, hogy Nagy-Britannia és az Egyesült Államok eddig nagyon csekély német-olasz haderőt kötöttek le Afrikában és Sziciliában. Ugyanakkor a Szovjetunó 1942-ben és 1943-ban is jóval több mint 200 német és más fasiszta hadosztállyal állott szemben. A vezércikk hangsúlyozza: "... a mi angol-amerikai szövetségeseink csapatainak még nem volt igazi összecsapásuk a hitleri Németország csapataival... a második front megszervezése még nem valósult meg." A szerző arra is rámutat, hogy a szövetséges országokban tudatosan vagy öntudatlanul keltett zűrzavar uralkodik a második front kérdésében. Egyesek szerint már nemcsak második front létezik, hanem harmadik, sőt ötödik vagy hatodik is.

A folyóirat vitába száll azokkal az érvekkel, amelyek elhangzanak a szövetségesek körében a Csatornán való átkelés elodázásának igazolásaként. Ezek szerint a partraszállás késésének okai: a németek által a nyugat-európai partvidék

mentén kiépített ugynevezett Atlantim~~F~~al, a szükséges "hajótér hiánya", továbbá a "partraszállás kockázatos volta." A Vojna i rabocsij klassz említett cikke cáfolja ezeket az érveket, és megállapítja, hogy az Atlantim~~F~~al csupán a náci propaganda találmánya, a hajótér-probléma hangoztatása csakis a második front megnyitásának halogatását szolgálja, hiszen a szövetségesek "ragyogó észak-afrikai és szociliai partraszálló hadműveletei és a nyugati hatalmak, különösen az Egyesült Államok hajógyártásának óriási növekedéséről közölt adatok" a tények erejével többszörösen szétzúzzák ezt az érvelést. Ami a partraszállás kockázatos voltára való gyakori hivatkozást illeti, az ilyen érvelést aligha fogadhatja el a Vörös Hadsereg, amely már harmadik éve viseli a hitleri hadigépezet ellen vívott háboru fő terhét, mégsem torpan meg a szövetségesek közös ügyéért folyó harcban semmilyen áldozatvállalás előtt. A cikk arra is rámutat, hogy a háboru elhúzódása csakis a haditermelésben érdekelt szűk, monopolista köröknek hoz hasznót, de "természetesen nem szabad túl nagy befolyást engedni az ilyen nagy jelentőségű államügyekben azon fegyvergyárosoknak, hadiszállítóknak és másoknak, akik elsősorban a maguk egyéni, önző érdekeikből indulnak ki, nem pedig a széles néptömegek, valamint a hitleri rabságban sanyúlódó megszállt országok érdekiből." /Kiemelés tőlem - V.I./ "Az európai második front 1943-ban történő megnyitása - fejeződik be ~~az~~ e fejtegetés - a jelenlegi kedvező viszonyok között azt jelentené, hogy a Hitler-ellenes koalíció el van szánva arra, hogy véget vessen ~~...~~ a Hitler által rákényszerített háborunak, hogy az angol-szovjet-amerikai szövetség nem engedi meg a háboru elhúzódását nem enged meg újabb óriási áldozatokat."

A Vojna i rabocsij klassz éber figyelemmel várta az 1943. augusztus 11-24.között Quebecben folyó Churchill-Roosevelt megbeszélés eredményeit. A tanácskozás ideje alatt megjelent szám vezércikkének címe: Quebec és a Szovjetunió.^{138/} A cikk megjegyzi: bizonyos angol-amerikai személyiségek szerint lehetséges, hogy még mindig nem aktuális a nyugat-európai partraszállás, hiszen sem Nagy-Britannia, sem az Egyesült Államok területén nem voltak német megszállók, de a Szovjetunió helyzete más, mert a szovjet emberek tízmilliói már több mint két esztendeje szenvednek a náci megszállás alatt. "A Szovjetunióban csak egyfajta vélemény van: eljött az ideje, hogy a szavakat tettekkel váltsák fel..., hogy keletről és nyugatról döntő és együttes csapást mérjenek" a hitleri Németországra. A cikk sürgeti továbbá egy háromhatalmi konferencia összehívását, ahol személyesen találkoznának a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfői.

Az általunk elemzett vitázó cikkek közül kiemeljük még M. Galaktyionov Mi is hát a tényleges helyzet? című cikket.^{139/} mert a szerző két neves amerikai katonai szemleíró, Baldwin és Sims nézeteit a koalíció együttműködését érintő olyan stratégiai kérdésekben bírálja, amelyek közül a későbbiek folyamán a szovjet, illetve az angol-amerikai történetírás között éles vita bontakozott ki. Nem lényegtelen rámutatnunk arra, hogy a cikk szintén Churchill és Rooseveltné quebeci találkozóját követően jelent meg, midőn a quebeci döntések alapján véglegessé vált, hogy a szövetségesek a nyugat-európai partraszállást csak 1944 folyamán óhajtják megvalósítani. A legfontosabb vitakérdés, amelynek a szerző különösen nagy figyelmet szentel, a koalíciós partnerek hadműveletei egymásra gyakorolt kölcsönhatásának értékelésével kapcsolatos. Galaktyionov rámutat arra, hogy Baldwin ~~és~~ a New York Times 1943. augusz-

tusi számában megjelent cikkében olyan álláspontot képvisel, miszerint a szövetségesek szicíliai hadműveletei már a második frontot jelentik, és a Vörös Hadsereg azért volt képe 1943 nyarán ellentámadásba lendülni, mert a szövetségesek a keleti front mellett két másik frontot is létrehoztak a hitleri "németország ellen, sőt új frontok létrehozása is kilátásban van. Baldwin szerint ha a fasiszta Németország minden erejét a Szovjetunió ellen tudta volna összpontosítani, a Szovjetunió valószínűleg elpusztult volna. A szerző cáfolja ezt az álláspontot és kiemeli, hogy a hitleri Németország 1943 nyarára-1942 nyarához képest - a Baldwin által említett szövetséges hadműveletek ellenére is növelni tudta a keleti fronton haderejét, változatlanul ott csoportosította megmaradt legjobb hadosztályait. Az alapvető német haderőket 1943 nyarán is a szovjet-német fronton vetették harcba. Galaktyionov kérdésesnek tartja, vajon a németeknek olyan mértékben sikerült volna-e 1942 nyarán a szovjet-német fronton végrehajtott támadásuk abban az esetben is, ha módjukban állott volna 20-30 hadosztálynyi haderőt átdobni a szovjet-német frontról Észak-Afrikába. A cikk írója elutasítja Baldwinnak a "kimerítésig folytatott háborút" hirdető jelszavát is - azzal az érveléssel, hogy ez a taktika /a második front 1943 nyarán történő ismételt elhalasztása következtében/ úgy is értelmezhető, hogy nemcsak a fasiszta Németország, hanem a több mint két éve Európában egyedül harcoló Szovjetunió ellen is irányul. Galaktyionov a továbbiakban cáfolja Sims katonai szemleirő állítását, mely szerint "az oroszok makacsul ellenzik, hogy az angol-amerikai csapatok vállvetve harcoljanak a Vörös Hadsereggel." Rámutat arra: a szövetségesek soha nem is tettek olyan lépéseket, hogy vállvetve

harcoljanak a szovjet hadsereggel. Ama 1942 őszén tett angol-amerikai javaslat, mely szerint szövetséges légierőket és szárazföldi csapatokat helyeznének el a Kaukázusban, nyilvánvaló elutasításra talált szovjet részről, mert a Szovjetuniónak

a Sztálingrádjért és a Kaukázusért folyó harcok idején az jelentett volna segítséget, ha a szövetséges csapatok az "Észak-Kaukázusban" vagy pedig "a szovjet-német front középső szakaszán" kapcsolódnak be a harcokba. Ezt a szovjet javaslatot viszont a szövetségesek nem fogadták el.^{140/}

A szovjet szerzők azonban sohasem feledkeznek meg az angol és amerikai nép második frontért folytatott harcának egyre növekvő politikai jelentőségéről. Így például Trojanovszkij idézett műve 69. oldalán megállapítja, hogy a második front ügye Angliában és az Egyesült Államokban belpolitikai kérdéssé vált: "Angliában már folyik a harc e kérdés körül; folyik a harc, és Churchillre jobbról és balról is nyomást gyakorolnak, mondván, hogy nem eléggé energikusan folytatja a háborút, nem valósítja meg a második front programját." "Igy hát a második front kérdése - mutat rá a szerző - nemcsak Anglia és az Egyesült Államok politikai vezetőin mulik, hanem már a politikai harc és a széles néptömegek fellépésének tárgyává vált." /Kiemelés tőlem - V.I./

Amint látjuk, a második front megnyitásának sürgetése többféle összefüggésben tükröződik az 1943-ban megjelent szovjet folyóiratokban, kiadványokban. Ezek a korabeli írások ismételten hangsúlyozzák azt az indokolt szovjet álláspontot, hogy a második front haladéktalan megnyitása közelebb hozza a háboru végét, halogatása pedig elodázza azt. Aránytalanul tovább növeli a Szovjetunióra nehezedő, az egyfrontos háborúval járó terheket, azzal a burkolt céllal, hogy a Szovjetunó egyoldalú

lekötése árán Nagy-Britannia és az Egyesült Államok olyan hatalmas haderőt hozzanak létre, amellyel ellensúlyozni tudják majd Európában a Szovjetunió győzelmeit. A szerzők a kivárás és halogatás angol-amerikai stratégiájával szemben a koalíciós stratégia megvalósítását hangsúlyozzák, melynek lényege abban rejlik, hogy a hitleri Németország^{ra} a mielőbbi győzelem reményében nemcsak Keletről, ^{hanem} végre Nyugatról is hatalmas csapásokat kell mérni, megosztván ezzel a koalíció tagjai között a háborus áldozatokat is.

A második világháboruban a szemben álló koalíciók végleges kikristályosodása - vagyis az a tény, hogy létrejött a szocialista Szovjetunió és a kapitalista Nagy-Britannia, valamint Egyesült Államok szövetsége a legagresszívabb kapitalista államok fasiszta szövetsége ellen - átmenetileg jelentős mértékben befolyásolta a nemzetközi osztályharc menetét.

A kapitalizmus és szocializmus közötti, világméretekben folyó küzdelem, amely végső soron a két világháború között eltelt husz esztendő jellemezte, nem válhatott a Szovjetunió elleni általános háborúvá, mert - mint arra már más összefüggésben rámutattunk - a második világháborút kirobbantó fasiszta országok nemcsak a Szovjetunió, hanem a leghatalmasabb kapitalista, polgári demokratikus országok létét is fenyegették. A veszélyes ellenség elleni önvédelmi harc szükségszerűsége tehát megosztotta, és egymással szembeállította a világkapitalizmus erőit, sőt, a háború konkrét viszonyai között együttműködésre készített osztályjellegükben gyökeresen különböző államokat. Az antifasiszta koalíciót alkotó államok különböző társadalmi jellegéből fakadó ellentéteket így átmenetileg alárendelték a fő célnak, a fasiszta államok feletti győzelem kivívásának. A fasizmus megsemmisítése - ez a világméretű

gazdasági-politikai és katonai feladat - lett, különösen a Szovjetunió ellen megindított német támadás következtében a nemzetközi munkásmozgalom fő osztályfeladata. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok munkásosztálya a második világháború folyamán azzal tehetett eleget nemzeti és nemzetközi kötelezettségének, ha minden erejével arra törekszik, hogy minél gyorsabban leverjék a fasiszta hatalmakat. A háború mielőbbi befejezése érdekében növelnie kellett a haditermelést, elősegítenie hazája gyors hadi felkészülését, sürgetnie a fasiszta Németország elleni háborúba való döntő bekapcsolódást. Az angol-amerikai munkásosztálynak éppen ezért időlegesen le kellett mondania az életfeltételei megjavításáért folytatott küzdelem néhány hagyományos módszeréről, így például a sztrájkról. A haditermelésben alkalmazott sztrájkok csak késleltethették országaik háborús felkészülését, a háború befejezését, károsan hathattak saját országaik és a Szovjetunió élet-halál harcára is. A Mirovoje hozjajsztvo i mirovaja polityika és a Vojna i rabocsij klassz című folyóiratokban találunk jó néhány olyan cikket is, amelyek szerzői azt elemzik, hogy Nagy-Britannia és az Egyesült Államok munkásosztálya mekkora erőfeszítéseket tesz a háborús győzelem meggyorsítása érdekében. Ugyanakkor arra is rámutatnak, milyen tényezők gátolják az angol-amerikai munkásosztályt e történelmi jelentőségű feladatának teljesítésében. Ebből a szempontból említésre méltónak tartjuk Sz. Dnyabkina "A szakszervezeti mozgalom az Egyesült Államokban a háború alatt", valamint "A szakszervezeti egység és a háború", továbbá M. Falin "A háború és az amerikai szakszervezetek" cikkeket.

"A szakszervezeti mozgalom az Egyesült Államokban" című cikk szerzője rámutat arra, hogy a munkások termelési kezdeményezése hatalmas növekedést ért el az Egyesült Államokban.

Az amerikai munkások által a háború folyamán tett újítási javaslatok száma több tízezerre tehető. 1942 végéig csupán a General Electric vállalatának munkásai 12,250 újítási javaslatot nyújtottak be. A CIO -hoz tartozó szakszervezetek egész sora kidolgozta az egyes termelési ágak vagy üzemek munkája fellendítésének és a haditermelés növelésének tervét. /Pl. az acél-, elektro-, rádió-, gép-, szinesfém-, automobil stb. ipar/ A szakszervezetek önkéntesen lemondtak a vásár- és ünnepnapokon járó dupla munkabérről, "beleegyeztek a munkahét meghosszabbításába azzal, hogy a heti 40 órán felül végzett munkáért csupán másfélszeres munkabért követelnek," felülvizsgálták a háború alatti időszakokra vonatkozólag a sztrájkharc kérdésében elfoglalt álláspontjukat, és elálltak a sztrájkoktól. A szerző azonban arra is rámutat, hogy a munkásosztály háborús erőfeszítéseinek teljes kifejtésében nagy akadályt jelent a szakszervezeti egység - az AFL^{145/} és a CIO egységének - hiánya. Az egység megvalósítását elsősorban az AFL vezetői ellenezték. Sz. Dnyabkina megállapítja: "A demokratikus országok munkásai értik a Szovjetuniókat mint a hitleri Németország szétzuzásában döntő tényezőnek a szerepét. Megértik, hogy a szovjet frontokon dől el az ő sorsuk is. A második frontért vívott harc tömeges jelleget öltött. A munkások többsége Angliában és az Egyesült Államokban nem osztja azt a politikát, amelyet ebben a kérdésben a brit trade-unionok kongresszusa és az AFL vezetősége folytat." E politika lényege - állapítja meg a szerző -, "hogy a munkásosztály nem képes hatni, és nem is kell hatnia a második front megnyitásának meggyorsítására, mivel ez utóbbi kizárólagosan a katonai szakemberek hatáskörébe tartozik." Dnyabkina ezután az amerikai munkás- és szakszervezeti egység problémáit fejtegeti, és rámutat arra, hogy az amerikai AFL

vezetőségének "reakciós többsége" - támogatva a CIO volt elnöke, Lewis^{146/} által, ellenzi az AFL és a CIO egységét és a háborus erőfeszítések meggyorsítását.

M.Falin szintén bírálja azokat a szakszervezeti vezetőket, akik "igyekszenek az ipari munkások tömegeit a Szovjetunióval barátságos viszonyban álló amerikai nép háborus erőfeszítéseit dezorganizáló sztrájkok útjára taszítani." Így például - jegyzi meg a szerző - Lewis, a bányászok szövetségének elnöke sztrájkra szólította fel a bányászokat annak ellenére, hogy a hatóságok "a vitás bérkérdések elfogadható megoldására tettek ígéretet." Lewis "állhatatosan a sztrájkharcszítására törekszik a bányászatban." Az adott háborus viszonyok között ő állapítja meg Falin - a sztrájk hátráltatja a hadműveleteket, végső soron a második frontot. "Aki sztrájkra szólít fel a Hitler elleni harcban, az valójában Hitlernek segít." A szerző ezután rámutat arra, hogy bizonyos szakszervezeti vezetők hangsúlyozzák, az Egyesült Államoknak nincs szüksége sokmillió hadseregére. Ezek kapcsolatban állnak az izolacionistákkal. Falin ezzel összefüggésben bírálja az izolacionista elméletet, és megállapítja, hogy korunkban nincs elszigetelt ország, s a jelenkori államok nem tarthatják távol magukat a "világeseményektől". Az Egyesült Államok 1918 után bekövetkező eltávolodása az európai ügyektől nem mentette meg az Egyesült Államokat a hitleri támadástól. Az izolacionizmus arra volt jó, Hitlernek, hogy egyenként számoljon le ellenfeleivel, jelenleg pedig az USA katonai erőfeszítései aláásásának eszköze. "Az izolacionizmus filozófiája - jegyzi meg Falin - különösen türehetetlen a munkásmozgalom soraiban, mert nincs még egy osztály, amelynek oly sok szenvedést okoztak

volna a fasiszták, mint a munkásosztálynak." "Az amerikai szakszervezetek reakciós elemeinek tehetetlensége abban áll, hogy az amerikai munkásosztályt és az amerikai népet nem előre, hanem hátra, a weimári köztársaság hibáihoz, Franciaország köztársasági pártjai végzetes hibáinak megismétlése felé taszítják."

A moszkvai konferencián és teheráni értekezleten végül is létrejöttek a valóságos koalíciós stratégia megvalósításával kapcsolatos háromhatalmi megállapodások, és számos politikai kérdésben is megszületett a döntés. A két háromhatalmi találkozón hozott határozatok azt bizonyították, hogy a koalíció résztvevői az együttműködésnek olyan útjára léptek, amely feltétlenül elvezet a fasizmus feletti teljes győzelemhez.

A korabeli szovjet politikai irodalom nagy figyelmet szentelt ezeknek a rendkívül fontos eseményeknek, kiemelte az együttműködés megszilárdulásának történelmi jelentőségét, de egyben azt is hangsúlyozta, hogy a hozott határozatok valóságos értékét az dönti el, milyen mértékben és milyen gyorsan valósítják meg azokat.

1943 decemberében, a teheráni konferencia után jelent meg I. Lemin: A fasiszta tábor válsága és az angol-szovjet-^{147/}amerikai koalíció megszilárdulása c. cikke. Lemin megállapítja, hogy az 1943-as esztendő az angol-szovjet-amerikai koalíció megerősödésének éve volt. Az észak-afrikai sikeres harcok, a szicíliai és dél-olasz partraszállás következtében megszilárdult az antifasiszta koalíció vezető nagyhatalmainak katonai együttműködése. "A sikeres koalíciós stratégia - mutat rá Lemin - és a hitleri Németország elleni általános roham megszervezésének minden előfeltétele létrejött. 1943-ban érzékelhetővé vált a nyilvánvaló aránytalanság a szövetséges országok hadra fogott erői és ezek harcbevetésének üteme kö-

zött." Most már - jegyzi meg Lemin - még a második front el-
lenségei sem hivatkozhatnak a partraszállás kockázatos voltára
vagy a hajótér hiányára. A szerző utal a londoni rádió 1943.
október 7-i közleményére, mely szerint ez év karácsonyáig
2,5 millió amerikai katonát fognak Európába szállítani.
A cikk írója ezután azzal bírálja azt az angol-amerikai kö-
rökben elterjedt nézetet, mely szerint "takarékoskodni kell az
erővel és minél kevesebb áldozatot kell hozni", hogy éppen ez
vezet a háború elhúzódásához és a fölösleges áldozathozatal-
hoz, ugyanakkor "a háború mielőbbi befejeződése jelenti majd
mind az erővel való mérhetetlen takarékoskodást, mind a vér-
áldozat összehasonlíthatatlan csökkentését a Hitler-ellenes
koalíció valamennyi országa számára." /Kiemelés tőlem - V.I./
Lemin élesen bírálja azokat a nyugati szövetségesek táborá-
ban elhangzó véleményeket is, amelyek a Szovjetunió sikerei
láttán az európai "erő-egyensúly" politikai megvalósításának
szükségességét kezdik hangoztatni. A szerző az 1918 utáni an-
gol kontinentális politika keserű tapasztalataira gondol, hi-
szen nem kis mértékben éppen angol hozzájárulással erősödött
meg ismét Németország a 20-as évek európai vezető nagyhatal-
mával, Franciaországgal szemben, s ez a megerősödött Németor-
szág robbantotta ki a világháborút. Az "erő-egyensúly" poli-
tikája - Lemin véleménye szerint - ebben az új kiadásban nem
más, mint azoknak az agresszoroknak a támogatása, "akik már
vereséget szenvedtek", s ezért célja az, hogy "viszályt
szítson a Hitler-ellenes koalíció országai között." "Ez a
politika - állapítja meg a szerző - a két rendszer különbsé-
géből fakadó nézetkülönbségekre és ellentétekre épít. Nem
véletlen, hogy a reakciós, Hitler-barát, szovjetellenes cso-
portok éppen az "erő-egyensúly" elvével leplezik különböző

terveiket és javaslatukat, amelyek arra irányulnak, hogy megbontsák a szövetségesek közötti egyetértést a háboru alatt, és aláássák a jövőbeni béke alapját."

A Vojna i rabocsij kassz 1943. december 15-i száma-
148/
nak vezércikke is hangsúlyozza a teheráni konferenciának a szövetséges nagyhatalmak együttműködése megszilárdulásában betöltött szerepét, és aláhuzza mind a háboru győzelmes befejeződése, mind pedig a háboru utáni békés elrendeződés szempontjából annak fontosságát, hogy megszületett a szövetségesek együttes, Németország ellen irányuló csapásával kapcsolatos döntés. "A három szövetséges hatalom vezetőinek teheráni konferenciája - állapítja meg a cikk - összegezte az egész megelőző fejlődés eredményeit, és ugyanakkor új szakaszt nyitott a szövetséges hatalmaknak a háboru viszonyai között és a háboru utáni korszakban folytatandó együttműködésének fejlődésében. Ezt az új szakaszt az jellemzi, hogy most már nem a kölcsönös tájékoztatásról és nem bizonyos kérdések kapcsán folytatott konzultációkról van szó, hanem a háboru és béke legfontosabb problémáinak együttes eldöntéséről. Arról van szó, hogy összeegyeztetett és végleges csapást mérnek Németországra, valamint hogy biztosítsák a tartós békét az ellenség fölött aratott győzelem után." /Kiemelés tőlem - V.I./

Az érdeklődési körünkbe vont korabeli szovjet irodalom tehát lényegében tárgyilagosan, sokrétűen és árnyaltan boncolgatta az antifasiszta koalíciós együttműködés 1942-1943-ban legnagyobb feszültséget okozó problémájának - a második front halogatásának - okait. Ezeknek az írásoknak eszmei-politikai értelemben volt annakidején roppant nagy társadalmi jelentőségük. /A tudományos elemzés feltételei csak a háboru befejeződés-

se után érlelődhetnek meg./ A szerzők állandóan szem előtt tartják azt az elvet, hogy a koalíció biztos győzelmének záloga az egység, és éppen ezért nem szabad megengedni, hogy a fasiszta Németország kihasználhassa a szövetségesek közötti nézeteltéréseket. Így az angol és amerikai kormányköröket bíráló hang következés, de egyben mértéktartó is. Sok esetben közvetett módon hangzik el ez a bírálat. Viszont élesen bélyegzik meg azokat az angol-amerikai, a koalíciót lazítani igyekvő, reakciós, szélsőségesen szovjetellenes erőket, melyek különböző eszközökkel és módon gátolják a szövetséges haderők Németország elleni fő tevékenységének gyors kibontakozását. /Így pl. azokat, akik a távol-keleti stratégiát szorgalmazták az európai stratégia helyett./ A szerzők nem felejtik el, hogy a Szovjetunó szövetségesei imperialista országok, ahol a bel- és külpolitikai irányvonal kialakítása a monopolista burzsoázia különböző csoportjai között folyó harc eredménye. Ezért a bírálat mellett bátorítják is azokat a kormányköröket, amelyek helyesen ismerik fel a kor alapvető tennivalóját, a fasizmus leverését. Megalkuvás nélkül harcolnak mindazon erők ellen - akár a burzsoázián belül, akár a munkásosztály opportunistá vezetői személyében jelentkeznek -, amelyek gátolják vagy veszélyeztetik e feladat mielőbbi megoldását.

A kortársi vélemények egybehangzóan tükrözik a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok koalíciós háborújának egyik fő jellegzetességét, azt ti., hogy a második front hatlogatása következtében a fasiszta Németország és európai szövetségesei elleni háború fő terhét a Szovjetunió viseli. Ennek a ténynek a köztudatba vitele kétségtelenül nagy erkölcsi erőt adott a szocialista haza védelméhez; ugyanakkor tudatosította

azt a világtörténelmi jelentőségű folyamatot, hogy megváltozóban vannak a szocializmus és kapitalizmus közötti erőviszonyok, a szovjet nép véráldozata nem lesz hiábavaló.

II. A koalíciós stratégia győzelme 1944-1945-ben

Az antifasiszta koalícióban egyesült Szovjetunió, Egyesült Államok és Nagy-Britannia haderői 1944 folyamán és 1945 első felében együttes erővel mértek halálos csapásokat a fasiszta Németországra^{149/} és európai szövetségeseire és térdre kényszerítették 1945 nyarán a hitleri Németország utolsó, távolkeleti szövetségeseit, Japánt is.

A náci Németország elleni döntő csapások sorozatát a szovjet hadsereg támadásai nyitották meg az 1944-es esztendő telén-koratavaszán.

Az óriási frontszakaszon és nagy mélységben támadó szovjet haderők szétzúzták a fasiszta hadsereget Leningrád és Novgorod térségében, megtisztították az ellenségtől Ukrajnának a Dnyeper jobbpartján elterülő körzeteit, felszabadították Odeszt és a Krim-félszigetet. A szovjet hadsereg 1944 téli-tavaszi hadjáratának eredményeképpen felszabadult a megszállt szovjet területnek több mint háromnegyed része.^{149/} A szovjet csapatok kettévágták a keleti fronton harcoló német haderőket, kijutottak a Kárpátok előterébe és több mint 400 km szélességben elérték a szovjet-német államhatárt. A harctevékenység áttevődött a fasiszta Németország gazdasági és katonai szempontból legjelentősebb kelet-európai szövetségese, Románia területére. A német fasiszta hadvezetés - bár számított az angol-amerikai szövetségesek közeli nyugat-európai partraszállására - haderejének döntő részét tartotta a szovjet-német arcvonalon 1944 nyár elején is.^{150/}

1944. június 6-án Nagy-Britannia és az Egyesült Államok óriási technikai fölényben levő expedíciós haderői megkezdték Normandiában a várva-várt nyugat-európai előzónlást.^{151/} A normandiai invázió a történelem legnagyobb méretű, gondosan előkészí-

tett partraszállási hadművelete volt. A szovjet kormányfő 1944. június 11-én Churchillnek küldött üzenetében nagy elismeréssel nyilatkozott a szövetségesek északnyugat-franciaországi harci tetteiről.^{152/} A partraszállást nagyban megkönnyítette, hogy megindításáig Németország már annyira elvérzett / és még mindig annyira le volt kötve/ a keleti fronton, hogy képtelen volt megfelelő erőket összpontosítani az invázió megállítására. A mintegy 2600 km hosszú tengerpart védelmére szánt Atlanti Fal jórészt a náci propaganda blöffjének bizonyult. A partraszállás közvetlen térségében jelentéktelen német fasiszta erők tartózkodtak, s az inváziós csapatok a kritikus "D-napon" nem vesztettek többet 2500 embernél.^{153/}

A második front megnyitásának mégis nagy katonai és politikai jelentősége volt. Az invázió megindításával hatalmas és egyre növekvő erejű támadás bontakozott ki a fasiszta Németország ellen nyugaton is. A második front Németországnak mintegy 60-75 hadosztályát kötötte le.^{154/} Közeledett a háború Németország legfontosabb ipari bázisához, a Ruhr- és Saar-vidékhez. Az angol-amerikai légierő párhuzamosan az előzőnléssel méreteiben és hatásában egyedülálló légitámadásokat intézett a náci erők katonai, gazdasági fontosságú gócpontjai és nem utolsó sorban lakossága ellen. A második front megnyitásával megvalósult a Szovjetunió által éveken keresztül sürgetett valóságos koalíciós stratégia, s a fasiszta Németország sorsa végképpen megpecsételődött. A valóságos második front megnyitásával nagy akadály hátrult el az antifasiszta koalíció politikai együttműködésének útjából is. Meghiúsult a nácioknak az a törekvése, hogy a különböző társadalmi rendszerű államokat egyesítő szövetséget felbomlasztva megegyezéssel békét kössenek a nyugati hatalmakkal. A

közös harc és a közös felelősség ugyanakkor növelte annak lehetőségét, hogy a végső győzelemért harcoló Szovjetunió, Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia közös megegyezésre jusson ne csak a háboru, hanem a béke kérdésében is.

Az angol-amerikai haderők 1944. június 4-én bevették Rómát s folytatták Olaszországban a fasiszták védővonalai elleni támadásaikat. 1944. augusztus 15-én az amerikai és francia fegyveres erők partraszálltak Dél-Franciaországban. A fasiszta Németország 1944 nyarán ilyenformán óriási harapófogóba szorult keletről, nyugatról és délről.

A legsúlyosabb vereségeket a szovjet-német fronton szenvedte Németország 1944 második felében is. A szovjet hadvezetés - a szovjet kormány Teheránban tett ígéretéhez híven az angol-amerikai szövetségesek nyugat-európai partraszállása után rövidesen mindent elsöprő támadást indított Bjelorussziában és Nyugat-Ukrajnában. A szovjet csapatok támadása 1944 nyarán fokozatosan kiterjedt az egész szovjet-német arcvonalra s eredményeképpen összeomlott a németek egész - a Barents-tengertől a Balkánig húzódó - keleti védelmi rendszere. Az 1944-es esztendő a döntő győzelmek éveként vonult be a Nagy Honvédő Háboru történetébe. Az év végére a szovjet csapatok felszabadították a Szovjetunió egész területét, valamint Kelet- és Délkelet-Európa nagy részét. 1944 folyamán a fasiszta Németország elveszítette összes Kelet- és Délkelet-európai szövetségesét. Kilépett a háborúból Finnország, Románia és Bulgária pedig szakítva a hitleri Németországgal bekapcsolódott a Szovjetunió oldalán a Németország elleni harcokba. 1944. december 21-én kivált a fasiszta tömbből Magyarország is és december 28-án szintén hadat üzent Németország

nak. A sikeresen végrehajtott hadműveletek eredményeképpen a szovjet hadsereg 1944-ben felszabadította továbbá Kárpát-Ukrajnát és Jugoszlávia jelentős részét, megkezdte Lengyelország, Csehszlovákia, Norvégia népeinek felszabadítását. A Balkánon elszenvedett vereségek arra kényszerítették a német hadvezetést, hogy kivonja csapatait Görögországból és Albániából. Végül pedig a szovjet csapatok 1944 végére kijutottak Németország állami határához, Kelet-Poroszországhoz. A szovjet fegyveres erők 1944-ben megsemmisítettek és foglyul ejtettek 138 hadosztályt. További 58 hadosztályt a pótolhatatlan veszteség miatt a német hadvezetés feloszlatozott. Sok olyan hadosztályt, amely személyi állományának több mint 50 %-át elvesztette, harccsoportokba vontak össze. "Európa népei - írja Battaglia olasz történész - a történelem folyamán igen ritkán - talán csak a napóleoni háborúk idején lehettek tanúi a fényes sikerek ilyen sorozatának." ^{156/}

A Szovjetunió felszabadító harcai következtében összeomlottak a kelet- és délkelet-európai fasiszta rendszerek, teljesen megszűnt vagy a végéig járta a német fasiszta megszállás Európa e térségében. Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia és Magyarország népei előtt megnyílt a népi demokratikus forradalom, az igazi felszabadulás útja. A Szovjetunió és a balkáni népek felszabadító harcai véglegesen elsodorták a Churchill által az utolsó pillanatokig olyannyira óhajtott "balkáni stratégiát". A koalíciós partnerek között kialakult erőviszonyok eredményeképpen a Szovjetunió harcai - a balkáni népekkel egyetértésben - fölöslegessé tették az angol-amerikai haderők balkáni beavatkozását. De a nyugat-európai hadjárással elfoglalt nyugati szövetségeseknek nem volt elég erejük ahhoz sem, hogy - mint szintén Churchill szerette volna - az

angol-amerikai csapatok kijussanak a Pó völgyébe és Trieszten keresztül törjenek be Kelet-Európába, Bécs, Budapest irányába. Rooseveltt és az amerikai hadvezetés egyébként sem támogatta eléggé az olaszországi hadjáratot, mert az Egyesült Államoknak elsősorban a nyugat-európai befolyás megszerzése és Nyugat-Németország elfoglalása állott érdekében. Az olaszországi ~~habszintér~~ mindvégig az maradt, aminek indult, másodlagos frontnak. Nagy-Britannia csak Görögországban tudta helyreállítani a háboru előtti balkáni pozícióit, de ott is csak kegyetlen mészárlások árán. 1944. október 4-re virradó éjjel az angol csapatok partraszálltak Görögországban, s kegyetlenül vérbefojtották a fasiszta megszállók ellen hősi küzdelmet folytató, s az országot felszabadító görög ellenállási mozgalmat és ~~hatalomra~~ ^{hatalomra} segítettek a reakciós monarchista erőket.

A szovjet hadsereg győzelmeivel egyidőben hatalmas csapásokat mértek a fasiszta Németországra Nagy-Britannia és az Egyesült Államok haderői is. Az angol-amerikai csapatok - szintén mindenütt támogatva az ellenállási mozgalmak által - 1944 végére felszabadították Franciaországot, Belgiumot, Hollandia egy részét és kijutottak Németország határaihoz, sőt helyenként beékelődtek a "Siegfried"-vonalba.

A fasiszta Németország ilyenformán 1944 végére elvesztette összes európai szövetségését /a maroknyi olasz fasisztákat leszámítva/ és egykor hatalmas hódításainak nagy részét. A szovjet hadsereg kelet^{en} és az angol-amerikai fegyveres erők nyugaton aratott győzelmei következtében nagy mértékben összezsugorodott a náci hatalom hadigazdasági bázisa. Kimerültek Németország ember-^{157/}tartalékai. 1944 végére a német fegyveres erők létszáma 26 szá-^{158/}zalékkal csökkent. 1944 végére a háboru tüze fellángolt közvet-

lenül Németország határain, sőt a harc több szakaszán már német területen folyt. Elérkezett a fasiszta Németország elleni döntő csapások ideje.

A náci vezetők - akik tudták, hogy az ellenük harcoló koalíció tagjai között ellentétek vannak - ebben a szorongatott helyzetben még egy utolsó hadászati kísérletet tettek, hogy katonai erővel hárítsák el a közelgő katasztrófát. A német hadvezetés december 16-án - kihasználva a szövetségesek 1944 végén támadt nehézségeit - támadást indított az angol-amerikai csapatok ellen az Ardennekből. A német katonai és politikai vezetés arra számított, hogy egy erős ellencsapás segítségével a németek kettévágják az expedíciós angol-amerikai hadsereget, Antwerpennél kijutnak a tengerpartra és megsemmisítik az északon bekerített ellenséges haderőket, vagyis megismétlik - ha kisebb méretben is - az 1940-es "Ardennek"-et. A hitlerista főparancsnokság egy páncélos "villámháborúba" vetette reményét, ezért mintegy 1300-155 harckocsit vont össze a támadáshoz.^{159/} Hitler abban reménykedett, hogy ily módon sikerül neki szétrobbantania az antifasiszta koalíciót és megegyezéssel békét köthet majd a jelentős haderőket vesztett Nagy-Britanniával és Egyesült Államokkal. A nyugaton így felszabadult erőket Hitler keleten szándékozott bevetni, hogy legalább elfogadható békét csikarjon ki a Szovjetuniótól is. A fasiszta Németország tehát a háború befejező szakaszában - bár lényegesen más körülmények és lehetőségek között és esélyekkel mint 1940-1941-ben - ismét arra törekedett, hogy egyenként kapcsolja ki ellenfeleit.^{160/}

Az Ardennekből indított támadás kezdeti sikere~~z~~ válságos helyzetbe hozta a szövetségeseket. Churchill drámai hangú^{161/} üzenetben kért segítséget 1945. január 6-án a Szovjetuniótól.

A szovjet kormány, amely a háboru győzelmes szakaszában is az antifasiszta koalíció megszilárdítására törekedett, azonnal segítség^{162/}et nyújtott a szövetségeseknek. Január 12. és 15 között a szovjet hadsereg az egész, mintegy 1200 km széles szovjet-német arcvonalon megindította a fasiszta Németország elleni egymásba kapcsolódó hadműveletekből álló utolsó döntő offenzíváját. A szovjet támadás, mely elsőprő erővel tört az Odera és a náci birodalom szíve, Berlin felé, lehetetlenné tette a további német támadást nyugaton. Hitlernek a keleti front védelmére kellett átdobnia az erőket. Az Ardenneken indított támadás volt a német fasiszták utolsó nagy támadása.

1945 telén-tavaszan a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia csapatai végső rohamra indultak a náci Németország ellen. A szovjet hadsereg, januárban-áprilisban teljesen felgöngyölítette az ellenség védelmét. 1945. február 13-án felszabadult Budapest. Márciusban a szovjet csapatok a Balaton és a Velencei-tó között szétzúzták a németek keleten végrehajtott utolsó nagy ellentámadását és április 4-én kiűzték a nácikat Magyarországról. 1945. április 13-án felszabadult Bécs, s a szovjet csapatok kijutottak Németország területére. A legfényesebb fegyvertényeket azonban a szovjet hadsereg 1945-ben a Visztula és Odera közötti, Berlint közvetlenül védő frontszakszon hajtotta végre. A szovjet haderők 1945 januárjában bekerítették a kelet-poroszországi német erőket, felszabadították Varsót /január 17./, Lengyelország nagy részét és kijutottak az Oderához. Február elején a szovjet csapatok 60 km-re álltak Berlintől. Februárban és áprilisban a szovjet hadsereg teljesen elfoglalta Kelet-Poroszországot, Kelet-Pomerániát és Sziléziát, felszabadította Csehszlovákia nagy részét.

1945. április 16-án megkezdődött a berlini csata. Hitler a fasiszta Németország szinte minden maradék erejét össze-
vonta Berlin védelmére. A szovjet fegyveres erők azonban le-
nyűgöző fölényben voltak, és április 25-én bezárult a gyűrű a
fasiszta Németország fővárosa körül. Hitler, hogy elkerülje a
népek ítéletét, április 30-án a halálba menekült.

Az angol-amerikai szövetségesek ez alatt az idő alatt a németek nyugati védelmét göngyölítették fel teljesen. 1945 februárban-márciusban elfoglalták a "Siegfried"-vonalat, márciusban átkeltek a Rajnán és április elején körülzárták a Ruhr-vidéket. A rajnai átkelés azonban inkább üldözéshez mint komoly hadművelethez hasonlított. Ennek oka abban rejlik, hogy a hitleri hadvezetés 1945 tavaszán már megnyitotta a nyugati frontot, s ezért a német csapatok sehol sem fejtettek ki szervezett ellenállást. Ugyanakkor a szovjet hadsereggel szemben minden talpalatnyi földért elkeseredett ellenállást fejtettek ki a náci-
k, s minden áron igyekeztek eltorlaszolni a Berlinhez vezető
utakat.

1945. április 25-én, Berlin bekerítésének napján az Elba nyugati partján Torgannál találkoztak az előrenyomuló szovjet és amerikai egységek. Ezzel Németországot teljesen kettévágták.

1945. április 13-án, a végső győzelem küszöbén nagy csapás érte az antifasiszta koalíciót és az egész haladó emberiséget: meghalt F.D. Roosevel, az Egyesült Államok elnöke.

A rajnai átkelés után az amerikai csapatok május elejére megszállták Dél-Németországot, Ausztria nagy részét, felszabadították Csehszlovákia nyugati részét. Az angolok északon kijutottak az Elba torkolatához s bezárták az utat a Norvégiát és Dániát megszállva tartó német egységek előtt.

Május 2-án Berlin kapitulált. Ugyanezen a napon letették a fegyvert az Észak-Olaszországban harcoló fasiszta csapatok is.

A legyőzött Németország képviselői 1945. május 7-én Rheimsben, Eisenhower törzskaránál aláírták a fegyverletételre vonatkozó jegyzőkönyvet. Másnap a német főparancsnokság képviselői a szovjet főparancsnokság és a szövetséges csapatok főparancsnoksága képviselőinek jelenlétében Berlinben aláírták a végleges fegyverletételi okmányt. A hitleri Németország feltétel nélkül kapitulált és területét megszállták a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország csapatai.

1945. május 9-én a szovjet csapatok felszabadították a Csehszlovák Köztársaság fővárosát, Prágát.

Az antifasiszta koalíció vezető hatalmai közös erővel földre tiporták a német fasizmust.

A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok együttműködése azonban nem volt surlódásmentes a háboru döntő szakaszában, 1944-1945-ben. ^{senki} A második front kérdése 1944 nyarától kezdve természetesen nem képezte már vita tárgyát a Szovjetunió és szövetségesei között. A győzelem közeledtével azonban újabb problémák merültek fel, amelyek megoldása közben újabb ellentétek támadtak a koalíció tagjai között, sőt ezek az ellentétek a háboru vége felé némileg erősödtek is. Az újabb viták Németország feltétel nélküli kapitulációjának értelmezésével, veresége utáni sorsával és a háboru utáni európai békés elrendeződés elveivel kapcsolatban keletkeztek. Az ellentétek a háboru utáni európai rendre vonatkozó egymástól eltérő elképzelésekben jutott legélesebben kifejezésre. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányai arra törekedtek, hogy a befolyásuk alatt álló emigráns kormányokat juttassák hatalomra Lengyelországban, Ju-

goszláviában, Csehszlovákiában, hogy fenntartsák a reakciós földesuri-kapitalista rendszert Romániában, Bulgáriában és Magyarországon. Különösen a lengyel kormány összetétele körüli polémiaiban éleződött ki a helyzet a Szovjetunió és kapitalista partnerei között. A faltörő kos szerepét a helyzet kiéleződésében a londoni emigráns lengyel kormány játszotta. A lengyel emigránsok nacionalista elvakultságukban kalandor módon 1944 augusztusában kirobbantották a varsói felkelést, melynek vérbefojtása árán igyekeztek a Szovjetuniót kompromittálni és végleg megmér-^{167/}gezni az amugyis sok problémával terhes szovjet-lengyel viszonyt. A Szovjetunió természetesen nem azért hozott éveken keresztül annyi ember- és anyagi áldozatot, hogy belenyugodjék az ellene irányuló újabb "egészségügyi kordon" felállításaiba. A szovjet kormány és a szovjet hadvezetés ezért minden erővel támogatta a kelet- és délkelet-európai államokban kibontakozó antifasiszta, népi demokratikus forradalmi mozgalmakat. A kelet- és délkelet-európai népek jövődjé körül kialakult vitát a Szovjetunió és nyugati szövetségesei között a háboru utolsó szakaszában kialakult erőviszony és maguk az illetékes népek döntötték el a népi demokratikus átalakulás javára. A Szovjetunió felszabadító harca közvetkeztében a nyugati imperialista nagyhatalmak történelmi késésüket már nem hozhatták be.

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok vezetői elgondosaiknak hadműveleteik segítségével is érvényt próbáltak részben szerezni. Az angol-amerikai hadvezetés 1945 tavaszán igyekezett minél gyorsabban és minél mélyebbre benyomulni az európai kontinensre, hogy megelőzze a Szovjetuniót Berlin, Bécs, és Prága felszabadításában. Az angol-amerikai vezető körök azonban ezt a

céljukat nem válthatták valóra, mert a szovjet hadsereg megelőzte az angol-amerikai csapatokat Európa e fontos politikai központjainak felszabadításában.

Élezte a koalíciós viszonyt mindezen kívül az is, hogy a Szovjetunió nyugati szövetségesei - ha kerülő utakon is - több esetben egyoldalú tárgyalásokba bocsátkoztak a fasiszta Németország képviselőivel, és a háboru utolsó, drámai időszakában a Szovjetuniót mellőzve igyekeztek elfogadni egyes német fasiszta fegyveres alakulatok kapitulációját.^{168/}

A Szovjetunió, Nagy-Britannia és Egyesült Államok koalíciójának történelmileg indokolt voltát azonban mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy sem az említett és más problémák, sem a fasiszta Németország mesterkedései nem tudták felbomlasztani e szövetséget, nem tudták egymással szembefordítani a Szovjetuniót és nyugati szövetségeseit. A koalíció érdekazonosságából fakadó szilárdságát bizonyítja az is, hogy a Szovjetunió-eleget téve a jaltai konferencián tett szövetségesi ígéretének - 1945. augusztus 9-én bekapcsolódott a Japán elleni háborúba.

A koalíció tehát a végső győzelemig hatásosan működött. ^{Az} 1945. május 8-án, illetve szeptember 2-án aláírt kapitulációs okmányok bizonyítják legjobban, hogy a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok szövetsége maradéktalanul teljesítette fő feladatát: szétzúzta a fasizmust. Az 1944-1945-ös években az antifasiszta koalíció azonban nemcsak katonai, hanem egyben nagy politikai győzelmet is aratott: a Dumbarton-Oaks-i, jaltai, San-Francisco-i és potsdami konferenciákon és értekezleteken hozott döntések hosszú időre megalapozták a szocializmus és kapitalizmus egymás mellett élésének elveit, az újabb világ-háboru elkerülésének lehetőségét.^{169/}

Jegyzetek

- 1/ Vö. Hans-Adolf Jacobsen und Hans Dollinger: Der zweite Weltkrieg in Bildern und Dokumenten. München-Wien-Basel, 1962. III. 446.
- 2/ M.Sz. Dragiljov: Obscsij krizisz kapitalizma. Ocserk razvityija kapitaliszticeszkoy szisztemi za 40 let. Moszkva.1957. 121.
- 3/ H.Claude francia közgazdász és ujságíró adatai. Idézi: A. Alexejev: Voennüe finanszü kapitaliszticeszkij goszudarsztv. Moszkva.1952. 60.
- 4/ Vö. A második világháboru 1939-1945. /a továbbiakban: A második világháboru.../ Budapest, 1963. II. 540.
- 5/ Vö. Dragiljov: i.m. 185-186.1.
- 6/ A második világháboru... Uo. 551.1.
- 7/ Az antifasiszta koalíció létrehozásáért folytatott küzdelem nagy méreteket öltött Franciaországban és Nagy-Britanniában, különösen a prágai náci bevonulás következtében, valamint az 1939 tavaszán-nyarán angol-francia részről a Szovjetunióval folytatott moszkvai tárgyalások idején. A fasiszta Németország felől fenyegető veszély láttán még a szovjet rendszer olyan következetes ellenségei is, mint Lloyd George, W.Churchill és mások, követelték a Szovjetunióval sürgősen létrehozandó szövetséget. /Vö. Sztjefan Boratünszkij: Diplomatyija periöda vtoroj mirovoj vojnü. Mezsduarodnüle konferencii 1941-1945 godov /A továbbiakban: Boratyński i.m./ Moszkva 1959. 40-46. Ugyanakkor az Egyesült Államokban is akadt olyan politikus, mint például J.E. Davies volt moszkvai amerikai nagykövet, aki felismerte a Szovjetunó nagy jelentőségét a fasizmus elleni harcban. /Vö. Joseph E. Davies: Moszkvai jelentés, Budapest, 1945. 391-392., 408-411./
- 8/ Vö. A. Rothstein: A History of USSR, 339-340. Idézi: Boratyński i.m. 70. Churchill is megállapítja emlékirataiban, hogy a Szovjetunió hadbalépéssel elvonta ^Nagy-Britanniáról a német légitámadásokat, és csökkentette az inváziós veszélyt, miáltal Anglia jelentős lélegzetvételhez jutott a Földközi-tenger térségében. /Vö. Winston S.Churchill: Der zweite Weltkrieg. Bern. 1958. Dritter Band /Zweites Buch, 66/. Az 1941. június 11-én elfogadott 32-es számú náci hadműveleti utasítás bizonyítja, hogy Németország az Anglia elleni invá-

ziót, Gibraltár, a Közel-Közép-Kelet és a földközi-tengeri angol támaszpontok meghódítását csak a Szovjetunió meghódítása utáni időszakra tervezte. /Vö. Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü Szovjetszkogo Szozuza 1941-1945. /A továbbiakban: Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü.../ Moszkva, 1960. I. 357.

- 9/ Churchill 1941.junius 22-i beszédét lásd: Churchill i.m. III.köt. 1.rész, 442-44. Rooseveltt junius 25-i nyilatkozatának indító okaival kapcsolatban Harry Hopkins 1945. május 26-án Sztálinnal folytatott beszélgetésében a következőket mondotta: "Roosevelt azért határozta el, hogy segítséget nyújt a Szovjetuniónak, mert Hitlert nemcsak a Szovjetunió és Anglia, hanem az Egyesült Államok ellenségének is tekintette." Idézi: I. Zemszkov: Diplomaticseszkaja isztorija vtorogo fronta- Mezsdunaródnaja Zsizny, 1961. 8.sz. 72-73.
- 10/ Vö. Sztálin: A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Budapest, 1949. 11-12.
- 11./ Az izolacionisták különösen aktív tevékenységet fejtettek ki az európai háború megindulása után egészen a Pearl-Harbor elleni Japán támadásig. /Vö. Robert Servud: Ruzvelt i Gopkins /A továbbiakban: Sherwood i.m./ Moszkva, 1958. I.250. A Szovjetunió elleni náci támadás hírére egyenesen örömmujongással fogadták. /Uo. 495./ Az izolacionisták vezetői és pénzelői főként vállalkozói körökből kerültek ki. Irányító szerveik az "Amerika mindenkelőtt" elnevezésű bizottság volt /uo. 249/. Amerika hadbalépése után az izolacionista mozgalom fokozatosan háttérbe szorult, de még mindig jelentős propagandát és tevékenységet fejtett ki a sajtóban, a kongresszusban, tömeggyűléseken, az államapparátusban és a gazdasági szerveken keresztül annak érdekében, hogy az Egyesült Államok előbb Japánnal szomoljon le, s csak azután kapcsolódjék be a fasiszta Németország elleni küzdelembe, miután Anglia, a Szovjetunió és Németország legyengült.
- 12/ Az amerikai hadügyminisztérium helyzetmegítélése a szovjet ellenállás idejét "minimum egy, maximum három hónapra" becsülte. A brit katonai vezetők még pesszimisztikusabban ítélték meg a Szovjetunió védelmi képességét. /Az angol-amerikai legfelsőbb körök értékelését lásd uo. 495-497./
- 13/ A Vörös Hadsereg Moszkva alatti győzelme éppen abban az időben

törte meg a német villámháborús győzelmek sorozatát, amikor az Egyesült Államokra és Nagy-Britanniára zúdult a japán orvtámadás /1941.dec.7./, s a fasiszta Németország és Olaszország is hadba lépett az Egyesült Államok ellen /1941.dec. 11./ Az 1941. december 22. és 1942. január 14. között Washingtonban tartott "Arcadia" fedőnéven ismert Churchill-Roosevelt találkozó tekintet nélkül a japán támadás sikereire, a "Germany first" /"Németország először"/ stratégia mellett döntött. Ennek a döntésnek igen nagy jelentősége volt az antifasiszta koalíció kialakítása szempontjából /lásd részletesebben Sherwood i.m. II. 16-17., továbbá Marshall tábornagy: Igy győztünk... Budapest, é.n. 25./

- 14/ A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia koalíciója kialakulásának legfontosabb állomásai: "A Németország elleni háboruban végrehajtandó közös akciókról" szóló, 1941. július 12-én kötött angol-szovjet egyezmény; Harry Hopkins-Roosevelt elnök személyes megbízottja-1941 július végi-augusztus elejei moszkvai látogatása; az 1941. augusztus 14-i Atlanti Charta, valamint a szovjet kormány 1941. szeptember 24-i ehhez kapcsolódó nyilatkozata; az iráni kérdés rendezése 1941-1942; az 1941. szeptember 29-október 1-i moszkvai konferencia; a kölcsönbérleti törvény /lend-lease/ kiterjesztése a Szovjetunióra /1941. november 2./; a hitleri Németország és európai szövetségesei elleni katonai szövetségről, a háboru utáni együttműködésről és kölcsönös segélynyújtásról 20 esztendőre szóló angol-szovjet szerződés /1942. május 26.; az 1942. június 11-én Washingtonban aláírt szovjet-amerikai egyezmény /"Egymás kölcsönös megsegítésének elvei az agresszió elleni hadviselésben."/
- 15/ Az antifasiszta koalíció csakhamar a világ emberi és anyagi tartalékainak 75 %-a felett rendelkezett. /Vö. Hans Adolf Jacobsen und Hans Dollinger: i.m. I. 447./
- 16/ Vö. Porazsenie germanszkogo imperializma vo vtoroj mirovoj vojne. Sztatyji i dojumenty. N.G. Pavlenkó szerkesztésében /a továbbiakban: Porazsenie germanszkogo imperializma.../ Moszkva 1960. 74-76., 771, továbbá Kulis: A második front. Budapest, 1962.12.
- 17/ Vö. Porazsenie germancszkogo imperializma... 88., továbbá Gyeborin: A második világháború. Budapest. 1961. 198-200.
- 18/ A szovjet kormányfő már 1941. július 18-án Churchillhez

intézett üzenetében rámutatott az észak-franciaországi partraszállás szükségességére nemcsak a Szovjetunió, hanem Anglia katonai helyzetének megjavítása szempontjából is. /Vö. Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941-1945. /A továbbiakban: Üzenetváltás/. Budapest. 1958. I.13. Egy nagyarányú nyugat-európai partraszállás következtében közvetlen veszélybe kerültek volna a Németország hadiiparát tápláló legfontosabb körzetek /Franciaország, Belgium, a Ruhr- és Saar-vidék/ és a Svédországból Németországba vezető vasérc szállítási-utvonal.

19/ A szovjet kormány 1942 tavaszán, mivel a keleti fronton újabb nagy német támadás volt kibontakozóban, azzal a követeléssel fordult szövetségeseihez, hogy azok kezdjenek olyan méretű hadműveleteket 1942 folyamán Nyugat-Európában, amelyek legalább 40 hadosztálynyi náci haderőt, főleg pedig jelentős légierőt vonnának el a szovjet-német arcvonalról. Rooseveltnél 1942. május 30-án kijelentette a Washingtonban tartózkodó Molotovnak: "értesítse Sztálint, hogy reméljük, még ebben az évben megnyitjuk a második frontot." /Vö. Sherwood i.m. I. 178-181/. Ennek alapján látott napvilágot 1942. július 12-én egy hivatalos közlemény, amely hangsúlyozta, hogy "teljes megegyezés jött létre az Európában 1942-ben megnyitandó második front halaszthatatlan feladatait illetően". /Vnesnyaja politika Szovjetszkogo Szozuza v periód Otecsest - vernoj vojnü. Moszkva 1944. I. 246-248.

20/ Az 1942-ben történő nyugat-európai partraszállás elhalasztását 1942 júliusában határozták el az angol-amerikai ^{vezérek} ~~vezérek~~ főnökök londoni értekezletén. Ezzel kapcsolatban Marshall tábornok - az amerikai vezérkar főnöke - megállapítja: "... az Elnök és az angol miniszterelnök jóváhagyásával elhatároztuk, hogy az észak-afrikai támadást a lehető legrövidebb időn belül megindítjuk, ami nemcsak annak a ténynek felismerésével járt, hogy Nyugat-Európában erre az évre minden hadművelet lehetőségéről le kell mondanunk, hanem azzal is, hogy a Csatornán keresztül való támadást sem lehet 1943-ban mégrehajtani. /Marshall: i.m. 28. - Kiemelés tőlem a V.I./Churchill 1942 augusztus derekán Moszkvába utazott, hogy megmagyarázza a szovjet vezetőknek a szövetségesek ilyen irányú döntésének okait.

Ugyanakkor a brit miniszterelnök ígéretet tett, hogy a szövetségesek 1943 folyamán megnyitják majd az európai második frontot. /Churchill 1942 augusztusi moszkvai tanácskozásai-val kapcsolatban részletesen lásd: I. Zemszkov: i.m. Mezsduaródnaja Zsizny. 1961. 9., 72-74.

- 21./ Az európai második front hiánya tette lehetővé, hogy a fasiszta Németország 1941 júniusa és 1942 ősze között a szovjet-német fronton elszenvedett veszteségek pótlására átcsoportosítson Németországból és Nyugat-Európából a keleti frontra, mintegy 117 hadosztályt és 26 dandárt. /2 dandár egyenlő egy hadosztállyal./ /Vö. Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü... II. 607./
- 22/ A második világháboru... I.294.
- 23/ N.A. Voznyeszenszkij: A Szovjetunió hadigazdasága a Nagy Honvédő Háboru idején. Budapest, Új Magyar K. 1949. 51.
- 24/ A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. /A továbbiakban: Az SzKP története/ Budapest, 1959. 660.
- 25/ Uo. 677-678. A náci hadvezetés kalandorságát talán mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az óriási kiterjedésű, nagy lélekszámu és hatalmas hadipotenciállal rendelkező szocialista ország elleni hadjáratot villámháboruként tervezték. /"Fall Barbarossa"/ /Vö. Njurnbergszkij processz. Szbornyik materiálov. Moszkva, 1952. I. 356-357./ Ez a terv teljesen csődöt mondott a moszkvai német vereséggel. A hitleri főhadiszálláson "hirtelen megértették, hogy a háboru keleten lényegében csak most kezdődik..." /Rokovüe resenia, Moszkva. 1958. 100- fordítás angolból. - Kiemelés tőlem - V. 1./
- 26/ Az SzKP története. 677.
- 27/ A második világháboru... I. 343.
- 28/ Uo. 348.
- 29/ Uo.
- 30/ Vö. Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü...II. 401-404., 620. III.11.
- 31/ A második világháboru... I. 408.
- 32/ Uo.
- 33/ Gyeborin: i.m. 271.
- 34/ Az SzKP története. 680.
- 35/ 1942 folyamán még nem dőlt el az "Atlanti-csata," az angol-amerikai légierő nem tudott stratégiai fölényre szert tenni

Európa felett; a Csendes-óceán térségében pedig 1942 folyamán csupán a további japán előretörést sikerült megakadályozniuk az angol-amerikai fegyveres erőknek. /Korall-tengeri ütközet 1942. május 7. és a Midway-szigetekért folytatott csata 1942. június 4-6./

- 36/ A szovjet hadsereg az 1942 évi nyári-őszii védelmi harcokban kifárasztotta a támadó ellenséges erőket, melyek azután 1942 november közepén véglegesen védelembe vonultak Sztálingrádnál. 1942 decemberében elakadt a németek kaukázusi előnyomulása is. A szovjet ellentámadás sikeres előkészítését azette döntőképpen lehetővé, hogy 1942 őszére befejeződött a szovjet népgazdaság hadicélokra való átállítása. 1942-ben számtalan új ipari létesítményt helyeztek üzembe az Uralban, Szibériában, a Volga-mentén és Közép-Ázsiában. A szovjet hadiipar 1942 folyamán már több repülő és harckocsit gyártott, mint a német hadiipar. /Vö. A második világháború.. II. 563.
- 37/ Gyeborin: i.m. 288. A sztálingrádi csata méreteivel, valamint a fasiszta országok hadseregeinek Sztálingrádnál elszenvedett vereségével kapcsolatban lásd továbbá: Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü. II. 424., III. 62., 64-65., 68.
- 38/ Az SzKP története. 692-692.
- 39/ Üzenetváltás... II. 54-55.
- 40/ U. Bredli: Zapiszki szoldata, Moszkva. 1957. 44.
- 41/ Kurt von Tippelskirch volt náci tábornok a következőket írja: "Bár az egész háború keretében az észak-afrikai eseményeknek nagyobb fontosságot tulajdonítanak mint a sztálingrádi csatának, azonban a sztálingrádi katasztrófa jobban megrendítette a német hadsereget és a német népet, mert ez számukra érezhetőbb volt. Ott valami megfoghatatlan, 1806 óta ^{óta} nem élt dolog történt: az ellenség által körülzárt hadsereg pusztulása." /K. Tippelskirch, Isztorija vtoroj mirovou vojnü. Moszkva 1956. 256./ Egy másik volt hitlerista tábornok, Hans Doerr, aki közvetlenül részt vett a sztálingrádi csatában, megállapítja: "... 1942-ben Sztálingrád a második világháború fordulópontjává vált. A Sztálingrád alatti csata ^{IV} a németország történelmének legsúlyosabb veresége, Oroszország történelmének legnagyobb győzelme volt.

- Poltava alatt /1709/ Oroszország kivivta azt a jogot, hogy európai nagyhatalomnak nevezzék, Sztálingrád pedig a két világhatalom egyikévé válásának a kezdetét jelentette számára." /Gansz Djorr: Pohod na Sztalingrad, Moszkva 1957. 15./
- 42/ A második világháboru... II. 85.
- 43/ Uo.
- 44/ Gyeborin: i.m. 315.
- 45/ A német hadvezetés az angol-amerikai expedíciós hadsereg észak-afrikai partraszállása után különböző ellenintézkedéseket hajtott végre. Az egyik ilyen intézkedés volt pl., hogy német-olasz csapatokat szállítottak Tuniszba, azzal a céllal, hogy minél tovább lekössék az angol-amerikai haderőt Észak-Afrikában.
- 46/ 1943. május 13-án a mintegy 250 ezer főből álló német-olasz haderő maradványai kapituláltak Tuniszban.
- 47/ Vö. A második világháboru... I. 127-128.
- 48/ Az 1943 nyarán végrehajtásra kerülő újabb náci támadás /"Zitadelle"- hadművelet/ célját, előkészületeit és méreteit lásd részletesebben: Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü III. 237-245.
- 49/ Az SzKP története... 695.
- 50/ A második világháboru... II. 163.
- 51/ Az angol-amerikai szövetségesek az afrikai hadjárat befejezése után tehát az európai kontinensen Nyugat-, Dél- és Dél-nyugat-Európában folytathattak harci tevékenységet. "A koalíció közös céljai és az európai hadviselés objektív feltételei szempontjából - írja Kulis - előnyösebb volt a fő tevékenységet Nyugat-Európában kifejtteni." /Kulis i.m. 46. - Kiemelés tőlem - V.I./ A számbajöhető fontosabb európai hadszínterek hadműveleti szempontból való jellemzését lásd uo. 46-48.
- 52/ A casablancai megbeszéléseken hozott katonai döntésekkel kapcsolatban lásd részletesebben: Üzenetváltás... I. 102-104., 111-112. Kulis: i.m. 44-46.- Sherwood: i.m. II. 350-351.
- 53/ A fasiszta Olaszország második világháborubeli szereplése szinte teljes egészében vereségek sorozatából állott. A legnagyobb kudarcokat 1943-ban szenvedte el. 1942/43 telén lo jól felszerelt hadosztálya pusztult el a keleti fronton. Ciano feljegyzései szerint Mussolini már 1943. március 9-i,

Hitlernek küldött levelében javasolta, hogy kössenek külön békét a Szovjetunióval. /Vö. Gyeborin: i.m. 301./ Az észak-afrikai hadműveletek során Olaszország elveszítette gyarmatait, jelentős haderejét, a Földközi-tengeren pedig hadiflotta, továbbá légierője is súlyos veszteségeket szenvedett. Jellemezve az európai "Tengely" helyzetét, Ciano már 1943 január hó 6-án a következőket jegyezte fel naplójában: "Afrikában, Oroszországban és a Balkánon a megszállt országokban mindenütt új és nagyobb erőkre van szükség. Egyszer-más-szor az a benyomásom, hogy a Tengely olyan emberrel hasonlítható össze, aki túl rövid takaró alá szeretne bujni. Feje fázik, ha a lábát melegíti és lába fázik, ha fejét akarja melegen tartani. /Vö. Ciano naplója 1939-1943. Athanaeum é.n. 522-523./ Egyre inkább elmélyültek a háború folyamán a német-olasz ellentétek is. /Vö. uo. 346., 354., 359., 431., 469. stb. oldalak./

54/ A feltétel nélküli kapituláció eszméjét Rooseveltnél elnök vetette fel először nyilvánosság előtt a casablancai konferencia után tartott sajtóértekezleten.

55/ Az olasz fasizmus összeomlásának kétségkívül nagy politikai és katonai jelentősége volt, hiszen Olaszország volt a hitleri Németország első és legnagyobb európai szövetségese. Az olasz kapituláció ténye méginkább megingatta az európai náci szövetségeseinek Németország győzelmébe vetett hitét.

A németek válaszul Olaszország háborúból való kilépésére megszállták az országot, lefegyverezték az olasz hadsereget és Mussolinivel az élen létrehozták Észak-Olaszország Soló nevű városkájában a "Solói Fasiszta Köztársaság"-ot. Mussolini uralma azonban ekkor már kizárólag a német szuronyok hegyén állott fenn.

56/ Vö. A második világháború... II. 184-185.

57/ Uo. 551.

58/ Már az 1943 májusában Washingtonban folytatott soronkövetkező Churchill-Roosevelt tanácskozásokon /egyezményes neve: "Trident"-találkozás/ elhatározták Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kormányfői, hogy a nyugat-európai part-raszállást /egyezményes neve "Overlord"/ 1944-re halasztják. Időpontját - ezt is csak Rooseveltnél határozott állás-

foglalása következtében - 1944. május 1-re tüzték ki. Ugyanakkor kijelölték a többi hadszíntéren 1943-ban végrehajtandó fontosabb hadműveleteket is. Elhatározták, hogy folytatják a földközi-tengeri hadműveleteket, melyeknek célja Olaszország háborúból való kikapcsolása. /Vö. Sherwood: i.m. II. 402., 407-410., továbbá I.Zemszkov: i.m. Mezsduarodnaja Zsizny 1961. 9.sz. 76./ A "Trident"-tanácskozásokon hozott angol-amerikai döntésekről - így a második front megnyitásának 1944-re halasztásáról is- Roosevelt elnök 1943. június 4-i üzenetében értesíti a szovjet kormányfőt. /Vö. Üzenetváltás.. II. 70-73./ A nyugat-európai partraszállás ismételt elhalasztása természetesen éleshangú tiltakozást váltott ki szovjet kormánykörökben, annál is inkább, mert a szovjet hadvezetésnek pontos értesülései voltak az újabb nagy német offenzíva előkészületeiről. /Vö. Üzenetváltás... I. 157-158./ A Szovjetunió és angol-amerikai szövetségesei között annyira kiéleződött a viszony ebben az időszakban, hogy a szovjet kormány visszahívta londoni illetve washingtoni képviselőit. Vö. Sherwood: i.m. II. 411./

59/ Vö. Üzenetváltás... 159-166.

60/ Lásd Rooseveltt ezzel kapcsolatos megállapításait. /Idézi Sherwood: i.m. II. 233./, valamint Rooseveltt 1942. szeptember 7-i beszédét, melyben az elnök kijelentette: "... Németország hatalmát az európai csatatereken kell megdönteni." /Uo. 270./

61/ Uo. 30-31.

62/ Uo. 31-32.

63/ Uo. 32-34., 121.

64/ Ezt a tervet 1942 áprilisában dolgozták ki az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselői a londoni tanácskozásokon. /Lásd részletesebben Marshall: i.m. 25.; Sherwood: i.m. II. 120.; Kulis: i.m. 22.; Üzenetváltás... I. 455.

65/ Az 1942 júniusi és júliusi angol-amerikai tanácskozásokon felmerült problémákkal, az ott hozott döntésekkel, valamint azok következményeivel kapcsolatban lásd Sherwood: i.m. II. 216-220., 233-237., 240-244.

66/ Lásd Lord Beaverbrook vezető angol politikus Harry Hopkinsnal 1943 júniusában átnyújtott memorandumát /uo. 413./

- 67/ Az afrikai partraszállás és hadműveletek olyan nagy hadi-, szállító- és deszanthajóhadat és légierőt, valamint jelentős szárazföldi haderőt vontak el rendkívül nagy távolságra a tervezett nyugati partraszállás angliai bázisától, hogy a fasiszta Németországnak nem kellett tartania nyugat felől az inváziótól. Rooseveltné és az amerikai hadvezetés tisztában volt azzal, hogy a tervezett afrikai partraszállás hosszú időre ~~el~~ von el nagy erőket a valóságos második front előkészületeitől. /Uo. 217., 233./
- 68/ Mc Neill a következőket állapítja meg a Szovjetunió védelmi erejéről alkotott brit elképzelésekről s az ezekkel szorosan összefüggő angol védelmi koncepcióról. "Az új szövetségekkel, az oroszokkal való hivatalos kapcsolatokat az a hiedelem irányította, hogy egy komoly - ha nem is totális - orosz vereség elkerülhetetlen. A háború Keleten azzal, hogy a német hadsereg fő erejét, valamint a légierőt elvonta Angliától, értékes időnyerést jelentett. Lehetőséget nyújtott arra, hogy erősítsék a brit védelmi erőket mind otthon, mind pedig a Közép-Keleten a német támadás várható újratekedése ellen. Így értékelve a jövőt, az egyetlen ésszerű politika, amit az angol kormány folytathatott, csak arra irányulhatott, hogy minél több időt nyerjenek." /W.H. Mc Neill: America, Britain and Russia. London - N.Y. - Toronto, 1953. 52. idézi: E.A. Boltin, G.A. Deborin, G.U. Lekomcev: Formirovanie i razvityie antigitlerovszkoj koalicii v godü vtoroj mirovoj vojnü. - Előadás a szovjet-angol történészek 1960. szeptember 8-án Moszkvában tartott értekezletén. Marxizmus-Leninizmus Intézet, Moszkva. Kézirat példány, 2o.
- 69/ ¹ sztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü. III. 496-497.
- 70/ Lásd részletesebben: Sherwood: i.m. II. 373-391.
- 71/ Vö. W.S. Churchill: The Secon World War. Vol.V., London. 1950. 114., 304., 358. Idézi: Kulis: i.m. 54.
- 72/Vö. W.S. Churchill: u.o. 54., 114., 331., 314-316., 324-325., 328., 344-347. Idézi: Kulis: i.m. uo.
- 73/ A balkáni partraszállás a Szovjetunió számára 1941-42-ben jelentett volna leginkább segítséget, amikor a szovjet hadsereg az egész frontszakaszon védelmi harcokat folytatott. Ezért hívta fel Sztálin Churchill figyelmét 1941. szeptember 3-i üzenetében erre a lehetőségre is. /Vö. ezzel kap-

- csolatan Gyeborin: i.m. 367./
- 74/ Vö. Kulis: i.m. 58.
- 75/ Vö. The New York Times, 1941. VI.24. Idézi: Gyeborin: i.m. 190.
- 76/ A Németország elleni stratégia kialakításában döntő szerepet játszott az a tény, hogy azt állandóan befolyásolták a brit birodalom és az Egyesült Államok érdekeit szemmel tartó világpolitikai kombinációk és az angol-amerikai katonai helyzetben pillanatnyilag bekövetkezett állapot. Ezért az elvben legveszélyesebbnek elismert fasiszta Németország ellen a gyakorlatban csak 1944 nyarán voltak képesek fellépni.
- 77/ Harriman az 1942 augusztusi Churchill-Sztálin tanácskozásokról Rooseveltnek küldött tájékoztatójában megemlíti, hogy Churchill - azóta híressé vált krokodil-példájával - már akkor egyenlőségi jelet tett az észak-franciaországi és földközi-tengeri hadjáratok közé. /Vö. Sherwood: i.m. II. 251./
- 78/ Vö. uo. 216., 219., 240-241.
- 79/ Lásd 52.sz. jegyzetünket.
- 80/ Lásd 58.sz. jegyzetünket.
- 81/ Vö. Üzenetváltás... I. 102-105., 107-108., 111-112., 118-123., valamint II. 70-73.
- 82/ Churchill dunai konföderációs tervével kapcsolatban lásd Sherwood: i.m. II. 492.
- 83/ Vö. Kulis: i.m. 48-49.
- 84/ Vö. uo. 60., 61., 63. Természetesen a brit miniszterelnök is szükségesnek tartotta a nyugati partraszállást. Ő azonban mindaddig várni akart ezzel, amíg nem mutatkoznak Németország összeomlásának nyilvánvaló jelei, hogy azután a friss brit és amerikai haderők könnyűszerrel végigmasírozhassanak Nyugat-Európán Németországba. Ezért elnevezte éveken keresztül a Németország elleni frontális támadást és szorgalmazta helyette az "excentrikus hadműveleteket." /Vö. Sherwood: i.m. II. 217-218., 256./
- 85/ I. Zemskov: i.m. Mezdunarodnaja Zsizny 1961. 8. 74-77., valamint 9. 71-72., továbbá Sherwood: i.m. II. 117-121., 129., 143., 145., 222.
- 86/ Roosevelt említett memorandumát /1942.jul.16./ lásd uo. 233-235.

87/ Sztálin: i.m. 119-120.

88/ A már említett Mc Neill írja: "Amikor a szövetségesek megszerezték a stratégiai kezdeményezést a háboruban, az egymás közötti együttműködés új formákat öltött. A legfontosabb változás az angol-amerikai viszonyban következett be Oroszországgal. A német-orosz háboru első tizennyolc hónapja alatt mind az angol, mind pedig az amerikai vezetők azt hitték, hogy a Vörös Hadsereget vagy legyőzik, vagy kénytelen lesz messze keletre visszavonulni, ahol a csekély ipari bázis támadó erejét minimálisra csökkentti. Sztálingrád után s az orosz hadseregek diadalmas előrenyomulása után a Donyec folyó felé Ukrajna határán, a kép megváltozott. Az orosz hadseregek az edszenvedett nagy veszteségek ellenére képeseknek bizonyultak egy nagy ellentámadásra. A Szovjetunió ereje messze felülmulta a nyugati katonai vezetők és államférfiak várakozásait, s ahogy a győzelem bizonyossága érlelődött, Oroszország részvételének kérdése a háboru utáni világban egyre sürgetőbbé vált. Egy olyan elrendezés korábbi terve, amely szerint Oroszország nem lett volna egyéb, mint passzív partnere Angliának és Amerikának, s akit nyugati szövetségeseinek győzelme háboru előtti határai közé szorít vissza; nevetségesen alkalmazhatatlanná, megvalósíthatatlanná vált. Ehelyett aktív együttműködésre volt szükség a szovjet vezetők és a Nyugat között." /W.H.Mc Neill: i.m. 220-221. Marxizmus-Leninizmus Intézet. Moszkva. Kéziratos példány. 30. - Kiemelés tőlem - V.I./

89/ Az Amerikai Egyesült Államok sürgetésére hozták a quebeci konferencián /1943. aug. 11-23./ azt a döntést, hogy az 1944. május 1-én kezdődő északnyugat-franciaországi benyomulás, a lesz a szövetségesek fő hadművelete, s Dél-Európában csak kiegészítő harci tevékenységet fognak folytatni. /Vö. Üzenetváltás... I. 181., valamint Kulis: i.m. 49-52.

90/ A teheráni konferenciáról készített szovjet feljegyzéseket lásd: Mezsduarodnaja Zsizny, 1961. 7-8.sz.

91/ A nyugat-európai partraszállás halogatásának igazolására felhozott egyik legfőbb és állandóan visszatérő angol-amerikai indok volt, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem rendelkeznek az ilyen nagyméretű kombinált hadművelet

előkészítéséhez és megvalósításához szükséges szállító és patraszállási eszközökkel. A második világháború természetesen a történelemben addig páratlan ütemet és méreteket követelt az amerikai és brit hajóépítési ipartól. Sherwood azonban rámutat arra, hogy az amerikai fegyveres erőkhöz belüli versengés következtében a deszant hajók építése fontossági sorrendben 1942 márciusában a tizedik helyen állott az amerikai haditengerészeti hajóépítési iparban. A hiány ebben a vonatkozásban egészen 1943 végéig éreztette hatását /Sherwood: i.m. II. 168-169./ Az angol-amerikai szövetségesek ennek ellenére 1943 nyarán a szicíliai partraszállás megvalósítására hatalmas hajóhadat tudtak mozgósítani. Így partraszállító eszközöket is, amelyeket természetesen a Csatornán való átkeléstől is vontak el. /Vö. Roberto Battaglia: A második világháború. Budapest, 1963. 245./ Az angol-amerikai hadvezetés 1943-ban képes lett volna megvalósítani a nyugat-európai inváziót abban az esetben, ha az erőket teljes mértékben erre a célra koncentrálták volna.

- 92/ A Hitler-ellenes koalíció létrejöttével, a fasiszta koalíció fölötti döntő fölényével, továbbá a fasiszta Németország elleni kétfrontos háború elkerülhetetlenségével kapcsolatban lásd: P. Androvszkij: Mogúcsaja koalícija velikih gjerzsav protyiv gitlerovszkoj Germanii. Moszkva, 1941./; A. Bahtyin: Vojenno-ekonomicsszkij potencial fasisztszkoj Germanii. Bolsevik 1941. No.17.; J. Gyerjagin: Mogucsaja koalícija velikih gjerzsav protyiv gitlerovszkoj Germanii. Novoszibirszk 1942.; M. Galaktyionov: Germania pered licom mogucsej koalicii Moszkva 1941.; Vojna na dva fronta pogubit germanszkij faszizm. Taskent 1942.; Egyinüj front szvobodoljubivüh narodov rasztyot i krepnyet. Rosztov na Donu, 1941; Szila demokratsicseszkoj bloka. Frunze 1941.
- 93/ Isztoricseszkijsz Zsurnal - Történelmi Folyóirat. Kiadta a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Történeti Intézete. Megjelent 1941-től 1945 májusáig havonta egyszer. 1945 júniusától kezdődően az Isztoricseszkijsz Zsurnal helyett a Voproszi Isztorii jelent meg.
- 94/ Politicseszkie i voennüe itogi goda otecsestvennoj vojnü. Isztoricseszkijsz Zsurnal 1942.6.sz. A vezércikket a folyóirat a Pravda 1942.junius 23-i számából veszi át.

- 95/ M. Tolcsónov: Tri goda vojnü v Evrope. Bolsevik No.15. 1942. augusztus 10.
- 96/ E. Burdzsalov: Dvadcaty csetvjortaja Godovscsina Krasznoj Armii. Isztoricseszkiy Zsurnal 1942. 1-2.sz. 15.
- 97/ Jemeljan Jaroszlavszkij: Vszemirnoisztoricseszkie Znacsenie borbü narodov SzSzSzR protyiv gitlerovszkih razbojnyikov. Propagandiszt, 1942. No.15-16., 15., 25.
- 98/ Sz. Gopner: Novüj etap antigitlerovszkogo dvizsenija na zapade. Isztoricseszkiy Zsurnal 1942. 6.sz. 36., 46.
- 99/ I.Lemin: Velikobritannia: Voennaja Mislj. 1942. No.9. 66.
- 100/ V.Lan: Vooruzsennüe Szilü Sz.S.A. Mirovöe hozjajsztvo i mirovaja politika. 1942. No.8. 46.
- 101/ I.Lemin: God otecsestvennoj vojnü i mezsdunaródnaja obosztanovka. Novüj mir. 1942. No.5-6. 230.
- 102/ M. Tolcsónov: i.m. 16.
- 103/ N. Rutkevics: O roli ruszkogo fronta v pervüj period imperialiszticeszköj vojnü 1914-1918 gg. Isztoricseszkiy Zsurnal 1942. No.7. 32-46.
- 104/ N. Korobkov: O pricinah dlityelnosztyi szemiletnej vojnü. Isztoricseszkiy Zsurnal 1942. No.12. 27-32.
- 105/ A hétéves háborut /1756-1763/ kiváltó okok: a gyarmatokért vivott harc kiéleződése Anglia és Franciaország között, továbbá Poroszország agresszív külpolitikájának összeütközése Franciaország, Anglia és Oroszország érdekeivel. N. Korobkov cikkének megállapításai elsősorban a francia-osztrák-orosz poroszellenes koalíció 1758-1762 közötti tevékenységére vonatkoznak.
- 106/ Vö. Sztálin: i.m. 78-79.
- 107/ D. Manuilszkij: Nekotorüe voproszü szovremennogo mezsdunaródnogo polozsenija. Propagandiszt 1942. No. 19-20. 21-22.
- 108/ V.Kruzsikov: Roszt moralno-politiceszkih rezervov anglo-szovjetszko-amerikanszkoj koalicii. Uo. No.18. 27.
- 109/ Uo.q
- 110/ D. Manuilszkij: i.m. 24-25.
- 111/ A. Trojanovszkij: Pocsemu SzSA vojujut protiv gitlerovszkoj Germanii. 2. kiadás. Leningrád 1943. 66-67., 77-78., 98-99., 106., 109., 112.
- 112/ Mirovöe hozjajsztvo i mirovaja politika /a továbbiakban Mirovöe hozjajsztvo.../ Megjelent 1923-1947 között, havonta.

Kiadta a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Világgazdasági és Világpolitikai Intézete.

- 113/ Mirovoe hozjajsztvo... 1943. 1.sz. 12-14.
- 114/ M. Galaktyionov: O roli vtorogo fronta protiv Germanii v pervuju mirovuju vojnu. Moszkva 1943. 3-4., 15., 18.
- 115/ A nácik nagy sikereit 1942 nyarán-őszén a második front hiánya s egyéb tényezők mellett jelentősen elősegítette az is, hogy a szovjet főparancsnokság úgy ítélte meg a kibontakozó német támadás fő irányát, célját, hogy az - mint 1941 nyarán - közvetlenül Moszkva elfoglalására irányul, s ezért a középső frontszakaszt erősítette meg. /Vö. Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnü...II. 404./
- 116/ M. Galaktyionov: O vzaimogyejsztvii frontov v period pervoj mirovoj vojnü. Bolsevik 1943. 5.sz. 47-57.
- 117/ M. Galaktyionov: Voennüe uszilija nasih szojuznyikov. Vojna i rabocsij klassz. 1943. október 15. 10.sz. 13-14.
- 118/ I. Lemin: Dva goda Otecsestvennoj vojnü i mezsdunarodnaja obsztanovka. Mirovoe hozjajsztvo...1943. 5-6.sz. 14.
- 119/ P. Lisziöszkij: Dva goda Otecsestvennoj vojnü i mezsdunarodnaja obsztanovka. Uo.
- 120/ L.E. Eventov: Voennaja ekonomika Anglii. Uo. 1943. 4.sz. 44.
- 121/ E. Gurvics: Voennaja ekonomika SzSA.Uo. 1943. 10-11.sz. 36. illetve 46.
- 122/ Vojna i rabocsij klassz. Megjelent 1943 júniusától 1945 májusáig kéthetenként Moszkvában a "Trud" kiadásában.
- 123/ V. Szemjonov: Neotlozsnaaja zadacsja. Vojna i rabocsij klassz. 1943. 3.sz. július 1. 8-10.
- 124/ E. Varga: Vnesnaja politika Szovjetszkogo Szozuza vo vtoroj mirovoj vojne. Mirovoe hozjajsztvo... 1943. 8-9.sz. 31-32.
- 125/ Koalicia rozsgyonnaja vojnoj i prizvannaja obeszspectsity pobedonosznüj mir. Vojna i rabocsij klassz. 1943. 2.sz. június 15. 4-7.
- 126/ Így például megemlíti angol vonatkozásban Moore Brabazon volt légyügyi minisztert, Lady Astor reakciós csoportját, Amerikában Bulleit, Chandler, Wheeler stb. szenátorokat.
- 127/ D. Monyin: Ne daty vragu peredüska. Vojna i rabocsij klassz. 1943.június 15. 26-29.
- 128/ Konzervatív párti lap.
- 129/ A konzervatív pártot támogatta.
- 130/ A Hearst sajtó-konzern rendelkezett az Egyesült Államokban a legnagyobb példányszámmal.

- 131/ A Mc Cormick-Patterson-konszern orgánuma, melynek ujságjai a Hearst-lapokkal együtt az izolacionizmus hatalmas szócsövei voltak.
- 132/ Demokrata párti lap.
- 133/ Nem hivatalos, de nagy tekintéllyel rendelkező katonai orgánum.
- 134/ V. Han: SzSA v vojne. Mirovoe hozjajsztvo... 1943. 7.sz. 23-32.
- 135/ Rooseveltnél az Egyesült Államok háborús erőfeszítéseinek kibontakozását fenyegető inflációs veszély megszüntetése érdekében 1942 április 27-i üzenetében a kongresszus elé terjesztett egy, a létfenntartási költségek stabilizációjára vonatkozó 7 pontból álló programot. Ez a program célul tűzte ki többek között az árak és a munkabér stabilizálását, az adók növelését, a fogyasztás és nyersanyagok normalizálását. Han cikkének megállapításai az elnök eme program-pontjai körül támadt vitára utalnak.
- 136/ N. Szergejeva: Amerikanszkaja peccaty o szovjetszko-amerikanszkih otnosenijah. Vojna i rabocsij klassz. 1943. 9.sz. okt.1. 25.
- 137/ O vtorom fronte.Uo. 1943. 5.sz. augusztus. 3-5.
- 138/ Kvebek i Szovjetszkij Szozuz. Uo. 1943. 6.sz. augusztus 15.5.
- 139/ M. Galaktyionov: Kakovo zse gyejsztvityelnoe polozsenie. Uo. 1943. 7.sz. szeptember 1. 6-7.
- 140/ E problémával kapcsolatban lásd: Üzenetváltás... I. 34., 44.
- 141/ Sz. Drjabkina: Profszojuznoe dvizsenie v SzSA v hode vojnü. Mirovoe hozjajsztvo... 1944. 5.sz. 56-63.
- 142/ Sz. Drjabkina: Profszojunoe egyinsztvo i vojna. Uo. 1943. 2-3.sz.
- 143/ M. Falin: Volna i amerikanszkie profszojuzü. Vojna i rabocsij klassz. 1943. 2.sz. június 15. 15-16.
- 144/ CIO: Congress of Industrial Organizations. /Ipari Szervezetek Kongresszusa/ Ipari alapszervezetek 1935-ben. Haladó jellegű volt.
- 145/ AFL: American Federation of Labour /Amerikai Munkásszövetség/. Szakmai szervezési alapon jött létre 1881-ben. Reformista szakszervezet volt. A balratolódás következtében belőle kivált szakszervezetek hozták létre 1935-ben a

CIO-t. Az AFL és a CIO 1955 december 5-én egyesült és AFL-CIO néven létrejött az Egyesült Államok egységes szakszervezeti központja.

- 146/ John Lewis /1880-1946/ az Egyesült Államok egyik jobboldali szakszervezeti vezetője volt. A háború idején az egyesített bányászszövetség elnöke. Kapcsolatban állott az amerikai izolacionistákkal, ellenezte Amerika részvételét a Hitler-ellenes koalícióban. A szabotázs határát suroló sztrájkra buzdításai odáig fajultak 1943 tavaszán, hogy Rooseveltnél kénytelen volt az antracit- és más bányákat a hadsereg ellenőrzése alá vonni s egyéb rendkívüli intézkedéseket fogadtatni.
- 147/ I.Lemin: Krizisz v fasisztszkom lagere i konszolidacija anglo-szovjetszko-amerikanszkoj koalicii. Mirovoe hozajszstvo... 1943. 12.sz. 10-12.
- 148/ Konferencija rukovodytjelej trjoh szojuznüh gyerzsav.Uo.1.
- 149/ Gyeborin: i.m. 379.
- 150/ Vö. A második világháború... II. 239.
- 151/ Az erőviszonyokkal kapcsolatban lásd Kulis: i.m. 129-130.
- 152/ Vö. Üzenetváltás... I. 274.
- 153/ Battaglia: i.m. 281.
- 154/ A második világháború... II. 501.
- 155/ Uo. 310-311.
- 156/ Battaglia: i.m. 294.
- 157/ Vö. A második világháború... II. 311.
- 158/ Uo. 355.
- 159/ Kulis: i.m. 313., 318.
- 160/ Vö. Battaglia: i.m. 298.; Kulis: i.m. 334-335.
- 161/ Vö. Üzenetváltás... I. 383.sz.okmány
- 162/ Uo. 384.sz.okmány.
- 163/ Vö. A második világháború... II. 412-413.
- 164/ Uo. 413.
- 165/ A keleti fronton januárban 135, márciusban 183, áprilisban pedig már 193 német hadosztály harcolt. /Vö. Battaglia: i.m. 305./
- 166/ Vö. Üzenetváltás... I. 439., 450., 456.sz. okmányok.
- 167/ Vö. Battaglia: i.m. 286-289.
- 168/ Vö. Üzenetváltás... I. 417., 419., II. 281., 283., 285., 286., 287. és 288. sz. okmányok.
- 169/ A Dumbarton-Oaks-i, jaltai-, San-Francisco-i és Potsdam-i tárgyalások eredményeivel kapcsolatban lásd Gyeborin: i.m. 430., 446.-459., 503-518.

Bibliográfia

I. Dokumentumok

Jacobsen, Hans-Adolf und Dollinger, Hans: Der zweite Weltkrieg im Bildern und Dokumenten. München-Wien-Basel, 1962.I-III.

Njurnbergsszkij proťessz. Szbornyik materialov. Moszkva.1952.I.
Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941-1945. Budapest, 1958. I-II.

Vnyesnaja politika Szovjetszkogo Szozuza v period Otecsestvernoj vojnü. Moszkva 1944.I.

II. Politikai-katonai beszédgyűjtemény

Sztálin: A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborujáról. Budapest,1949.

III. Naplók, emlékiratok, diplomáciai és katonai jelentések

Churchill, Winston S.: Der zweite Weltkrieg. Bern, 1958.III.köt. 1-2.rész.

Ciano naplója 1939-1943. Athenaeum.É.n.

Davies, Joseph E.: Moszkvai jelentés. Budapest, 1945.

Marshall tábornagy: Így győztünk... Budapest, é.n.

Servud, Robert: Ruzvelt i Gopkinsz. Moszkva.1958. I-II.

IV. Háboru alatti szovjet folyóiratok

Bolsevik 1941. No.17.; 1942. No.15.; 1943. No.5.

Isztoricseszkij Zsurnal 1941-1945.

Mirovoe hozjajsztvo i mirovaja politika 1941-1945.

Novij Mir. 1942. No. 5-6.

Propagandiszt 1942. No. 15-16., 18-20.

Voennaja Mislj 1942. No.9.

Vojna i rabocsij klassz 1943-1945.

V. A Nagy Honvédő Háboru idején megjelent szovjet kiadványok

Androvszkij, P.: Mogucsaja koalicia velikih gjerzsav protiv gitlerovszkoj Germanii. Moszkva, 1941.

Egyinüj front szvobodoljubivüh narodov rasztyot i krepnyet. Rosztov na Donu, 1941.

Galaktyionov, M.: Germania pered licom mogucsej koalicii. Moszkva 1941.

Galaktyionov, M.: O roli vtorogo fronta protiv Germanii v pervuju márovuju vojnu. Moszkva, 1943.

Gyerjagin, J.: Mogucsaja koalicija velikih gerzsav protyiv gitlerovszkoj Germanii. Novoszibirszk, 1942.

Szila demokraricseszko bloka. Frunze, 1941.

Trojanovszkij, A.: Pocsemu SzSA vojujut protiv gitlerovszkoj Germanii. 2. kiadás. Leningrád, 1943.

Vojna na dva fronta pogubit germanszkij fasizm. Taskent, 1942.

VI. Hadtörténeti, politikai- és diplomáciatörténeti művek

A második világháboru 1939-1945. Budapest, 1963. I-II.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. Budapest, 1959.

Battaglia, R.: A második világháboru. Budapest, 1963.

Boltin, E.A., Gyeborin, G.A., Lekomcev, G.Ž.: Formirovanie i razvityie antigitlerovszkoj koalicii v godü vtoroj mirovoj vojnyü. Előadás a szovjet-angol történészek 1960. szeptember 8-án tartott értekezletén. Az SzKP Központi Bizottsága mellett működő Marxizmus-Leninizmus Intézet. Kéziratos példány.

Boratinovszkij, Sztyepan: Diplomatiya perioda vtoroj mirovoj vojnyü. Mezsdunaródnü konferencii 1944-1945 godov. Moszkva 1959.

Bredli, O.: Zapiszki Szoldata. Moszkva, 1957.

Djorr, G.: Pohod na Sztalingrad. Moszkva, 1957.

Gyeborin: A második világháboru. Budapest, 1961.

Isztorija Velikoj Otecsestvennoj vojnyü Szovjetszkogo Szozuza 1941-1945. Moszkva, 1960. I-V.

Kulis: A második front. Budapest, 1962.

Porazsenie germanszkogo imperializma vo vtoroj mirovoj vojne. Sztatyji i dokumentii. N.G.Pablenko szerkesztésében. Moszkva 1960.

Rokovüe resenia. Moszkva, 1958.

Tippelszkirh, K.: Isztorija vtoroj mirovoj vojnyü. Moszkva, 1956.

Zemszkov, I.: Diplomaticseszkaja isztorija vtorogo fronta. - Mezsdunaródnaja Zsizny. 1961. 8-9.sz.

VII. Gazdaságtörténeti művek

Alexejev, A.: Voennüe finanszü kapitaliszticeszkih goszudarsztv. Moszkva, 1952.

Dragiljov, M.Sz.: Obscsij krizisz kapitalizma. Ocserk razvityija kapitaliszticeszkoj szisztemi za 40 let. Moszkva 1957.

Voznyeszenskij, N.A.: A Szovjetunió hadigazdasága a Nagy Honvédő Háboru idején. Budapest 1949.

Tartalom

Bevezetés	1-3
I./ A második front kérdése 1942-1943-ban	4-76
II./ A koalíciós stratégia győzelme 1944-1945-ben	77-87
Jegyzetek	88-104
Bibliográfia	105-106

30-31/1964. évi tanácsulási jegyzőkönyv

Dékáni Hivatala

Szeged, Tácsics Mihály

Tárgy: Vass István doktori szigorlata.
Mell.: 1 db disszertáció

Dr. Mérei Gyula Elvtársnak
tanszékvezető egyetemi tanár

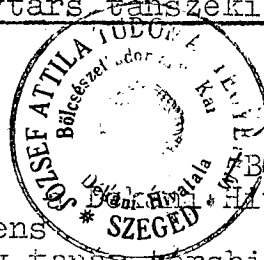
Helyben

Professzor Elvtárs!

Vass István "Szovjet állásfoglalások 1942-1943-ban a fasiszta Németország elleni európai második front kérdésében" c. disszertációját megküldve tisztelettel felkérem szíveskedjék azt megbirálni. Birálattát úgy szíveskedjék elkészíteni, hogy az április 22-i tanácsülés elé vihető legyen.

A disszertáció Professzor Elvtárs tanszéki könyvtárának leltári tulajdonában marad.

Szeged, 1964. április 15.

Bíró János/
Hivatal vezetője

Kapták: Székely Lajos tszv. docens
Dr. Mérei Gyula tszv. egy. tanár, társbiráló